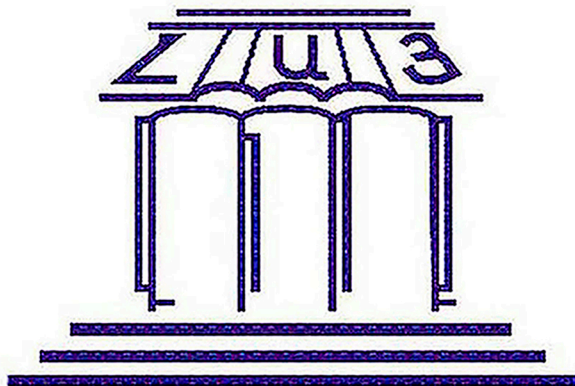

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ԱՆԱԹՈՒԼ ՖՐԱՆՍ

ՄԻԼՎԵՍԹՐ ՊՕՆԱՐԻ ՈՃԻՐԸ

(Պատկուած Ֆրանսական Ակադեմիայէն)

Թարգմանեց
ԵՐՈՒԱՆԴ ՄԵՍԻԱՆՍ

ՏՊԱՐԱՆ «ԱԶԳ-ՊԱՀԱԿ»Ի
ՊՈՍԹՈՆ, ՄԼՍ.

1922

84

Ֆ-85

84
Ֆ-85

12 NOV 2010

493

ԱՆԱԹՈՒ ԳՐԱՆՍ

ՍԻԼՎԵՍԹՐ ՊՕՆԱՐԻ ՈՃԻՐԸ

(Պատկուած Գրանսական Ակադեմիայէն)

Թարգմանեց
ԵՐՈՒԱՆԻ ՄԵՍԻԱԵԱՆ

Ֆ-85

ՏՊԱՐԱՆ «ԱԶԳ-ՊԱՀԱԿ»Ի
ՊՈՍԹՈՆ, ՄԷՍ.
1922

ՍԻԼՎԵՍԹՐ ՊՕՆԱՐԻ ՈՃԻՐԸ

Կ Ո Ճ Ղ Ը

Հողաթափներս հազած էի եւ դիչերանոցս կըռնակս անցուցած: Կը սրբէի արցունք մը, որով գետեղրին վրայ սուրոյ հովը մթնցուցեր էր աչքս: Պայծառ կրակ մը կը բողբոջուէր աշխատանոցիս ծխնելոյցին մէջ: Սառուցի բիւրեղներ՝ պտերի տերեւներու ձեւով կը ծաղկազարդէին պատուհանիս ապակիները եւ կը թաղցնէին աչքէս՝ Սէնը, անոր կամուրջները եւ վալուաններու Լուվոր:

Թիկնաթոռս ու չրջուն գրասեղանս կրակարանին մօտեցուցի եւ կրակին քով գրաւեցի անկիւնը զոր Ամիլգար կը հաճէր ինծի թողուլ: Ամիլգար ծխնելոյցի երկաթներուն քովիկը, փետուրէ բարձի մը վրայ պլորուած պառկած էր՝ քիթը երկու թաթերուն մէջտեղ: Միօրինակ շունչ մը իր թեթեւ ու խիտ մուշտակը կը հեւացնէր: Մօտենալուս, մեղմօրէն, ակադեայ բիւրը սահեցուց կէս մը գոց կոպերուն տակ զորս իսկոյն փակեց՝ մոլորալով. «ոչինչ, եկողը բարեկամս է»:

Ամիլգար, ըսի, սրունդներս երկնցնելով, ո՛վ Ամիլգար, դիրքերու քաղաքին մըափող իշխանը, դիչերուն պահապան, դուն անարդ կրծողներու դէմ կը պաշտպանես այն ձեռագիրներն ու դրքերը զորս ծերուկ գիտունը ձեռք ձգեց կտոր մը դրամով եւ անխոնջ ջանքով: Այս լռիկ մատենադարանին մէջ զոր ռազմիկ առաքինութիւններդ կը պաշտպանեն՝ ո՛վ Ամիլգար, քնացիր սուլթանի մը մեղկութեամբը, որովհետեւ, քու անձիդ վրայ թաթար մարտիկի մը ահարկու երեւոյթը կը միացնես արեւ-

61103-67

— Այս պարագային, պատասխանեցի, չառ ձախորդ է, որովհետեւ չստող պատմութեան գիրքերը՝ բոլորն ալ խիստ անհամ են: Ես ալ իրական գիրքեր կը գրեմ, եւ եթէ պարստութիւնն ունենաս անոնցմէ մէկը դռնէ դուռ ներկայացնելու՝ ամբողջ կեանքդ կանանչ ծածկոցիդ մէջ զայն պահելու կը դատապարտուին, առանց երբեք գտնելու խոհարարուհի մը որ զայն գնելու աստիճան միամիտ ըլլայ:

— Անտարակոյս, պարոն, պատասխանեց փոքրիկ մարդը, լոկ հաճելի երեւնալու համար:

Եւ, ժպտելով մէկտեղ, ինծի տուաւ Հելօիգի եւ Ապելարի սէքնիլը, բայց՝ իրեն հասկցուցի որ այս տարիքիս՝ սիրոյ պատմութիւն մը բնաւ զիս չէր հետաքրքրեր:

Կրկին ժպտելով, առաջարկեց ընկերակամ խաղերու կանոնները. — փիֆէ, պէզիկ, էֆաքթէ, հուիսք, գար, տամա, ցատրակ:

— Անա՛ղ, ըսի, եթէ կ'ուզէք պէզիկի կանոններն յիշեցնել ինծի՝ վերադարձուցէք վաղեմի բարեկամս Պինեան, որուն հետ ամէն իրկուն թուղթ կը խաղայի՝ հինգ ակադեմիաներուն շուրջով զայն գերեզմանատուն տաջնորդելէ առաջ, եւ կամ՝ մարդկային խաղերու թեթեւօլիկութեան ստորնացուցէք լուրջ իմացականութիւնը Ամիլդար կատուիս, որուն սա բարձին վրայ քնանալը կը տեսնէք, որովհետեւ՝ այժմ իրիկուններուս միակ ընկերը անիկա է:

Պզտիկ մարդուն ժպտող անորոշ եւ շիտթ դարձաւ:

— Ահա, ըսաւ, ընկերական զբօսանքներու նոր հաւաքածոյ մը, կատակներ եւ բառախաղեր, կար-

միր վարդ մը ճերմակ վարդի մը փոխարկելու միջոցներովն հանդերձ:

Իրեն ըսի թէ երկար ատենէ ի վեր գժտուած էի վարդերուն հետ եւ թէ՛ կատակներուն գալով, ինծի կը բաւէին անոնք զորս ակամայ կ'ընէի գիտական աշխատութեանցս ընթացքին:

Կարճուկը վերջին գիրքը մատոյց վերջին ժպտովը ու ըսաւ. —

Ահա՛ երազներու քանալին, հանդերձ՝ բացատրութեամբը այն բոլոր երազներուն զորս կարելի է տեսնել — ոսկի երազ, աւազակի երազ, մեռելի երազ, աշտարակի մը գաղաթէն իյնալը տեսնելու երազ... գիրքը լման է:

Ունեկին ձեռք առած էի եւ զայն կորովիօրէն շարժելով է որ պատասխանեցի վաճառական այցելուիս:

— Այո՛, բարեկամս, բայց սա ու դեռ հազար ուրիշ երազներ՝ զուարթ, եղբրական՝ մէկ բանի մէջ կ'ամփոփուին. — կեանքի երազը. արդեօք ձեր պըզտիկ դեղին գիրքը ասոր ալ բանալին պիտի տա՞յ:

— Այո՛ պարոն, պատասխանեց կարճուկը: Գիրքը լման է եւ սուղ չէ, մէկ Փրանք քսանըհինգ սանթիմ, պարոն:

Փերեզակին հետ տեսակցութիւնս աւելի չերկարեցի: Չեմ կրնար հաւատաւել որ արտասանած խօսքերս ըլլան այնպէս ինչպէս կը յիշատակեմ. Թերեւս՝ գրի առնելով զանոնք քիչ մը ընդլայնած ըլլամ: Խիստ դժուար է, նոյն իսկ օրագրի մը մէջ, դրական ճշգրտութիւնը պահել: Բայց եթէ ճառս այս չէր, միտքս այս էր:

Սպասուհիս կանչեցի, որովհետեւ բնակարանիս մէջ զանդակ չկայ:

— Թերէ՛զ, ըսի, Պրն. Գոքօզ զոր դուրս առաջ-
նորդէնիդ կը խնդրեմ, գիրք մը ունի որ ձեզ կրնայ
հետաքրքրել, երազներու քանալիմ է: Ուրախ պիտի
ըլլամ զայն ձեզի նուիրելով:

Սպասուհիս պատասխանեց:

— Պարոն, երբ մարդ արթուն երազելու ատեն
չունի, քնացած ալ երազելու ժամանակ չունենար.
փա՛ւք Աստուծոյ, օրերս կ'օգտեն զործիս եւ զործս
ալ օրերուս, ու ամէն իրիկուն կրնամ ըսել. «Տէ՛ր,
օրհնեցէ՛ք այն հանգիստը որ պիտի վայելեմ»: Մար-
դու վրայ չեմ երազեր պատկած տոննա եւ վերմակս
ալ սատանայի տեղ չեմ առներ — ինչպէս մօրաքրոջս
աղջկան պատահեցաւ: Եւ եթէ թոյլ կուտաք որ
կարծիքս յայտնեմ, պիտի ըսեմ որ, հոս ունեցած
գիրքերնիս կը բաւէ: Պարոնը անոնցմէ հազարաւոր-
ներ ունի որ իր գլուխը կորսնցնել կուտան, իսկ ես
երկու գիրք ունիմ որ կը բաւեն — աղօթադիրքս ու
տիկին խոհարարուհին:

Այսպէս խօսելով, սպասուհին պղտիկ մարդուն
օգնեց ասլրանքը կանանչ ծրարին մէջ դնելու:

Կարճուկ Գոքօզ ա՛լ չէր ժպտեր: Թուլցած դի-
մագիծերը տառապանքի այն աստիճան խիստ արտա-
յայտութիւն մը առին որ, զղջացի այսքան դժբախտ
մարդ մը հեղնած ըլլալուս համար: Կանչեցի զինք
եւ ըսի որ, աչքիս պոչովը նմարած էի էսքէլ եւ
Նէմօրէնի պատմութիւնը որմէ օրինակ մը ունէր,
թէ՛ հովիւներն ու հովուհիները շատ սիրելուս հա-
մար յօժարակամ պիտի գնէի՝ չափաւոր դնով մը,
այս երկու կատարեալ սիրահարիկուն պատմու-
թիւնը:

— Աս գիրքը մէկ Ֆրանք քսանըհինգի կը ծա-
խեմ, պարոն, սպասախանեց Գոքօզ, որուն դէմքը

ուրախութեամբ կը շողար: Պատմական է եւ գո՛հ
պիտի մնաք: Հիմա կը հասկնամ ձեզի յարմար ե-
ղածը: Կը տեսնեմ որ վարպետ ճանչցող էք: Վաղը
կը բերեմ Պապերու ռօնքները: Աղուոր դործ մըն է,
նորասէրի յատուկ գունաւոր պատկերներով տպագ-
րութիւնը կը բերեմ ձեզի:

Հրաւիրեցի որ ոչինչ բերէ եւ զինքը գոհունակ
ճամբցի: Երբ կանանչ ծածկոցը փերեզակին հետ
անհետացաւ նրբանցքի ստուերին մէջ, սպասուհիս
հարցուցի այս խեղճ մարդուկին ուրկէ գլխնուս իյ-
նալը:

— Ճիշտ բառը՝ իյնա՛լն է, սպասախանեց. պա-
րո՛ն, հոս ինկած է ասնիքէն՝ ուր կնկանը հետ կը
բնակի:

— Կնի՞կ ունի, կ'ըսէք: Թերէ՛զ, հրաշալի է
առ: Կնիկները խիստ տարօրինակ արարածներ են:
Խեղճ պղտիկ կնիկ մը ըլլալու է այդ կինը:

— Ինչպէս ըլլալը շատ աղէկ չեմ գիտեր, պա-
տասխանեց Թերէզ, բայց ամէն օր իւզով աղոթոս-
ուած մետաքս շրջագգեստներ քաշկուտելը կը տեսնեմ
սանդուխին վրայ: Լոյծ աչքեր կը սահեցնէ ան: Եւ
արդար ըլլանք, այս տեսակ աչքեր ու շրջագգեստներ
կը վայլե՞ն կնկան մը որուն վրայ գլխով ներս առած
են: Տ ա ն ի ք ր նորոգելուն հ ա մ ա ր
վերնատուն դրին զիրենք, նկատելով որ էրկիւր հի-
ւանդ էր եւ կնիկն ալ յղի: Դռնապանուհին կ'ըսէ
նոյն իսկ որ, առտուն ցաւեր զգալով այս պահուս
պառկած է: Կարծես տղայ ունենալու մե՛ծ պէտք
ունէին:

— Թերէ՛զ, սպասախանեցի, անտարակոյս դաւ-
կի բնաւ պէտք չունէին: Բայց բնութիւնը կ'ուզէր որ
հոտ մը ունենան, զանոնք իր ծուղակը ձգեց:

Բնութեան հնարամտութիւնները աղարդիւն հանելու համար օրինակելի խոհեմութիւն մը պէտք է: Ողբանք վրանին, բայց չի սարսաւենք զանոնք:

Գալով մետաքս շրջագդեստներուն, չկայ երիտառարդ կին մը որ զանոնք չսիրէ: Եւայի աղջիկները զարդարանքը կը սլաշտեն: Դուք ալ, Թերէ'զ, որ լուրջ էք եւ խելօք, ի՞նչ պոռոցներ կը փրցնէք երբ սեղանին սպասաւորելու համար ճերմակ գոգնոց մը չունենաք: Սակայն, ըսէ՛ք, այդ վերնատան մէջ հարկ եղածը ունի՞ն Գոքօզները:

— Ի՞նչպէս պիտի ունենային, պարոն: Էրիկը, որ ահա տեսաք, ոսկեգործի միջնորդ էր դոնապանուհիի ըսածին նայելով, եւ չէս գիտեր ինչո՞ւ ա՛լ ժամացոյց չի ծախեր: Հիմա օրացոյց կը ծախէ: Ասի պարկեշտ արհեստ մը չէ եւ բնաւ չպիտի հաւատամ որ Աստուած կ'օրհնէ օրացոյց ծախող մը: Կնիկը, խօսքը մէջերնիս, ինծի անշահ մէկը կ'երեւնայ ծոյլին մէկը: Կարծեմ այնքան կարող է տղայ մեծցընելու ինչքան ես՝ կիթառ զարնելու: Ուրկէ դալը չեմ գիտեր, սակայն վստահ եմ որ անհողութեան երկրէն կուգան՝ թշուառութեան կառքով:

— Ուրկէ ալ դան, Թերէ'զ, դժբախտ են եւ վերնատուննին ցուրտ է:

— Բնականաբար, տանիքը քանի մը տեղէ ճեղքուած է եւ երկինքի անձրեւը հոն առու կազմած կը հոսի: Ոչ կարասի ունին ոչ ճերմակեղէն: Ատողձադործն ու կտաւահիւսը կարծեմ այս եղբայրութեան թիստոնեաներուն համար չեն աշխատիր:

— Խիստ տխուր բան է, Թերէ'զ, եւ ահա ջրիստոնէուհի մը շատ աւելի աղքատ քան սա հեթանոս Ամիլգարը: Ի՞նչ կ'ըսէ այդ կնիկը:

— Պարոն, այս կարգի մարդոց հետ բնա՛ւ չեմ խօսիր: Ինչ ըսելը չգիտեմ, ոչ ալ ինչ երգելը: Սակայն ամբողջ օրը կ'երգէ. սանդուխին վրայէն կը լսեմ ձայնը՝ մտած ելած պահուս:

— Աղէկ, Գոքօզներու ժառանգարդը թող գեղջկական հանելուկի հուկիթին պէս ըսէ. «Մայրս զիս երգելով ունեցաւ»: Հանրի Դ. Թաղաւորին ալ այդպէս պաշտակեցաւ: Երբ Ալպրէթեան Յովհաննուհին ցաւէ բռնուեցաւ, սկսաւ Պէարնական վաղեմի մեղեդի մը երգել:—

Աստուածամայրդ՝ Կաթուրջի գլխուն,
Օգնութեանս հասիր այս պահուն
Երկինքի Աստուծոյն աղօթէ,
Որ զիս շուտով ազատէ,
Եւ ինծի մտնչ մը պարգեւէ:

Բնականաբար անխելքութիւն է թշուառներու ծնունդ տալը: Բայց ասի ամէն օր կը տեսնուի, ինքճ Թերէզս, ու աշխարհի բոլոր փիլիսոփաները այս յիմար սովորութիւնը չպիտի կրնան բարեկարգել: Տիկին Գոքօզ սովորութեան հետեւելով կ'երգէ: Ասի՝ աղէ'կ, բայց ըսէք, Թերէզ, չէ՞ որ պտուկը միս դրիք այսօր:

— Դրի՛ պարոն, եւ ճիշտ ժամանակն է երթալ փրփուրն առնելու:

— Շատ աղէ'կ, սակայն մի մոռնաք՝ Թերէզ, պտուկէն լեցուն պնակ մը մսի ջուր քաշել ու տանիլ Տիկին Գոքօզին, մեր դրան դրացուհիին:

Սպասուհիս դուրս պիտի ելլէր երբ շատ պատշաճօրէն յարեցի:

— Թերէ'զ, հաճեցէք ամէնէն առաջ ձեր բարեկամ բեռնակիրը կանչել եւ ըսել որ մեր փայտոցէն վերցնէ աղուոր բեռ մը փայտ՝ Գոքօզներու վեր-

նայարկը տանելու համար: Մանաւանդ չի մոռնայ զէզդին մէջ դնել հաստիկէ կոճղ մը, ծնունդի իսկական կոճղ մը: Գալով կարճուկին, եթէ դայ, խնդրեմ որ քաղաքավարօրէն դուռը դնէք զինք եւ իր բոլոր զէզդին գիրքերը:

Ծեր ամուրիի մը նրբացած եսասիրութեամբը աս պզտիկ կարգադրութիւնները ընելով, սկսայ դրացուցակս կարդալ:

Ի՞նչ զարմանքով, ի՞նչ յուզումով, ի՞նչ խռովքով անոր մէջ տեսայ սա յիշատակութիւնը զոր չեմ կրնար, առանց ձեռքերուս դողալուն, արձանագրել. «Ճենովացի Ժաքին (Ժաք տը Վօրաժինի) ոսկեզօծ առասպելը, Ծրանսական Թարգմանութիւն, փոքրիկ քառաթերթ:

«Տասնըօրրորդ դարու այս ձեռագիրը կը պարունակէ Ժաք տը Վօրաժինի նշանաւոր գործին բաւական լման Թարգմանութենէն զատ, Ա. — Սուրբ Ֆէրէօլի, Ֆէրիւլիօնի, Ժերմէնի, Վէնսէն եւ Տրօքթօլէի առասպելները: Բ. — Օքսեռի Սէն Ժեռմէնին հրաշալիառ գերեզմանին վրայ ոտանաւոր մը: Այս Թարգմանութիւնը, այս առասպելները եւ այս ոտանաւորը կը պարտինք Ժան Թումուլէ քարտուղարին: Զեռագիրը մագաղաթի վրայ է: Մեծ թիւով զարդարուն գիրեր կը պարունակէ եւ նրբօրէն դրձուած երկու մանրանկարներ, որոնք շատ դէշ պահպանուած են. մէկը Կոյսին մաքրագործումը կը ներկայացնէ, իսկ միւսը՝ Փրօզերիինի Թագաւորութիւնը»:

Ի՞նչ գիտ: Ճակատս քրտնեցաւ եւ աչքերս քողով մը ծածկուեցան: Դողացի, կարմրեցայ եւ ա՛լ չկրնալով խօսիլ, մեծ աղաղակ մը արձակելու պէտքը պահցի:

Ի՞նչ դանձ: Քառսուն տարիէ ի վեր կ'ուսումնասիրեմ քրիստոնեայ Կօլը եւ մասնաւորապէս՝ այս Սէն Ժեռմէն տէ ֓րէի փառապանծ արքայաըանը, ուրկէ դուրս ելան այն արեղայ-Թագաւորները որ ազգային Թագաւորութիւնը հիմնեցին: Եւ ահա՛, կը գտնեմ փնտում ձեռագիրս, որ, նկարագրութեան դատապարտելի անբաւականութեան հակառակ, ինծի համար յայտնի էր որ մեծ արքայաըանէն կուգար:

Ամէն ինչ այս պարագան կ'ապացուցանէր. — Թարգմանչին աւելցուցած առասպելները բոլորն ալ կը պատկանէին Շիյուլսիւ. Թագաւորին բարեպաշտ հիմնարկութեան: Սէն Տրօքթօլէի առասպելը մասնաւորապէս նշանակելի է, որովհետեւ իմ սիրական արքայարանիս առաջին արքային կը վերաբերի: Սէր Ժեռմէնի գերեզմանին պատկանող Փրանսերէն ոտանաւորը զիս նոյն իսկ կ'առաջնորդէր գաւիթը այն պատկառելի մայր եկեղեցիին, որ քրիստոնեայ Կալլիոյ կեդրոնը եղաւ:

Ոսկեզօծ առասպելը ինքնին ընդարձակ եւ շնորհալի գործ մըն է: Ժաք տը Վօրաժին, Սէն Տօմինիքի միաբանութեան վանահօր խորհրդական եւ ձենովացի Արքեպիսկոպոս, տասներեքրորդ դարուն հաւաքեց կաթողիկոսեան պատկանող սուրբերուն տւանդութիւնները եւ անոնցմով կազմեց այնքան ճոխ հաւաքածոյ մը որ վանքերու եւ զղեակներու մէջ գոչեցին. «Ոսկեզօծ առասպելն է ան»: Ոսկեզօծ առասպելը մանաւանդ հարուստ է խալիկան սուրբերու կենսագրութեամբը: Գաղիացիք, Գերմանները, Անգլիացիք հոն քիչ տեղ կը բռնեն: Վօրաժին ցուրտ մշուշի մը մէջէն է որ կը տեսնէ արեւմտաքի ամենամեծ սուրբերը: Այս պատճառով ալ.

այս բարի առասպելաբանին Աբիթացի, Գերման եւ Սաքսոն թարգմանիչները հոգ տարին որ իրենց ազգային սուրբերուն կեանքերը անոր պատմութեան վրայ աւելցնեն:

Ոսկեզօծ առասպելին շատ մը ձեռագիրները կարդացի եւ բաղդատեցի: Կը ճանչնամ անոնք ալ որ գիտնական պաշտօնակիցս, Պրն. Փօլէն Փարիզ, կը նշանակէ թագաւորին մատենադարանին ձեռագիրներուն իր գեղեցիկ գրացուցակին մէջ: Մասնաւորապէս երկու հատ կան որ ուշադրութիւնս գրաւեցին: Մէկը տասնըչորրորդ դարուն կը պատկանի եւ ժան Պելլի թարգմանութիւնը կը պարունակէ, միւսը՝ դար մը աւելի առաջ գրուած՝ Ժաք Վինկէի մեկնութիւնը կը բովանդակէ:

Երկուքն ալ Գօլպեռ հաստատութենէն եկան եւ գրուեցան այս փառաւոր Գօլպեռեան հիմնարկութեան ցուցակներուն մէջ՝ խնամքովը դրադարանապետ Պալիւլի որուն անունը չեմ կրնար արտասանել՝ առանց գլխարկս վար առնելու, որովհետեւ, հրմտութեան հսկաներու դարուն մէջ, Պալիւլ իր մեծութեամբը կը զարմացնէ: Պիկօ հիմնարկութեան պատկանող շատ հետաքրքրաշարժ օրինագիրք մը կը ճանչնամ. կը ճանչնամ՝ տպուած եօթնասուներ չորս գիրքեր, սկսելով անոնց բոլորին պատկառելի նախահայրը եղող Սթրազպուրկի կոթակոնէն, որ 1471ին սկսուեցաւ եւ վերջացաւ 1475ին: Սակայն այս ձեռագիրներէն ոչ մէկը, այս տպագիրներէն ոչ մէկը կը պարունակէ Սէն Ֆէրէօլի, Ֆէրիւսիօնի, Ժեռմէնի, Վէնսէնի եւ Տրօքթօվէի առասպելները, ո՛չ մէկը կը կրէ Ժան Թումուլէի անունը, ոչ մէկը վերջապէս կուգայ Սէն Ժէռմէն տէ Փրէի արքայաբանէն: Բաղդատմամբ Պր. Թոմսընի նկարագրած ձեռագիրն,

անոնք ան արժէքը ունին, ինչ արժէք որ յարդը ունի ռսկէին քով: Աչքերովս կը տեսնէի, մատովս կը շօշափէի այս վաւերագիրն գոյութեան անժխտելի ապացոյցը: Բայց ի՞նչ եղած էր նոյնինքն վաւերագիրը: Սըր Թոմաս Բալէ գացած էր վերջացնել իր կեանքը Գօմի լճին եզերքը ուր տարած էր ազնիւ հարստութիւններուն մէկ մասը: Անոնք ո՛ւր գացեր էին արդեօք այս չքեղ հետաքրքրին մահէն ետք: Ո՛ւր դացած էր Ժան Թումուլէի ձեռագիրը:

— Ինչո՞ւ, ըսի Եւրովի, ինչո՞ւ իմացայ այս թանկագին գրքին գոյութիւնը՝ եթէ չսխալուի սիրահամ անոր, զայն երբեք չսխալուի տեսնեմ: Պիտի երթայի դայն փնտռել Սիբիլիէի այլող սրտին կամ բեւեռի սառույցներուն մէջ՝ եթէ հոն դանուիլը գիտնայի: Սակայն ո՛ւր ըլլալը չգիտեմ: Զգիտեմ՝ արդեօք երկաթէ դարակի՞ մը մէջ, երեակ կղպանքի՞ տակ սահուած է ան նախանձոտ գրասէրի մը կողմէ: Զգիտեմ՝ արդեօք կը բորբոսի՞ տգէտի մը վերնատան մէջ: Կը դողամ՝ մտածելով որ, թերեւ, իր փրցուած թերթերը տանտիկնոջ մը վարունգի պտուկները կը ծածկեն:

30 Օգոստոս 1850

Ծնչող տաքութիւն մը քայլերս կը յամբացնէր. Հիւսիսային դետափին պատերու տակէն արագ կ'անցնէի եւ եղկիկ շուքին տակ հին դիրքերու, փորագրութեանց եւ կարասիներու խանութները աչքերս կը զուարթացնէին եւ մտքիս կը խօսէին: Գիրքեր թղթատելով եւ տնտնայով, անցքիս վրայ կ'ըմբռնէի նշանաւոր բանաստեղծի մը բարձրագոյն ոտանաւորները: Վաթթօյի դիմակաւորներու մէկ չքատեսիլ խմբանկարը կը զննէի, աչքով կը շօշափէի երկու կոթով սուր մը, պողպատէ վզի պահ:

մը, սաղաւարտ մը: Տէ՛ր Աստուած, ի՛նչ թանձր սաղաւարտ եւ ինչ ծանր զրահ: Հսկայի՞՞ հազուստ, ո՛չ, միջատի պատեան: Այն ժամանակի մարդիկը ջորեակներու պէս զրահուած էին. տկարութիւններն ներքին էր: Ընդհակառակը, մեր ուժը ներքին է եւ զինեալ հոգիներս կը բնակի տկար մարմնի մը մէջ:

Ահա՛ հին ժամանակի տիկնոջ մը ջրանկարը. դէմքը՝ ստուերի մը պէս աւրուած՝ կը ժպտի. ու կը տեսնես ծակոտկէն կիսաձեռնոց կրող ձեռք մը որ սնդուակ ծռնկերու վրայ կը բռնէ ժապաւէններով զարդարուած շնիկ մը: Այս պատկերը հրապուրիչ տիրութեամբ մը կը լեցնէ զիս: Անոնք որ հոգիներն մէջ չունին կէս մը աւրուած ջրանկար մը՝ թող զիս հեղնե՛ն:

Գոմերնին հոտուրտացող ձիերու պէս՝ տանս մօտենալով քայլերս կ'շտապեմ: Ահա՛ մարդկային փեթակը ուր կը դանդաղ խցիկս՝ որուն մէջ կը հեղում հմտութեան քիչ մը կծու մեղրը: Ծանր քայլով մը կը բարձրանամ սանդուխիս աստիճաններէն: Քանի մը աստիճան ալ, եւ ահա դրանս առջեւ եմ: Սակայն, տեսնելէ աւելի կը գուշակեմ չրջադգեստ մը որ ճմլուած մետաքսի չչնկոցովը վար կ'իջնէ: Կանգ կ'առնեմ եւ սանդուխի ձողին կռթնած ճամբայ կուտամ: Իջնող կնիկը գլխաբաց է. երիտասարդ է, կ'երգէ, աչքերն ու աւուանները ստուերին մէջ կը պըսպըղան, որովհետեւ բերնովն ու ակնարկովը կը խնդայ: Յայտնապէս՝ դրացունհի մըն է եւ էն մըտերիմներէն մէկը: Բազուկներուն մէջ բռնած է աղուոր մանուկ մը, լման մերկ մանչ մը, աստուածո՜հ ճիւղի դաւիկ մը պէս. վղէն՝ արծաթ չղթայիկով մը կախուած է մէտալ մը: Կը տեսնեմ որ բթամատերը կը ծծէ եւ իրեն նոր եղող այս հին տիեզերքին

վրայ քացուած խոշոր աչքերովը զիս կը դիտէ: Մայրն ալ նոյն ատեն ինծի կը նայի խորհրդաւոր եւ կայտառ. երեւոյթով մը, կանդ կ'առնէ, կը ժպտի, եւ կարծածիս նայելով՝ պզտիկ արարածը ինծի կ'երկընցնէ: Մանկիկը սիրուն ծալք մը ունի դաստակին եւ բազուկին միջեւ, ծալք մըն ալ վղին վրայ, եւ ոտքէն գլուխը համակ աղուորիկ փոսիկներ են որ կը խնդան վարդ մսին մէջ:

Մայրիկը ցոյց տուաւ դանի հպարտութեամբ:

— Պարոն, ըսաւ դաշն ձայնով մը, չէ՞ որ շատ աղուորիկ է պզտիկ մանչս:

Անոր ձեռքը բռնելով՝ բերնին վրայ դրաւ, ետքը ինծի կարկառեց վարդապոյն փոքրիկ մատնեւրը, ըսելով:

— Մանկիկ, պարոնին համբոյր մը դրկէ: Պարոնը բարի է, չուղեր որ փոքրիկ տղաքները մսին: Իրեն համբոյր մը դրկէ:

Եւ, պզտիկ էակը բազուկներուն մէջ սեղմելով կատուի մը թեթեւաշարժութեամբը խուսափեցաւ ու մխուեցաւ անցքի մը մէջ, որ, եկած հոտին նայելով՝ խոհանոց մը կը տանէր:

Տունս մտայ:

— Թերէ՛զ, ո՞վ կրնայ ըլլալ սա՛ երիտասարդ մայրը որ գլխաբաց տեսայ սանդուխին վրայ, պզտիկ սիրուն մանչ մը գերկը:

Ու Թերէ՛զ պատասխանեց թէ Տիկին Գոքօյն էր ան:

Առաստաղին կը նայիմ, կարծես հոն փնտռելու համար լոյս մը որ առ անունը ճանչցնէր: Թերէ՛զ կը յիշէ պզտիկ փերեզակը որ, անցեալ տարի օրացոյցներ բերաւ՝ կնոջը տղաբերքին ատեն:

— Իսկ Գոքօզը՞, հարցուցի:

Պատասխան ստացայ թէ՛ ա'լ զինք չսիրտի տես-
նէի: Խեղճ փոքր մարդը առանց իմ եւ ուրիշ ան-
ձերու գիտնալուն, հող դրուած էր՝ տիկին Գոթօղի
տղաբերփէն քիչ ետք: Իմացայ որ այլրին մխիթար-
ւած էր. ես ալ անոր պէս մխիթարուեցայ:

— Սակայն, Թերէզ, հարցուցի, արդեօք տի-
կին Գոթօղ բանի պէտք չունի՞ վերնատանը մէջ:

— Մեծապէս սիրտի խարուէիք, պարոն, այս ա-
րարածին հող տանելով, պատասխանեց սպասու-
հիս: Հրաման ըրին որ ելլէ վերնատունէն որուն տա-
նիքը նորոգուած է: Բայց տանտիրոջը, փոխանոր-
դին, դռնապանին եւ պարտահաւաք՝ պաշտօնեայի
կամքին հակառակ հոն կը մնայ: Կարծեմ բոլորն ալ
կախարդած է: Վերնատունէն ուղա՛ծ ատենը սիրտի
ելլէ, պարոն, եւ կա՛ռք նստած դուրս սիրտի ելլէ:
Ոստքս խօսք է:

Թերէզ պահ մը մտածեց. վերջը սա՛ վճիռն ար-
տասանեց:

«Աղուոր դէմք մը՝ երկինքին անէծքն է»:

Անկասկածելիօրէն դիտնալով հանդերձ՝ որ ե-
րիտասարդ տարիքէն սկսեալ Թերէզ տղեղ եղած էր
եւ զուրկ՝ ամէն տեսակ հրապոյրէ, գլուխս թօթուե-
ցի եւ քամահրելի չարաճճիութեամբ մը ըսի:

— Հէ՛, հէ՛, Թերէզ, իմացայ որ դուք ալ, ձեր
ատենին սիրուն դէմք մը եղած էք:

Աշխարհի մէջ ոչ ոք փորձութեան ենթարկելու
է, ըլլայ ան՝ ամենէն սուրբը:

Թերէզ աչքերը հակեց ու պատասխանեց:

— Ստանց ըլլալու ինչ որ կը կոչեն սիրուն, ան-
հաճոյ չէի: Եւ եթէ ուզած ըլլայի, ես ալ միտնե-
րուն պէս կրնայի ընել:

— Ո՞վ է որ սիրտի յանդգնէր տարակուսիլ:
Բայց դաւազանս ու գլխարկս վերցուր: Զուարթա-
նալու համար քանի մը երես Մօրերի սիրտի կարգամ:
Եթէ ծեր աղուէսի հոտառութեանս հաւատմ, ճա-
շին՝ նրբարոյր հաւ մը սիրտի ունենանք: Խնամք-
նիդ տուէ՛ք, աղջիկս, այս յարգելի հաւուն եւ խը-
նայեցէք դրացիին՝ որպէս զի ան ալ խնայէ մեզի,
ձեզի եւ ձեր ծերուկ տիրոջը:

Այսպէս խօսելով, ջանացի իշխանական սերըն-
դածաւի մը խիտ ճիւղերուն հետեւիլ:

7 Մայիս, 1851

Զմեռը իմաստուններու ուղածին պէս անցու-
ցի, in angulo cum libello, եւ ահա՛ Մալաքէ գե-
տափին ծիծեռնակները վերադարձնուն զիս կը գըտ-
նեն՝ գրեթէ այնպէս ինչպէս թողած էին: Ո՞վ որ քիչ
կ'ապրի, քիչ կը փոխուի եւ վաղեմի բնագիւղներու
վրայ օրերը մաշեցնեն՝ ապրիլ չէ՛ բնա՛ւ:

Սակայն, այսօր ինքզինքս քիչ մը աւելի տպա-
ւորուած կզգամ կեանքին քամած այս անորոշ
տխրութենէն: Միտքս խռովուած է այն յատկանը.
չական ժամէն ի վեր՝ երբ ինծի յայտնուեցաւ Ժան
Թումուլէի ձեռագրին գոյութիւնը:

Տարօրինակ է որ, հին մագաղաթի քանի մը թեր-
թերու համար հանգիստս կորսնցուցած եմ, բայց
ասկէ ստոյգ բան չկայ: Բաղձանք չունեցող աղքատը
գանձերուն ամենամեծը ունի: Ինքզինքին տէրն է ան:
Ուրիշի ինչքին աչք տնկող հարուստը թշուառական
գերի մըն է: Սա այս դերին եմ ահա՛: Ամէնէն անուշ
հաճոյքները — ըլլայ՝ նրբամիտ ու չափաւոր ոգիով
մարդու մը հետ խօսելու հաճոյքը, ըլլայ՝ բարեկա-
մի մը հետ ճաշելու հաճոյքը՝ մոռցնել չեն տար ին-
ծի այն ձեռագիրը, որուն կարօտը կը քաշեմ՝ գո-

յուրթիւնը գիտնալէս ի վեր: Յորեկը կ'զգամ անոր պակասը, կ'զգամ գիշերն ալ. ուրախութեան էւ տըրտութեան մէջ, աշխատանքի եւ հանդիստի պահու-րուն՝ ինծի կը պակսի ան:

Կը յիշեմ տղու փափաքներս: Ի՞նչպէս կը հաս-կընամ այսօր նախնական տարիքիս ամենահզօր բաղձանքները:

Եղարկան ճշգրտութեամբ մը կը տեսնեմ պաճու-ճապատանք մը, որ, երբ ութը տարեկան էի, Սէն փողոցը խեղճուէկ խանութի մը մէջ կախուած էր: Զգիտեմ՝ ինչպէս եղաւ որ աս պաճուճապատանքը սիրեցի: Մանչ ըլլալու շատ հպարտ էի. պղտիկ աղ-ջիկները կը քամահրէի եւ անհամբեր կ'սպասէի այն վայրկեանին, (որ աւա՞ղ հասած է) երբ՝ փուշ փուշ ասղնտող մօրուք մը ծնոտս պիտի ծածկէր:

Փայտէ գինուորնէրով կը խաղայի եւ օրօրուով ձիս կերակրելու համար խեղճ մօրս պատուհանին ե-գերքը մշակած բոյսերը կը փրցնէի: Արուի խաղեր էին ատոնք, կարծե՛մ: Եւ սակայն պաճուճապատան-քի մը փափաքն ունեցայ: Հերգիւղները այս տեսակ տկարութիւններ ունին: Արդեօք սիրածս գեղեցիկ էր գոնէ: Ո՛հ, տախաւին աչքերուս առջեւն է ան: Իւ-րաքանչիւր այսի վրայ կ'աւելնէր ինքն ինքն մը ունէր, թոյլ եւ կարճ թեւեր, ահոյի փայտէ ձեռքեր եւ երկար անջատուած սը-րունգներ: Ծաղկազարդ շրջադրաստը երկու գըն-դասեղով ամրցուած էր մէջքին վրայ: Դեռ կը տես-նեմ աս երկու գնդասեղներուն սեւ գլուխները: Գէջ ճաշակով շինուած պաճուճապատանք մըն էր: Լաւ կը յիշեմ որ՝ հակառակ մանկիկ մը ըլլալու եւ զեռ շատ վարտիկ մաշեցուցած չըլլալու՝ իմ եղանա-կովս, այլ շատ ուժգնօրէն կ'զգայի որ, այս պա-

ճուճապատանքին կը պակսէր չնորհ եւ վայելչու-թիւն: Ասոր հակառակ՝ զայն կը սիրէի: Զայն մի-այն կը սիրէի: Զայն կը պահանջէի: Ս'լ հոգս չէին գինուորներս ու թմրուկներս: Ա'լ օրօրուով ձիուս բերանը չէի դնիր արեւածաղկի եւ բերենիկէի տե-րեւներ: Աս պաճուճապատանքը ինծի համար ամէն-ինչ էր: Վայրենիի հնարքներ կ'երեւակայէի՝ սպա-սուհիս՝ Վերթինեան ստիպելու համար որ հետս Սէն-փողոցի խանութին առջեւն անցնի: Գիթս ապա-կեփեղէին կը կպէի եւ հարկ կ'ըլլար որ սպասուհիս թեւէս քաշէր: «Պարոն Սիլվեսթր, ատենը ուշ է եւ մայրդ քեզ պիտի յանդիմանէ»: Պըն. Սիլվեսթրի հո՞գն էին այն ատեն չեխերն ու ծեծերը: Բայց սպա-սուհին փետուրի պէս զինք կը վերցնէր եւ Պըն. Սիլ-վեսթր տեղի կուտար ուժին: Անկէ ասդին, տարիքն առնելով, տկարացած է եւ վախին առջեւ տեղի կու-տայ:

Դժբախտ էի: Անխորհուրդ այլ անդիմադրելի ամօթ մը զիս կ'արգիլէր սիրոյ առարկաս մօրս խոս-տովանելէ: Առկէ կը ծնէին տառապանքներս: Քա-նի մը օր շարունակ, պաճուճապատանքը՝ անդադար մտքիս մէջ ներկայ՝ աչքերուս առջեւ կը պարէր, զիս կը դիտէր անթարթ, թեւերը կը բանար, երե-ւակայութեանս մէջ կ'առնէր տեսակ մը կեանք, որ զայն խորհրդաւոր եւ ահարկու կ'ընծայէր եւ հե-տեւարար՝ ալ աւելի սիրելի եւ ալ աւելի ըղձալի:

Վերջապէս օր մը, օր՝ որ երբէք չպիտի մոռ-նամ, սպասուհիս տարաւ զիս մօրեղբորս՝ հարիւ-րապետ Վիքթորի որ զիս ճաշի էր հրաւիրած: Ծառ կգմայլէի մօրեղբորս՝ հարիւրապետին վրայ: Երբեք չէի վաթէրլոյսի մէջ վերջին Ծրանսական գըն-դակը կրակած ըլլալուն, ինչքան՝ մօրս սեղանին

վրայ՝ իր իսկ ձեռքերովը պատրաստելուն համար սխառոտ հացի շերտերը, որ ետքը եղերդէ աղցանին մէջ կը դնէր: Ասի՝ շատ գեղեցիկ կը գտնէի: Վիքթոր մօրեղբայրս նաեւ մեծ ակնածանք կը ներշնչէր ինծի իր երիզազարդ լօգիկներովը ու մանաւանդ՝ ներս մտածին պէս՝ ամբողջ առունը վեր ի վայր շրջելու մէկ որոշ կերպովը: Այսօր անդամ, ինչպէս ընելը չգիտեմ, բայց կը հաւատամ որ, երբ Վիքթոր մօրեղբայրս գտնուէր քսան հոգինոց հաւաքումի մը մէջ, լոկ իր ձայնը կը լսուէր: Կարծեմ, պատուական հայրս չէր մասնակցեր իմ ըզմայլանքիս՝ հանդէպ Վիքթոր մօրեղբորս՝ որ ծխափողովը զայն կը թունաւորէր, բարեկամարար բռնունջի խոշոր հարուածներ կուտար կոնակին եւ կորովէ գուրկ կը կոչէր զայն: Մայրս, հարիւրապետին հանդէպ քրոջ մը ներողամտութիւնը պահելով հանդերձ՝ երբեմն կը հրաւիրէր որ նուազ յոյժ օղիի շիշերը: Բայց ես ոչ այս խորշանքներուն կը մասնակցէի եւ ոչ ալ այս պարսաւներուն, եւ՝ Վիքթոր մօրեղբայրս ամենազուտ խանդավառութիւնը կը ներշնչէր ինծի: Ուստի՝ հպարտութեան զգացումով մըն է որ մտայ այն պզտիկ ընակարանը ուր ան կ'ապրէր Կէնէկօ փողոցին մէջ: Ամբողջ ճաշը, կրակին անկիւնը սեղանիկի մը վրայ շարուած՝ կը բաղկանար երշիկներէ եւ շաքարեղէններէ:

Հարիւրապետը կարկանդակով եւ զուտ գինիով կոկորդս թխմեց: Խօսեցաւ այն բազում անիրաւութեանց մասին որոնց զոհ եղած էր: Մասնաւորապէս գանգաւորեցաւ Պուրպօններէն, եւ որովհետեւ՝ Պուրպօններու ո'վ ըլլալը մոռցաւ բսիլ, երեւակայեցի՝ չգիտեմ ինչո՞ւ՝ որ Պուրպօնները Վաթերլօ հաստատուած ձիավաճառներ էին: Հարիւրապետը որ

խօսքը միայն շինի լեցնելու համար կ'ընդմիջէր, նմանապէս ամբաստանեց խուլ մը «խլլոտներ, անվարտիներ եւ անօղուտներ» զորս երբէք չէի ճանչնար եւ զորս սրտանց կ'ատէի: Պտուղի ատեն, լը սեցի որ հարիւրապետը կ'ըսէր թէ հայրս մարդ մըն էր որու քթէն բռնած կը վարէին. սակայն՝ իր ըսածին իմատը հասկցած ըլլալուս լաւ վստահ չեմ: Ականջներուս մէջ բզդանք մը կար եւ ինծի կը թուէր որ սեզանը կը սլարէր:

Մօրեղբայրս երիզազարդ լօգիկը հաղաւ, լայնաբերան գլխարկն առաւ եւ իջանք փողոց՝ որ արտակարգօրէն փոխուած երեւցաւ ինծի: Կարծես շատ երկար ատենէ ի վեր հոն եկած չէի: Սակայն, երբ Սէն փողոցը հասանք, պաճուճապատանքը միտքս ինկաւ եւ տարօրինակ յուզում մը պատճառեց ինծի: Գլուխս կրակի մէջ էր: Որոշեցի մեծ փորձ մը ընել: Խանութին առջեւէն անցանք. հոն էր ան, ապակեփեղկին ետեւ, իր կարմիր այտերովը, շաղկապարդ շրջապոստովն ու երկար սրունդներովը:

— Մօրեղբայրս, ըսի ճիգ մը ընելով, կ'ուզէ՞ս սա պաճուճապատանքը ինծի գնել:

Եւ սպասեցի:

— Մանչու մը պաճուճապատանք գնել, սպ'գրըպլէս, դոչեց մօրեղբայրս որոտման ձայնով մը: Ինքզինքդ անպատուե՞լ կուղես: Ու սա՛ տղէդ Մարկօն է որ փափաքդ կը գրգռէ: Կը չնորհաւորեմ քեզ, մարդուկս: Եթէ աս ճաշակդ պահես եւ եթէ՝ քսան տարեկանիդ՝ պաճուճապատանքներդ ընտրես ինչպէս ութը տարեկանիդ, կ'ազդարարեմ որ կեանքի մէջ բնաւ հաճոյք չպիտի գտնես եւ ընկերներդ՝ հոչակաւոր միամիտ մը ըլլալդ պիտի պատմեն: Մուր մը ուզէ՞ ինձմէ, հրացան մը, կը գնեմ, տը-

դաս, հանդստեան թոշակիս վերջին ճերմակ լուծա-
յովը: Բայց քեզի պաճուճապատանք մը գնե՛լ, հա-
ղա՛ր ուրոտո՛ւմ, քեզ ամօթով ծածկե՛լ, բնա՛ւ եր-
բէք: Եթէ տասնկ հասկիսուած խամածիկներով խա-
ղալդ տեսնեմ՝ քրոջս տղան ըլլալդ այլեւս կուրա-
նամ:

Այս խօսքերը լսելով, սիրտս այնքան սեղմուե-
ցաւ որ, միայն դիւային հպարտութիւն մը լալս ար-
շիլեց:

Մօրեղբայրս, յանկարծ հանդարտելով, Պուր-
պօններու վրայ սկսաւ մտածել նորէն, բայց ես, իր
դայրոյթին ազդեցութեան տակ մնալով, աննկարա-
դրելի մամօթ մը կ'զգայի: Իսկոյն որոշու՞մս տուի:
Խոստացայ ինքզինքս չ'անպատուել, հաստատօրէն
եւ առյաւէտ վաղ անցայ կարմիր այտերով պաճու-
ճապատանքէն: Այդ օրը զոհողութեան խտաբարոյ
քաղցրութիւնը ճանչցայ:

Հարիւրապե՛տ, եթէ իրա՛ւ է որ ձեր կենդանու-
թեանը հեթանոսի մը պէս հայհոյեցիք, Զուիցերիա-
ցիի մը պէս ծխեցիք եւ ժամկոչի մը պէս հարբեցաք,
ինչ որ ալ ըլլայ՝ թո՛ղ յիշատակնիդ պատուուի ո՛չ
միայն կտրիճ մը ըլլալնուդ համար, այլ որովհետեւ՝
կարճ տափատ հագած ձեր քրոջ որդիին յայտնեցիք
հերոսութեան զգացումը: Գոռողութիւնն ու ծուլու-
թիւնը զձեզ անտանելի ընծայած էին, ո՛վ Վիքթոր
մօրեղբայրս, բայց մեծ սիրտ մը կը տրոփէր ձեր
ոգտինկօթին երկններուն տակ: Կը յիշեմ, լամբակ-
նուդ վրայ կը կրէիք վարդ մը: Այս ծաղիկը զոր
յօժարակամ կը նուիրէիք խանութներու օրիորդնե-
րուն, այս մեծ սրտով բաց ծաղիկը որ ամէն հովի
թերթերը կը թափէր, ձեր փառայիդ երիտասար-
դութեան խոհարարանին էր: Ոչ գինին կը քամա՛հ-

րէիք, ոչ ծխախոտը, բայց կը քամահրէիք կեանքը:
Հարիւրապե՛տ, ձեզմէ կարելի է՞ր սորվիլ ոչ ողջ-
մըտութիւն, ոչ ալ փափկանկատութիւն, բայց՝ այն
տարիքիս երբ դեռ սպասուհիս կը սրբէր քիթս, ին-
ձի տուիք պատուի եւ անշահախնդրութեան դաս մը
զոր երբէ՛ք չպիտի մոռնամ:

Երկար ատենէ իվեր արգէն կը հանգչիք Մօն-
բառնասի գերեզմանատան մէջ՝ խոնարհ քարի մը
տակ որ սա՛ տապանադիրը կը կրէ:

Աստ հանգչի
Արիսթիտ Վիքթոր Մալտան
Հետեւակագօրաց հարիւրապետ
Պատուոյ Լէգէոնին ասպետ

Բայց, հարիւրապետ, աս տապանադիրը չէ որ
վերապահած էիք ձեր ծեր ոսկորներուն՝ այնքան
թաւալած պատերազմի դաշտերուն վրայ եւ հաճոյ-
քի վայրերուն մէջ: Զեր թուղթերուն մէջ դտան սա
դառն ու հպարտ տապանագիրը որ, ձեր վերջին
կամքին հակառակ, չհամաձարկեցան գնել չիրմ-
նուդ վրայ:

Աստ հանգչի
Լուառի մէկ աւագակը

— Թերէ՛զ, վաղը անմեռուկի պսակ մը պիտի
տանինք Լուառի աւագակին գերեզմանը:

Սակայն Թերէ՛զը հոս չէ: Եւ ի՞նչպէս կրնար
քովս գտնուիլ հոս՝ Շան գ'իլիզէի բոլորակին վրայ:
Հոն՝ պողոտային ծայրը կայ Յաղթական Կամարը,
որ՝ մօրեղբայր Վիքթորի զինակիցներուն անունը
կրելով, հսկայ դուռը կը բանայ երկինքին վրայ:
Պողոտային ծառերը իրենց տակաւին տփզոյն եւ
սարսուռն առաջին տերեւները կը պարզեն գարնան

արեւին տակ: Քույս, կառքերը կը թաւալին դէպի Պուլոնեի անտառը: Պտոյտս քշեցի աս աշխարհիկ սրդստան իվեր եւ ահա առանց պատճառի կանգ կ'առնեմ բացօթեայ խանութի մը առջեւ, ուր կան անուշ հացեր եւ կիտրոնով դոցուած շիշեր մատուտակի ջուրով լեցուն: Պզտիկ թշուառ մը, ծածկուած ցնցոտիներով որ ճաթոտած մորթը երեւան կը հանեն՝ իրեն համար չեղող չքեղ քաղցրութիւններուն առջեւ խոշոր աչքեր կը բանայ: Փափաքը ցոյց կուտայ՝ անմեղութեան անամօթութեամբը: Կ'որ ու անքիթի աչքերը շաքարահացէ բարձրահասակ մարդուկ մը կը դիտեն: Զօրավար մըն է ան եւ քիչ մը Վիքթոր մօրեղբօրս կը նմանի: Կ'առնեմ դայն, գինը կը վճարեմ ու կերկնցնեմ փոքրիկ աղքատին, որ չի համարձակիր անոր ձեռք դպցնել, որովհետեւ, կանխահաւ փորձառութեան մը շնորհիւ՝ չի հաւտար երջանկութեան, ինծի կը նայի երեւոյթով մը որ կը նրմանի խոշոր շուներու կերպարանքին եւ որ ըսել կ'ուզէ. «անդուծ ես զիս ծաղրելուդ համար»:

— Ա՛ռ, ա՛ռ, ա՛ռ ու կե՛ր, քանի որ աւելի երջանի՛կ ես դուն, քան ես էի քու հասակիդ եւ կրնաս ճաշակդ դոհացնել առանց ինքզինքդ անպատուելու:

Եւ դուք, Վիքթոր մօրեղբայր, դուք՝ որուն առնական դէմքը յիշեցուց ինծի սա շաքարահացէ զօրավարը, ո՛վ փառաւոր ստուեր, եկէ՛ք նոր պաճուճապատանքս մոռցնել տայ: Յաւիտենական տղաքներ ենք մենք եւ անդադար կը վազենք նոր խաղալիքներու ետեւէն:

Նոյն օրը

Ամենէն անհեթեթ կերպովն է որ մտքիս մէջ Գոքօզ ընտանիքը զուգորդուած է Ժան Թումուլէ դիւանագրին:

— Թերէ՛զ, ըսի՝ թիկնաթոռիս մէջ նետուելով, ըսէ՛ք ինծի՝ արդեօք մասաղ Գոքօզը առո՞ղջ է, արդեօք տուջին աղաները հանա՞ծ է, ու հողաթափներս տուէ՛ք:

— Ակոսները ունենալու է, պարոն, պատասխանեց Թերէզ, բայց ես չտեսայ: Գարնան առաջին աղուոր օրը, մայրը տղուն հետ անհետացաւ, կահ կարասին թողելով: Վերնատանը մէջ գտեր են չըպարի երեսունեւութը պարաս պամեններ: Աներեւակայելի է աս: Այս վերջին ժամանակներս, այցելութիւններ կ'ընդունէր եւ կ'երեւակայէր որ աս պահու մայրապետներու վանքի մը մէջ ըլլալու է: Դոնապանուհիին քով աղջիկը կ'ըսէ թէ զայն պուլվարներուն վրայ կառքի մը մէջ տեսած է: Ձեզի լաւ ըսած էի թէ վերջը գէշ պիտի ըլլայ:

— Թերէ՛զ, պատասխանեցի, այս երիտասարդ կնկանը վերջը ոչ գէշ եղած է ոչ աղէկ: Սպասեցէք կեանքի վախճանին՝ զինք դատելու համար: Եւ գգուճացէք որ դոնապանին քով շատ չի խօսիք: Տիկին Գոքօզ՝ զոր անդամ մը սանդուխին վրայ տեսայ, թուեցաւ որ տղան շատ կը սիրէր: Այս սէրը իրեն ի նպաստ հաշուելու է:

— Ստոր գալով, պարոն, ողտիկին բան է՛ր պակսեր: Ամբողջ թաղին մէջ կարելի է՛ր գտնել ուտելիքով աւելի թխմուած մը, աւելի փայփայուած եւ իրմէն աւելի լցուած մը: Աստուծոյ չինած ամէն օրը նոր ճերմակ կըծկալ մը կանցնէր վիղը եւ առտուընէ մինչեւ իրկուն զայն խնդացնելու համար երգեր կ'երգէր մայրը:

— Թերէ՛զ, բանաստեղծ մը ըսած է. «Մանուկը որուն բնաւ չէ ժպտած իր մայրը՝ ոչ աստուածնե-
րու արժանի է եւ ոչ աստուածունհիներու անկողնին»:

Տ Յուլիս 1852

Իմացած ըլլալով որ՝ Սէն Ժեռմէն տէ փրէի
Կոյսի մատուռին սալայտաւոր կը նորոգեն, եկեղե-
ցին դացի՝ յուսալով որ գործաւորներու կողմէ երե-
ւան հանուած վերտառութիւններ կը գտնեմ: Ձէի
սխալը: Ճարտարապետը քար մը ցցուց զոր գեռ նոր
պատին լենած էր: Ծնրադրեցի՝ այս քարին վրայ
փորուած վերտառութիւնը կարդալու համար եւ կա-
մաց ձայնով մըն էր որ, վաղեմի դմբէթի շուքին
տակ կարդացի սա բառերը որ սիրտս տրոփել տուին:

«Աստ հանգչի Ժեհան Թումուլէյ, այս եկեղե-
ցիին վանականը, որ արծաթով կաղապարել տուաւ
Սէն Վէնսէնի եւ Սէնթ Ամանի ծնոտը եւ անմեղնե-
րու ոտքը. որ միշտ, կենդանութեանը խոհեմ ու արի
եղաւ: Աղօթեցէ՛ք իր հոգւոյն համար»:

Մեղմօրէն, թաշկինակովս սրբեցի փոշին որ այս
գերեզմանաքարը կ'աղտոտէր, զանի համբուրելս
կ'ուզար:

— Ինքն է. Ժան Թումուլէյն է, զոչեցի:

Եւ, կամարներու բարձունքէն զլիսուս վրայ ին-
կաւ իր անունը՝ կարծես փշրուած:

Ինծի եկող ժամկոչին յուրջ ու համը դէմքը
խանդավառութեան ամօթը զգացուց ու խոստալի-
ցայ՝ օրհնած ջուր սրսկող երկու դաւադանիկներու
ընդմէջէն, զորս կուրծքիս վրայ կը խաչածեւէին եր-
կու նախանձորդ լուսարարներ:

Սակայն՝ փնտռած Ժան Թումուլէյս էր ասիկա,
ա՛լ տարակոյս չկար. — ոսկեղօծ րոպսպիլին թարգ-
մանիչն էր, Սէն Ժեռմէն, Վէնսէն, Ֆէրէօլ, Ֆէ-

րիւթիօն եւ Տրօքթօվէի հեղինակը, կարծածիս պէս
Սէն Ժեռմէն տէ փրէի պատկանող վանական մըն
էր: Ու ի՞նչ բարի վանական, եւ ազատախոհ: Ար-
ճա՛թ ծնոս մը շինել տուաւ, արծաթ ոտք մը՝ որ-
պէս զի այս թանկագին նշխարները անեղծանելի
պատեանով մը ծածկուին: Սակայն արդեօք պիտի
ճանչնամ երբէք իր գործը, թէ այս նոր գիւտն ա՛յ
աւելի պիտի շատցնէ մտահոգութիւններս:

20 Օգոստոս 1859

«Ես որ միայն քիչերու հաճելի եմ եւ կը հան-
դուրժեմ բոլոր մարդոց. — բարիներու ուրախու-
թեան եւ չարերու ներշնչած սոսկումին. ես՝ որ
սխալը կ'ստեղծեմ եւ կը ջնջեմ. կը բաղձամ թուիչ-
ներ առնել: Ո՛հիր մը մի՛ սեպէք՝ եթէ արագ թուիչիս
մէջ սահիմ տարիներու վրայէն»:

Ո՞վ այսպէս կը խօսի: Ծերուկ մըն է զոր շատ
լաւ կը ճանչնամ. Ժամանակն է ան:

Շէյքսպիր, Ուիլսոն Քեյքի երրորդ արար-
ուածը ըմբռնելէ ետք, փոքրիկ Փեյտիքայի ատեն
կուտայ՝ իմաստութեամբ եւ շնորհով աճելու, եւ
երբ տեսարանը կը բանայ, կոչում կ'ընէ վաղեմի
Մանգաղակիր Ժամանակին՝ որպէս զի նախանձոտ
Լէոնդիի գլուխը ճնշող երկար օրերուն բացատրու-
թիւնը տայ հանդիսատեսներուն:

Ինչպէս Շէյքսպիր կատակերգութեան մէջ, ես
ալ այս օրագրին մէջ երկար միջոց մը մոռացման
տուի, եւ, բանաստեղծին պէս Ժամանակը մէջ կը
բերեմ՝ տասը տարուան մոռացումս բացատրելու
համար: Ահա՛ տասը տարիներէ ի վեր տող մը չեմ
գրած սա տետրակին մէջ եւ աւագ, գրիչը ձեռք առ-
նելուս՝ չպիտի նկարագրեմ «չնորհի մէջ մեծցած
փերտիթա մը»: Երիտասարդութիւնն ու գեղեցիկու-

թիւնը բանաստեղծներու հաւատարիմ ընկերակիցներն են: Այս հմայիչ ուրուականները հազիւ կ'այցելեն մեզի պէսներուն՝ եղանակի մը կարճ միջոցին: Մենք չգիտենք անոնց կառչիլ: Եթէ անըմբռնելի քմահաճոյքի մը բերմամբ Փերտիթայի մը ստուերը ուզէր սեղեղէս տնցնիլ՝ հոն ահաւելիօրէն պիտի ճմրթկուէր դէպ մը կարծրացած մազաղաթներու բաղիւնով: Երանի՜ բանաստեղծներուն: Անոնց ճերմակ մազերը բնաւ չեն խրտչեցներ Հելէններու, Ֆրանսիսքաներու, Ժիւլիէթներու, Ժիւլիաններու եւ Տօրօթէներու ծփուն ստուերները: Բայց լո՛կ Սիլվեսթր Պօնարի քիթը փախուստի պիտի մատնէր մեծ սիրուհիներու համակ բոյլը:

Սակայն ես ալ, ուրիշի մը պէս, գեղեցկութիւնն զգացի. սակայն ես ալ կրեցի այն խորհրդաւոր հըմայքը զոր անհատկնալի բնութիւնը սփռած է կենսախայտ ձեւերուն վրայ. ապրող կաւ մը ինծի տուած է սարսուռը որ սիրահարներն ու բանաստեղծները կ'ստեղծէ: Բայց ոչ կրցայ սիրել, ոչ երգել: Կոյտ մը հին դրութիւններով ու բանաձեւերով խառնուած հոգիիս մէջ կը դտնեմ, շտեմարան մը ձգուած մանրանկարի մը նման, վճիռ դէմք մը՝ երկու կուռածաղկի աչքերով: Պօնար, բարեկամս, ծեր յիմար մըն ես դուն: Կարդա՛յ սա գրացուցակը զոր Ֆլօրանսէն գրաւման մը այս առտու քեզի զրկեց: Զեռաչիւրներու գրացուցակ մըն է եւ Իտալացի կամ Սիկիլիացի հետաքրքիրներու կողմէ պահուած ինչ ինչ աչքառու մասունքներու նկարագրութիւնը կը խոստանայ: Ահա՛ ինչ որ քեզի կը վայել եւ կերպարանքիդ կը պատշաճի:

Կը կարդամ, ճիշդ մը կ'արձակեմ: Ամիլքար կառուս, որ տարիքն առնելով ստացած է լրջութիւն

մը որ գիւս կ'ամչցնէ, յանդիմանութեան երեւոյթով մը գիւս կը դիտէ եւ կարծես կը հարցնէ թէ հանգիստը այս աշխարհի՞ն համար է — քանի որ չկրնար զայն ճաշակել իմ քովս՝ որ իրեն պէս ծեր եմ:

Գիւտիս ուրախութեանը մէջ, մտերիմի մը պէտք ունիմ եւ հանդարտարարոյ Ամիլքարին է որ խօսքս կ'ուղղեմ՝ երջանիկ մարդու մը յուզումովը:

Ո՛չ, Ամիլքար, ոչ, հանգիստը այս աշխարհիս համար չէ, եւ այն խաղաղութիւնը որուն կ'ըզմանք, կեանքի աշխատութեանց հետ չի հաշտուիր: Ու ո՞վ ըսաւ թէ ծեր ենք: Մտիկ ըրէք ինչ որ կը կարգամ սա գրացուցակին մէջ եւ ետքը ըսէք թէ հանգչելու ատե՞ն է:

«Ժաք տը Վօրաժ ինի ոսկեզօծ առասպելը, ԺԴ. ըդ դարու Ֆրանսերէն թարգմանութիւնը, Ժեհան Թումուլէյէ դիւանագրին կողմէ»:

«Փառաւոր ձեռագիր, երկու հրաշալիօրէն նըկարուած մանրանկարներով եւ կատարելապէս լաւ պահպանուած, որոնց մէկը կը ներկայացնէ Կոյսին մաքրագործումը եւ միւսը՝ Փօզերիին թագադրութիւնը:

«Ոսկեզօծ առասպելին ետեւ կը գտնուին սուրբ Ֆէրէօլի, Ֆերիւսիօնի, Ժեմէնի եւ Տօրօթօլէի առասպելները, XXVIIJ երես, եւ Սէն Ժեմէն տ'Օքսերի հրաշագործ գերեզմանը՝ XIJ երես:

«Այս թանկագին ձեռագիրը որ Սըր Թօմաս Բալէի հաւաքածոյին մաս կը կազմէր, այժմ պահուած է Ճիւրկենդեցի Պրն. Միշէլ-Անճելօ Բօլիցիի դիւանատան մէջ»:

— Կը լսէ՞ք, Ամիլքար: Ժեհան Թումուլէյէ ձեռագիրը կը գտնուի Սիկիլիոյ մէջ, Միշէլ-Անճելօ

Բօլիցիի քոյ: Երանի՛ թէ գիտունները սիրող մարդ մը ըլլար ասի: Իրեն պիտի գրեմ:

Ինչ որ իսկոյն ըրի: Նամակովս Տիար Բօլիցիէն խնդրեցի որ ինծի հաղորդէ դիւանապետ Թումուլէի ձեռագիրը, իրեն ըսելով թէ՛ ինչ տիտղոսով՝ ինքզինքս արժանի կը դատէի այդ տեսակ շնորհի մը: Նոյն ատեն իր տրամադրութեան տակ դրի ունեցած քանի մը անտիպ ձեռագիրներս, որ շահեկանութենէ զուրկ չէին: Խնդրեցի որ շուտաւիտ յայտատարան շնորհէ եւ ստորագրութեանս տակ նշանակեցի բոլոր պատուակալ տիտղոսներս:

— Պարո՛ն, պարոն, ո՛ւր կը վազէք այսպէս, պտուց թերէ՛զ, շուարած՝ դիւարկս ձեռքը՝ ետեւէս սանդուխի աստիճաններուն չորս մասը մէկանց վար իջնելով:

— Փօսթին նամակ մը պիտի յանձնեմ, թերէ՛զ:

— Տէ՛ր Աստուած, կարելի՛ է ասանկ, խենթի մը պէս, դիւարաց վազել:

— Խենթ եմ թերէ՛զ, Բայց ո՛վ է խենթ չեղողը. չո՛ւտ գլխարկս տուր:

— Ու ձեռնոցնե՛րդ, պարոն, եւ հովանոցդ:

Սանդուխին տակը հասած էի երբ դեռ կը լսէի անոր պոռալն ու տրտնջալը:

10 Հոկտեմբեր 1859

Տիար Միշէլ-Անճելօ Բօլիցիի պատասխանին կ'սպասէի անհամբերութեամբ մը զոր դէշ կը պարտըկէի: Տեղս հանդարտ չէի. յանկարծական շարժումներ կ'ընէի, աղմուկով կը բանայի ու կը դոցէի գիրքերս: Օր մը անութիւնս վար ձգեցի Մօրիլիի մէկ հատորը: Ամիլյար, որ կը լզուքտէ՛ր իսկոյն կանդուռաւ եւ թաթը ականջին վրայ՝ բարկացոտ աչքով մը դիւ գիտեց: Արդեօք այս աղմկալից կեանքի՞ն է որ

կ'սպասէր տանիքիս տակ: Զէ՞ որ լռիկ համաձայնած էինք խաղաղ կեանք մը վարել: Դաշինքը կտրած էի:

— Խեղճ ընկերս, ըսի, բռնէ կիրքի մը մատնուած եմ որ դիւ կը յուզէ ու կը վարէ: Կ'ընդունիմ, կիրքերը հանգիստին թշնամի են. սակայն առանց անոնց՝ աս աշխարհին մէջ ոչ ճարտարագործութիւն զոյութիւն պիտի ունենար ոչ արուեստ: Ամէն ոք մերկ քնանար պիտի աղբերու դէզի մը վրայ, իսկ դուն, Ամիլյար, ամբողջ օրը չպիտի նիրհէիր մետաքսէ բարձի վրայ՝ գրքերու քաղաքին մէջ:

Ամիլյարի աւելի լայնօրէն չբացատրեցի կիրքերու տեսութիւնը, որովհետեւ սպասուհիս նամակ մը բերաւ: Նաբոլիի նպակադրոշմ ունէր ու կըսէր.

«Մեծանուն Տիար,

«Արդարեւ ունիմ քսկեզօծ սուսալեիկ անբաղդատելի ձեռագիրը որ ձեր վճիտ ուշադրութենէն չէ խուսափեր: Կարեւոր պատճառներ ստիպողաբար եւ բռնաբար կը հակառակին զանի վայրկեան մը իսկ ձեռքէ հանելուս: Ինծի համար ուրախութիւն մը ու փառք մը պիտի ըլլայ զայն ձեզի տրամադրել՝ ձերկենդիի խոնարհ տանս մէջ որ ձեր ներկայութեամբը պիտի պճնուի եւ լուսաւորուի: Ուստի՝ ձեր գալուն անհամբեր յոյսովն է որ, Տիար ակադեմիական, կը համարձակիմ ինքզինքս կոչել՝ ձեր խոնարհ ու անձնուէր ծառան:

ՄԻՇԵԼ-ԱՆՃԵԼՕ ԲՕԼԻՑԻ

Գիմիի վաճառական

եւ Խնագէս ձիրիեմդիի (Սիկիլիա)»

Աղէ՛կ, Սիկիլիա կ'երթամ:

Extremum hunc, Arethusa, mihi concede labcrem.

25 Հոկտեմբեր 1859

Որոշումն տուած եւ կարգադրութիւններս տեսած ըլլալով, սպասուէիս իմաց տալը կը մնար: Կը խոստովանիմ որ երկար ատեն տառամանցայ մեկնումն անոր ծանուցանելու: Զայրացկոտ ցոյցերէն, հեղնանքներէն, կշտամբանքներէն ու արցունքներէն կը վախնայի:

«Կտրի՛ւ աղջիկ մըն է, կ'ըսէի, ինծի յարած է. պիտի ուղէ գիս վար գնել եւ Աստուած գիտէ որ, ուզածը յառաջ տանելու համար խօսքերն ու ճիշերը աչքին արժէք չունին: Այս պարագային, իրեն օգնութեան պիտի կանչէ գոնապանուհին, տախտակ շփողը, անկողին լեցնողը եւ մրգավաճառին եօթը տղաքը. բոլորն ալ՝ ոտքիս առջեւ ընկողի ծունկ պիտի չօքին, պիտի լան եւ այնքան տղեղնան պիտի որ՝ ա'լ զիրենք չտեսնելու համար տեղի պիտի տամ»:

«Այսպէս՝ էին ահարկու պատկերները, հիւանդի երազները զորս վախը երեւակայութեանս մէջ կը համախմբէր: Այո՛, վա'խը, բեղուն վախը, ինչպէս կ'ըսէ բանաստեղծը, ուղեղիս մէջ կը ծնցնէր այս ճիւղները: Որովհետեւ, այս մտերիմ էջերուն մէջ կը խոստովանիմ, սպասուէիս կը վախնամ: Գիտեմ որ տկար ըլլալս գիտէ եւ ասի՝ հետն ունեցած պայքարներուս մէջ ինձմէ ամէն քաջութիւն կը վերցնէ: Այս պայքարները յաճախադէպ են եւ անդանազանելիօրէն կը պարտուիմ:

Սակայն հարկ էր որ մեկնումս Թերէզին իմաց տայի: Բուռ մը փայտով մատենադարան եկաւ՝ պզտիկ կրակ մը վառելու համար. «բոց մը» կ'ըսէր ան: Ատաւոտները գով էին: Աչքիս պոչովը կը գիտէի զինք՝ մինչ ծունկի եկած էր ծխնելոյզին առջեւ գլուխը գոգնոցին տակ: Չգիտեմ ուրկէ եկաւ

քաջութիւնս, բայց ա'լ չտառամանցայ: Ոտքի ելայ եւ սենեակին երկայնքը չափելով:

— Լաւ միտքս ինկաւ, ըսի, Թեթեւ չեշտով մը, երկչոտներու յատուկ յիսորտանքովը, աղէկ միտքս ինկաւ, Թերէ՛զ, Սիկիլիա կը մեկնիմ:

Խոսելէս ետք սպասեցի՝ խիստ մտահոգ: Թերէ՛զ չպատասխանեց: Գլուխն ու լոյն գլխանոցը մխուած էին ծխնելոյզին մէջ եւ ոչինչ՝ իր անձին մէջ զոր կը դիտէի, ամենապզտիկ յուզում մը կը մատնէր: Կոճղերուն տակ պզտիկ փայտ կը մխէր, եղա՛ծն ատ էր: Վերջապէս, երեսը տեսայ. հանդարտ էր, այնքան հանդարտ որ դայրացայ:

— Իրա՛ւ, մտածեցի, այս պառուած աղջիկը սիրտ չունի: Կը թողու որ երթամ, առանց իսկ «ա՛հ» մը արտասանելու: Արդեօք այսքան քի՛չ արժէք ունի իրեն համար ծերուկ տիրոջը լացակայութիւնը:

— Գացէ՛ք սլարոն, ըսաւ վերջապէս, բայց ժամը վեցին ետ դարձէ՛ք: Այսօր ճաշին ուտելիք մը կայ որ չսպասեր:

Նաքոլի, 10 Նոյեմբեր 1859

— Co tra calle vive, magne e lave a faccia.

Կը հասկնամ, բարեկամ, երեք սանթիմով կրնամ խմել, ուտել եւ երես լուալ, այս բոլորը՝ սա՛ շերտ մը ձմերուկով որ պզտիկ սեղանիդ վրայ դրած ես: Բայց արեւմտեան նախապաշարուններ կ'արդիւնեն՝ որ հարկ եղած անմեղութեամբը ըմբոշնեմ այս պարզ հեշտանքը: Եւ ի՞նչպէս ձմերուկ ուտեմ: Սա՛ ամբոխին մէջ դժուարաւ գիս ոտքի վրայ կը պահեմ: Ի՛նչ լուսաշող ու աղմկալից գիշեր Սանդա Լիւսիայի: Միւրեքը լերան պէս դիզուած են գոյնզգոյն լապտերներով լուսաւորուած խանութներու մէջ: Բաց օդին տակ վառուած կրակարաններու վրայ ջուրը

կաթսաներու մէջ կը շողիանայ եւ տապկուած ձու-
կերը կ'երգեն տապակներու մէջ:

Կարմրցուած ձուկի եւ տաք միսերու հոտը քիթս
կը դրդուէ ու փռնդտալ կուտայ: Այս առիթով կը
դիտեմ որ թաշկինակս թողեր եմ ոչտինկոթիս գլու-
պանը: Կը քշուիմ, կը վերցուիմ եւ կրունկիս վրայ
ամէն կողմ կը դարձուիմ, ամենէն զուարթ, ամենէն
շատախօս, ամենէն առոյգ եւ ճարպիկ ժողովուրդէ
մը, զոր կարելի է երեւակայել, եւ ահա՛ երիտա-
սարդ լեզուանի կիւն մըն ալ որ՝ մինչ սեւ մազերուն
կ'զմայլիմ, իր օկուն ու հօր ուսին մէկ հարուա-
ծովը, առանց վնասելու, զիս երեք քայլ ետ կը շար-
կէ՝ բազուկներուն մէջ դիման ուտողի մը, որ
զիս կ'ընդունի ժպտելով:

Նարոյի կը դտնուիմ: Ի՞նչպէս հոն հասայ պա-
յուսակներուն անձեւ ու կոտորուած քանի մը բե-
կորներովը, չեմ կրնար ըսել, ճիշտ անոր համար որ
ես ինքս ալ չգիտեմ: Յաւիտենական չփոթութեան
մը մէջ ճամբորդեցի եւ կը հաւատամ որ՝ այս պայ-
ծառ քաղաքին մէջ՝ քիչ առաջ արեւին տակ մնացած
րուի մը երեւոյթն ունէի: Այս գիշեր, աւելի՛ վատ է:
Ժողովրդային բարքերը դիտել ուղելով, Սքրատա
տի Բորթօ դացի ուր ահա՛ կը գտնուիմ: Բոլորտիքս
վարվուուն խումբեր կը վխտան ուտելիքներու խա-
նութիւններուն առջեւ եւ ես՝ նաւարեկի մը պէս կը
ծածանիմ՝ քմահաճոյքներովն այս ապրող ալիքնե-
րուն որ ընկզմած ատեննին անդամ կը դառնեն: Ո-
րովհետեւ, այս Նարոյի ժողովուրդը, վարվուու-
նութեանը մէջ փայլալոյ անուշութիւն մը ունի:
Երբէ՛ք չեմ հրմշտկուիր, այլ կ'օրօրուիմ, եւ կը խոր-
հիմ թէ՛ աս կամ ան կողմ շարունակ օրօրելով այս
մարդիկ զիս սաքի վրայ պիտի քնացնեն: Սքրատայի

լավայէ սալայատակին վրայ ոտք կոխելով՝ կը հե-
անամ սա՛ բեռնակիրներուն ու ձկնորսներուն վրայ՝
որ կ'երթան, կը խօսին, կ'երգեն, կը ծխեն, թեւեր-
նին կը շարժեն, կը կռուրտին եւ կը համբուրուին
զարմանալի արագութիւնով մը: Իրենց բոլոր գգա-
յարանքներովը միանգամայն կ'ապրին եւ առանց
գիտնալու իմաստուն ըլլալով՝ ըղձանքնին կը չա-
փեն կեսնքի կարճութեանը վրայ: Խիստ լաւ յար-
դարուած կեր ու խումի վայրի մը կը մօտենամ եւ
դիւան վրայ կը կարդամ սա Նաբօլիական դաւառա-
բարբառով քառեակը:

Amice, alliegre magnammo e bevimmo
Nfin che n'ce stace noglia a la lucerna:
Chi sa s'a l'antro n'ce vedimmo?
Chi sa s'a l'antro n'ce taverna?

Բարեկամներ, ուրախութեամբ ուտեմք ու խմեմք
ինչքան ատեն որ իդ կայ ցախին մէջ:

Ո՛վ գիտէ եթէ միւս աշխարհին մէջ գիրար պիտի
տեսնեմք:

Ո՛վ գիտէ եթէ միւս աշխարհին մէջ գիտեստուն կը
գտնուի:

Որատիոս ալ նմանօրինակ խորհուրդներ կու-
տար բարեկամներուն: Չանոնք առէք, ո՛վ Բոսթու-
մոս, լսեցէք զանոնք, ո՛վ Լէօկօնէ, գեղանի ըմբոս-
տուհի՝ որ ապապային զաղտնիքները կ'ուղէիք գիտ-
նալ: Այդ ապապան հիմա անցեալն է եւ մենք զայն
կը ճանչնանք: Իրա՛ւ, այդքան քիչ բանի համար
նեղուելու չէիք ու ձեր բարեկամը ողջմիտ կ'երեւար
Երբ կը յորդորէր իմաստուն ըլլալ եւ ձեր յունական
գիտիները քամել — Sapias, vira lignes: Այսպէս՝
խաղաղ հեշտանքի կը յորդորեն գեղեցիկ հող մը ու
ջինջ երկինք մը: Բայց գերագոյն դժգոհութեամբ մը

խոռովուած հողիններ այ կան. ամենէն աղնիւներն են ասոնք: Լէօգօննէ, դուք ալ ատոնցմէ եղաք, եւ կեանքիս վերջաւորութեան մօտ հասնելով այն քաղաքը, ուր դեղեցկութիւննիդ շողաց, յարգանքով կ'ողջուենամ ձեր մեկամաղձոտ ստուերը: Ձեր հոգիին նմանները որ քրիստոնէութեան մէջ երեւցան, սուրբի հողիններ եղան, Կէ անոնց հրաշքները կը լեցնեն ոսկեգօծ առասպիլը: Որատիոս բարեկամնիդ նուազ աղնուական սերունդ մը թողած է եւ ահա՛ իր թոռներէն մէկը կը տեսնեմ յանձին գինեպան բանաստեղծին, որ հիմա՛ բաժակներու մէջ գինի կը լեցնէ խանութին Եպիկուրեան վերտաւութեանը տակ:

Սալայն, կեանքը բարեկամ Յիւդօսի իրաւունք կուտայ եւ իր իմաստութիւնը միական է որ իրերու զնացքին կը յարմարի: Տեսէ՛ք սա կտրիճը որ բարունակազարդ մանդակաստի մը կոթնած՝ պաղպաղակ կուտէ ասաղերուն նոյնիով: Ան՝ պիտի չձռէր վերցնելու համար սա հին ձեռագիրը զոր այնքան յոգնութեանց ընդմէջէն փնտռել կերթամ: Ու արդարեւ, մարդը շինուած է աւելի պաղպաղակ ուտելու՝ քան հին բնագիրներ թղթատելու համար:

Շարունակեցի խմողներու եւ երգողներու բողոքները թափաւիլ: Սիրահարներ կային որ իրարու մէջքէ բռնած աղուոր միւրգեր կը խածնէին: Մարդը նախանէն անհրաժեշտաբար դէ՛լ ըլլալու է, որովհետեւ, այս բոլոր օտար ուրախութիւնը կը տխրեցնէր զիս: Այս ամբոյսը կեանքի այնչափ միամիտ աշակ մը կը ցուցնէր որ, ծեր գրագէտի համակ մօթխածութիւնս անկէ կը խրտչէր: Եւ յետոյ, օգին մէջ հնչող բառերէն բան չհասկնալուս կը յուսահատէի: Լեզուագէտի մը համար քտորնացուցիչ փորձ

մըն էր ատ: Ուստի՛ խիստ դժկամ էի՝ երբ ետեւէս արտասանուած քանի մը բառեր ականջս տնկել տուին:

— Այս ծերուկը անտարակոյս Ֆրանսացի է, Տիմիթրի: Շփոթ երեւոյթը զիս կը ցաւցնէ: Կ'ուզէ՞ք, հետը խօսիլ... աղուորիկ կ'ըր կունակ մը ունի, այնպէս չէ՞, Տիմիթրի:

Ասիկա՛ Ֆրանսերէն ըսուեցաւ եւ կնկան ձայնով մը: Նախ բաւական անախորժ թուեցաւ ծերուկ կոչուելու: Մարդ ծերո՞ւկ է վաթսուներկու տարեկանին: Անցեալ օր, տէ գ'Արի կամուրջին վրայ, պաշտօնակիցս՝ Բերօ Տ'ալինեաք երիտասարդութեանս գովեստն ըրաւ եւ յայտնապէս, տարիք հասկընալու մէջ աւելի վարպետ է ան քան աս մատաղ արտոյտը որ կռնակիս վրայ կ'երդէ, եթէ երբէք արտոյտները գիշեր ատեն կ'երդեն: Կունակս կ'ըր է, ըսաւ: Ահ, ա՛հ, կտոր մը կը կասկածէի. բայց թռչնակի մը կարծիքն ըլլալուն՝ ա՛լ ատոր չեմ հաւտար: Անշուշտ զլուխս չպիտի դարձնեմ խօսողին ո՛ր ըլլալը տեսնելու համար, բայց անոր զեղեցիկ կին մը ըլլալուն վստահ եմ: Ինչո՞ւ:

Որովհետեւ, միայն ձայնը այն կնիկներուն որ զեղեցիկ են կամ եղած են, որ կը սիրուին կամ սիրուած են, կրնայ ունենալ՝ շեշտի այս երջանիկ հարստութիւնը եւ արծաթեայ հնչիւնը որ ծիծաղ մըն է տակաւին: Տղեղի մը բերնէն, թերեւս, հոսի աւելի համով եւ աւելի դաշն խօսք մը, բայց անշուշտ ո՛չ այսքան առոյգ, ոչ ալ այսքան ճոռուողուն:

Այս դադափարները հազիւ երկվայրկեանի մը մէջ կաղմուեցան մտքիս մէջ, եւ ահա՛ այս երկու անծանօթներէն խուստիւելու համար, Նաբօլիցի ամբոյսին անձնախիտ մասին մէջ նետուեցայ եւ մխուե-

ցայ ծուռ ու մուռ վիզօլէթքօ մը, զոր Մատանայի մը խցիկին առջեւ վառուած ճրագ մը միայն կը լուսաւորէր: Հոն՝ աւելի հանդարտօրէն մտածելով, ընդունեցի որ այս ղեղեցիկ կիներ (վստահաբար գեղեցիկ էր ան) իմ մասին բարեմիտ կարծիք մը յայտնած էր որ երախտադիտութեանս արժանի էր:

«Աս ծերուկը անտարակոյս Ֆրանսացի է, Տիմիթրի: Շփոթ երևոյթը զիս կը ցաւցնէ: Կ'ուզէ՞ք հետը խօսիլ... աղուորիկ կ'ըր որ կոնսկ մը ունի, այնպէս չէ՞, Տիմիթրի»:

Այս շնորհալի խօսքերը լսելով՝ իսկոյն փախչելու չէի: Շատ աւելի պատշաճ էր քաղաքայւարօրէն մօտենալ պայծառախօս կնոջ, առջեւը խոնարհիլ եւ սա'սէս խօսիլ. «Տիկին, ակամայ լսեցի ձեր ըսածը: Կ'ուզէիք խեղճ ծերուկի մը լաւ ծառայութիւն մը մատուցանել: Մատուցի՞ք, տիկին, լոկ Ֆրանսական ձայնի մը հնչիւնը ինձ կը պատճառէ հաճոյք մը որուն համար շնորհակալ եմ»: Վստահաբար, պարտ էի այս կամ ասոնց նման խօսքեր ուղղել: Անտարակոյս Ֆրանսուէի էր, որովհետեւ ձայնը Ֆրանսական էր: Ֆրանսացի տիկիններուն ձայնը աշխարհի ամենէն հաճելին է: Ստարներն ալ մեզի պէս անոր հրապոյրը կը կրեն: Ֆիլիբ տը Պերկամ 1483ին՝ Ժան Տարք լա Բիւսէլի մասին ըսաւ. «Լեզուն անուշ էր՝ իր երկրի կնիկներուն լեզուին պէս»: Ինկերը որոհն կը խօսէր Տիմիթրի կը կոչուէր: Անտարակոյս Ռուս էր ան: Հարուստ մարդիկ են ասոնք որ ձանձրոյթնին կը պատցնեն աշխարհէ աշխարհ: Պէտք է խըզճալ հարուստներուն վրայ. ինչքերնին զիրենք կը չըջապատէ, բայց մէջերնին չի թափանցեր. ներքնայէս աղքատ են եւ բաղդազորիկ: Հարուստներու թշուառութիւնը ողբալի է:

Այս խորհրդածութիւններէն վերջ, անցքի մը մէջ կը գտնուէի, կամ Նաբօլիական լեզուով՝ սօքքօ քօքքիֆոյի մը մէջ, որ այնքան բազմաթիւ կամարներու եւ այնքան ցայտուն պատշգամներու տակ կ'երկարէր որ՝ երկինքի ոչ մէկ լոյսը կ'իջնար հոն: Երեւցածին նայելով կորսուած էի եւ ամբողջ գիշերը ճամբաս փնտռելու դատապարտուած: Գալով ճամբաս հարցնելուն, հարկ էր մարդկային դէմքի մը հանդիպիլ եւ հատ մը անգամ տեսնել յոյսս կտրած էի: Յուսահատած՝ դիպուածաւ փողոց մը բռնեցի, փողոց մը՝ կամ աւելի ճիշտը՝ ահարկու աւազականոց մը: Բոլորովին ատոր կը նմանէր եւ իսկապէս աւազականոց մըն էր, որովհետեւ, հաղիւ քանի մը վայրկեան հոն քալած էի երբ տեսայ երկու զանազակ խաղցնող մարդիկ: Դանակի բերանէն աւելի՝ լեզուով կը յարձակէին իրարու վրայ եւ իրենց փոխանակած հայհոյանքներէն հտուցայ որ երկու սիրահարներ էին: Խոհամարար մօտակայ փողոցիկ մը մտայ՝ մինչ այս կտրիճներն իրենց գործով կը շարունակէին դբադիլ՝ առանց ամենեւին իմ գործերուս ուշ դարձնելու: Ատեն մը արկածախօընդօրէն քալեցի եւ վհատած նստայ քարէ նստարանի մը վրայ ուր ողբացի՝ Տիմիթրիէն եւ իր յստակահնչիւն ընկերակցուհիէն այնքան խելացնորութեամբ ու խոտոր մոլոր փախչած ըլլալուս համար:

— Բարի՛ լոյս սիներօ: Սան Գարլօյէն կուգաք: Երգչուհին լսեցի՞ք: Միայն Նաբօլի մէջ է որ անոր նման կ'երգեն:

Գլուխս վեր առի եւ հիւրընկալս ճանչցայ: Պանդոկիս առջեւ եւ իմ իսկ պատուհանիս տակը նստած էի:

Մօնթ-Ալէկքօ, 30 Նոյեմբեր 1859

Ես, առաջնորդներս եւ իրենց ջորիները կը հանդ-
էշինք Սիւրբայէ ձիւղէնդի դացող ճամբուն վրայ,
պանդուկի մը մէջ, Մօնթ Ալէկքօ խեղճուկ գիւղը,
որու բնակիչները ջերմէն հիւծուած, արեւին տակ
կը մօշին: Բայց ասոնք ալ Յոյն են եւ դուարթու-
թիւննին ամէն բանի կը տոկայ: Անոնցմէ ոմանք՝
Ժպտուն հետաքրքրութեամբ մը պանդուկը կը շրջա-
պատէին: Հէքեաթ մը, եթէ գիտնայի հատ մը պատ-
մել, կեանքի ցաւերը մոռցնել պիտի տար իրենց:
Խելացի կ'երեւէին, եւ կնիկները, թէեւ կոտած էին
երեսով եւ թոռնած, շնորհալիօրէն կը կրէին սեւ
երկար վերարկու մը:

Առջեւս կը տեսնէի հովէն կրծուած աւերակներ
որոնց վրայ խոտն իսկ չածիր: Ամայութեան մօռայլ
տխրութիւնը կիշխէ աս ցամքած հողին վրայ որու
ճեղքուած ծոցը հագիւ կը սնուցանէ քանի մը տե-
րեւադուրկ պատկառուկ, կոկոտնի եւ դաճած ար-
մաւենիներ: Ինծմէ քսան քայլ անդին, գայլախաղ-
ներ՝ կ'ախքներու շարքի մը պէս կը ճերմկէին հե-
ղեղատի մը երկայնքը: Առաջնորդս անոր գետակ մը
ըլլալն իմացուց:

Տասնըհինգ օրէ իվեր Սիկիլիա կը գտնուէի: Մը-
տած ըլլալով Բալերմօյի ծոցը՝ որ Փիլէկրինօյի եւ
Գաթալֆանօյի հզօր ու չոր գանդուածներուն միջեւ
կը բացուի եւ կը մխուի՝ մրտենիով ու նարնջենինե-
րով առի ռսիկ կոնքին երկայնքն իվար, այնչափ
զմայլաճող գոյցի որ՝ իր յիշատակներովն ա'յնքան
գեղեցիկ այս կղզին այցելել որոշեցի: Ծե'ր ուխ-
տաւոր, բարբարոս արեւմուտքին մէջ ճերմկած, կը
յանդգնէի այս դասական հողին վրայ ոտք դնելու եւ
առաջնորդի մը հետ կարգադրելով՝ Բալերմօյէն
կ'անցնէի Թրափանի, Թրափանիէն՝ Սելինոնտէ, Սե-

լինոնտէն Սիւրբա՝ ուրկէ այս առտու մեկնեցայ
ձիւղէնդի երթալու համար ուր պէտք է որ գտնեմ
Ժան Թումուկէի ձեռագիրը: Տեսած գեղեցիկ բա-
նէրս այնքան ներկայ են մտքիս մէջ որ՝ զանոնք նը-
կարագրելը պարսպ յոգնութիւն մը կը նկատեմ:
Ինչո՞ւ ճամբորդութեանս համը փախցնել նօթեր
հաւաքելով: Լաւ սիրող սիրահարները իրենց երջան-
կութիւնը չեն դրեր:

Համակ ներկային մեյրամաղճոտութեանը յանձ-
նուած եւ անցեալի բանաստեղծութեանը, հոգիս
մաքուր դիծերով առի՝ Մօնթ Ալէկքօի պանդուկին
մէջ՝ կրակէ գինիին թանձր ցօղը կ'ըմբռնէի երբ
տեսայ՝ խաիբ գլխարկով ու հնդկական հում դի-
պակէ շրջադեպտ հազած գեղանի երիտասարդ կնոջ
մը արահ մտնելը: Անոր մազերը թխադոյն էին, նայ-
ուածքը սեւ ու փայլուն: Քալելու կերպէն դատեցի
Բարիդուհի մը ըլլալը: Նստաւ: Հիւրընկալը մօտը
դրաւ՝ վարդի փունջի մը հետ՝ գաւաթ մը զով ջուր:
Եկածին պէս ոտքի ելլելով, սեղանէն քիչ անդին
քաշուեցայ փափկանկատութեամբ, եւ պատերէն
կախուած բարեպաշտիկ պատկերները դիտել ձեւա-
ցուցի: Խիստ լաւ դիտեցի որ՝ այն տուն՝ կոնակէս
նայելով զարմանքի պզտիկ շարժում մը ըրաւ: Պա-
տուհանին մօտեցայ եւ կակտենիով ու վայրի թղենի-
ներով երկուած բարուտ ճամբուն վրայ դիտեցի
ներկուած կառքերուն անցնիլը:

Մինչ ան սառած ջուր կ'ըմպէր, ես երկինքը կը
դիտէի: Սիկիլիոյ մէջ՝ անբացատրելի հեշտանք մը
կ'ըմբռնէի զոյ՝ ջուր խմելով եւ ցորեկուան օդը
շնչելով: Իւրովի կը մրմնջէի Աթենացի բանաստեղ-
ծին տողը. —

Ո՞վ սուրբ լո՞յս, ոսկի ցորեկի՞ն աչքը:

Սաղայն՝ Ծրանսուհին զիս կը դիտէր եզական հետաքրքրութիւնով մը, եւ, պատշաճ եղածէն աւելի զայն դիտելէ զգուշանալով հանդերձ՝ կ'զգայի որ աչքերը վրաս էին: Կարծեա՝ առանց իմինիս հանդիպելու վրաս ինկող նայուածքները գուշակելու ձիրքն ունիմ: Շատեր այս խորհրդաւոր կարողութիւնը ունենալ կը կարծեն, բայց իսկապէս, պաշտօնիք չկայ եւ մենք կաղզարարուինք մեզմէ խոյս տալու աստիճան թեթեւ նշանի մը շնորհիւ: Անկարելի էր այս կնկան աղուոր աչքերը պատուհանի ապակիներուն մէջ ցոլացուած տեսնելս:

Նրբ իրեն զարձայ՝ նայուածքնիս իրարու հանդիպեցան:

Սեւ հաւ մը կտցոտել եկաւ դէշ աւլուած սենեակին մէջ:

— Հաց կ'ուզես, վհուկ, ըսաւ երիտասարդ կնիկը՝ սեղանին վրայ մնացած փշրանքները նետելով:

Ճանչցայ այն ձայնը զոր գիշերը Սանթա Լուսիա լսած էր:

— Ներեցէք տիկին, ըսի իսկոյն: Ինչքան ալ ձեզի անծանօթ, պարտք մը կատարած պիտի ըլլամ ձեզմէ շնորհակալ ըլլալով այն հողածութեան համար, որ ուշ ատեն, Նարոյի փողոցներուն մէջ թափառող ծեր հայրենակից մը ձեզի ներշնչեց:

— Զիս կը ճանչնա՞ք, պարոն, պատասխանեց, ես ալ ձեզ կը ճանչնամ:

— Կոնակէս, տիկին:

— Ա՛հ, լսեցի՛ք երբ էրկանս ըսի թէ բարի կըռնակ մը ունիք: Զեպի անախորժ չկրնար ըլլալ ասիկա շատ պիտի ցաւէի ձեզ նեղացողցած ըլլալու համար:

— Ընդհակառակը, տիկին, զիս շողոքորթեցիք: Ու ձեր դիտողութիւնը, գոնէ սկզբունքին մէջ, արդար եւ խորունկ կը թուի: Դիմագծութիւնը լոկ դէմքի դիմերուն մէջ չկայանար: Մասցի ձեռքեր կան եւ ձեռքեր ալ՝ առանց երեւակայութեան: Կեղծաւոր ծունկեր կան, եսասէր անութիւն, Կոռոզ ուսեր եւ բարի կոնակներ:

— Ճշմարիտ է, ըսաւ: Բայց ձեզ դէմքով ալ կը ճանչնամ: Առաջ ալ իրարու հանդիպած էինք, Իտալիոյ մէջ կամ այլուր, չգիտեմ: Իշխանն ու ես շատ կը ճամբորդենք:

— Զեմ կարծեք որ ձեզի հանդիպած ըլլալու երջանիկ բաղդն ունեցած եմ, տիկին, պատասխանեցի: Ծեր առանձնակեաց մըն եմ: Կեանքս պիղքերու վրայ անցուցի եւ բնաւ չի ճամբորդեցի: Ատիկա գուշակեցիք իմ շփոթութենէս որ ձեր գութը շարժեց: Կը ցաւիմ փակուած ու նստուկ կեանք մը վարած ըլլալուս: Անշուշտ գրքերու մէջ բաներ մը կը սորվինք, բայց երկիր տեսնելով մարդ շատ աւելի կը սորվի:

— Բարեգցի՞ էք:

— Այո՛ տիկին: Գառասուն տարիէ ի վեր նոյն տունը կը բնակիմ եւ անկէ բնաւ չեմ ելլեր: Իրաւ է որ այս տունը զետեղուած է Սէնի եղբրքը, աշխարհի ամէնէն անուանի եւ ամենազեղեցիկ վայրին մէջ: Պատուհանէս կը տեսնեմ Թիւլլըրին, Լուվրը, Փօն-նէօֆ, Նօթրտամի աշտարակները, արդարութեան պալատին աշտարակիկները եւ Սէնթ Շաբէլի նետը: Բոլոր այս քարերը կը խօսին. անոնք՝ Ծրանսացիներու՝ հսկայ պատմութիւնը կը պատմեն:

Ներտասարդ կինը այս ճառէն հիացած կը թուէր:

— Ձեր յարկարաժինը գետափին վրա՞յ է, ըսաւ փութկոտ :

— Մալաքէ գետափին վրայ, պատասխանեցի, երրորդ յարկը, փորագրութեանց վաճառականին տունը : Անունս Սիւլիսթր Պօնար է : Այս անունը քիչ ճանչցուած է, բայց էմսթիթի մէկ անդամինն է, եւ ինծի կը բաւէ որ բարեկամներս զայն չի մոռնան :

Հետաքրքրութեան, զարմանքի, մեկամողձոտութեան եւ դորովի արտակարգ արտայայտութեամբ մը զիս գիտեց եւ չէի կրնար հասկնալ՝ թէ ի՞նչպէս, այսքան պարզ պատմութիւն մը այս երկտասարդ անձանթին կուտար այսքան այլազան եւ այսքան վառ յուզումներ :

Սպասեցի որ զարմանքը բացասուէ, բայց լռիկ հսկայ մը, բաղցր ու տխուր, սրահ մտաւ :

— Ամուսինս, իշխան Թրէքօֆ, ըսաւ տիկինը : Եւ զիս անոր ցոյց տալով :

— Պարոն Սիւլիսթր Պօնար, Ծրանսական Էմսթիթի անդամ : Իշխանը ուներովը բարեւեց : Բարձրը էին անոնք, լայն, տիրամած :

— Սիրելի բարեկամուհիս, ըսաւ, կը ցաւիմ ձեզ Պրն. Սիւլիսթր Պօնարի խօսակցութենէն խլելու, բայց ձիերը կապուած են եւ հարկ է որ գիշերէն առաջ Մէլլօ հասնինք :

Ոտքի ելաւ ան, հիւրընկալին մատուցած վարդերը առաւ եւ պանդոկէն մեկնեցաւ : Իրեն հետեւեցայ, մինչ իշխանը ջորիներու կառքին կը հսկէր եւ կաշիներու ու բաղմոցին հաստացտուն ըլլալը կը փորձէր : Որթատունկին տակ կեցած, ժպտելով ըսաւ ինծի :

— Մեկօ կ'երթանք. ձերկենդիւ վեց փարսախ անդին ահոեի գիւղ մըն է եւ բնաւ չարիտի դուշա-

իէք թէ ինչո՞ւ կ'երթանք : Մի՛ փորձէք : Տուի մը լուցկի առնել կ'երթանք : Տիմիթրի լուցկիի տուփեր կը հաւաքէ : Սձէն տեսակ բան փորձեց հաւաքել. չան վչնոց, համադրեստի կոճակ, նամակադրոջմ : Բայց զինք չահագրգռողը լուցկիի տուփերն են... , պատկերաւոր խաւաքարտէ պղտիկ տուփերը : Արդէն իսկ հաւաքած ենք հինգ-հազար երկու հարիւր տասնըջորս ժարբեր օրինակներ : Կան որ տաժանելի դժուարութեամբ գտած ենք : Այսպէս, գիտէինք որ Նաբօլիի մէջ Մաձձինիի եւ Կարիպալտի նկարներով տուփեր չինած էին, ոստիկանութիւնը տուփերը գըրաւած եւ չինողը բանտարկած էր : Փնտռելու եւ հարցնելու ուժով, այս տուփերէն հատ մը գտանք զեղացիի մ'ը քով, որ զայն հարիւր լիւրի ծախեց եւ մեզ ոստիկանութեան մատնեց : Ոստիկանները պայուսակնիս քննեցին : Տուիը չի դտան, բայց զոհարեղչնիս տարին : Այն առնն ես ալ այս հաւաքումէն համ տուի : Ամառը, Շուէտ պիտի երթանք շարքերնիս լրացնելու համար :

Պա՞րտ եմ ըսել, որ համակրական դուք մը գգացի հանդէպ այս յամառ տուփահաւաքներուն : Անտարակոյս, կը նախընտրէի՝ տէր եւ տիկին Թրէքիօֆի Սիկիլիոյ մէջ հին մարմարներ, նկարուած անօթներ կամ մէտալներ հաւաքելը տեսնել : Կը սիրէի դանոնք զբաղած տեսնել՝ Ակրիկենդի աւերներով եւ Էրիքսի բանաստեղծական աւանդութիւններով : Բայց վերջապէս, բան մը կը հաւաքէին, իմ միաբանութեանս կը պատկանէին եւ արդիօք կրնայի՞ զանոնք հեգնել՝ առանց կտոր մը ինքզինքս հեգնելու :

— Հիմա գիտէք, աւելցուց, թէ ինչո՞ւ սա՛ ահա՛ երկրին մէջ կը համբողջենք :

Այս հարուածին տակ, համալրանքս դադրեցաւ եւ զայրոյթ մը զգացի:

— Այս երկիրը ահռելի չէ, տիկին, պատասխանեցի: Այս հողը փառքի հող մըն է: Գեղեցիկութիւնը այնքան մեծ ու այնքան օգտաւորաւ բան մըն է որ, դարերով բարբարոսութիւններ զայն չեն կրնար այնպէս մը աւրել որ պաշտելի հետքեր չի մնան: Վաղեմի Դեմետրէին մեծափառութիւնը դեռ սաւառնած է այս հոր բլրակներուն վրայ եւ Յոյն մուսան որ աստուածային շէշաւորովը հնչեցուց Արեթուզան եւ Մենալը, տակաւին ահանջիւս կ'երգէ մերկ լեւրանը վրայ եւ ցամքոժ աղբիւրին մէջ: Այո՛, տիկին, երկրագոյնդին վերջին օրերուն, երբ այսօրուան լուսնկային պէս՝ մեր անբնակ գունդը միջոցին մէջ թաւալէ իր անգոյն դիակը, հողը որ Սելինոսէի աւերակները կը կրէ՝ յաւերժական մահուան մէջ պիտի պահէ գեղեցիկութեան նշանները եւ այն ատեն, դոնէ, ա՛յ այս ստանձնացած մեծութիւններն անիծող թեթեւօլիկ բերան չպիտի դառնուի:

Հազիւ թէ աս խօսքերն արտասանած էի, անոնց յիմարութիւնը զգացի. «Պօնար, ըսի իւրովի, ծեր մարդ մը՝ որ քեզի պէս կեանքը դիքերու վրայ հասցուց, կնիկներու հետ խօսիլ չի դիտեր»: Բարեբախտաբար ինծի համար, տիկին Թրէրօֆ ճառու չի հասկցաւ իրր թէ յունարէն ըլլար ըսածս:

Ան մեղմօրէն ըսաւ:

— Տիմիթրի կը ձանձրանայ, ես ա՛յ կը ձանձրանամ: Լուցկիի տուփերն ունինք: Բայց լուցկիի տուփերէն ալ կը յոգնի մարդ: Ատենօք նեղութիւններ ունէի եւ չէի ձանձրանար. նիւթութիւնները մեծ դրօսանք են:

Այս աղուոր տնձին բարոյական թշուառութենէն զգածուած. —

— Տիկին, ըսի, կը մեղքնամ վրանիդ որ զաւակ չունիք: Եթէ հատ մը ունենայիք, ձեր կեանքին նըպատակը պիտի երեւնար եւ այն ատեն ձեր մտածումները աւելի լուրջ եւ աւելի միօթարիչ պիտի դառնային:

— Մանչ մը ունիմ, պատասխանեց: Մեծ է, Ժօրթս. մարդ եղած է. տասնութէկ տարեկան է: Այնքան կը սիրեմ դինք հիմա՝ ինչքան պզտիկ ատենը, բայց հիմա նոյն բանը չէ:

Փունջէն վարդ մը երկնցուց ինծի, Ժպտեցաւ եւ կառք ելած պահուն ըսաւ:

— Զգիտէք, սլարոն Պօնար, ձեզ տեսնելուս ատիւ զգացած ուրախութիւնս: Անշուշտ ձեզ կը դըռնեմ ձեր կենդանի մէջ:

Նիքիկեմի, նոյն օրը

Կրցած իս չափ կը յարդարուէի լէրիգայիս մէջ: Լէթիզան առանց անիւի կառք մըն է, կամ, եթէ կ'ուզէք, պահաւորաւ մը, աթոռ մը զոր երկու ջորի կը կրեն, մէկը առջևէն միւսը ետեւէն: Գործածութիւնը հինէն մնացած է: Երբեմն տեսայ որ աս դահաւորակները նշանակուած էին ԺԴ. դարու ձեռագիրներուն մէջ: Այն ատեն չգիտէի թէ օր մը նման դահաւորակ մը դիւ Մօնթէ Ալէկրոյէն պիտի վերադարձր ձերկենդի: Բնա՛ւ բանի վրայ երգում ընելու չէ: Ամբողջ երեք ժամ, ջորիները զանգակիկներն հնչեցուցին եւ իրենց սմբակներով ծեծեցին կիր դարձած դետին մը: Մինչ երկու կողմս յամբօրէն, հա՛մա՛մ երկու ցանկերու ընդմէջէն կը պարզուէին լուէի երկու ցանկերու ընդմէջէն կը պարզուէին Ալբրիկեան բնակարի մը ցամաք երեւոյթները, կը մտածէի Ժան Թումուէյի ձեռագիրն եւ անոր կը

բաղձալի միամիտ եռանդով մը որմէ ես ինքս ըզ-
գացուած էի, այնքան անոր մէջ կը դտնէի մանկա-
կան անմեղութիւն եւ յուզիչ տղայամտութիւն:

Վարդի հոտ մը որ իրիկուան մօտ աւելի զգալի
դարձաւ, ինծի յիշեցուց տիկին թրէքօֆը: Աստղիկը
սկսած էր երկինքին մէջ պսպղալ: Մտածեցի: Տիկին
թրէքօֆ սիրուն անձ մըն է՝ խիստ պարզուկ եւ ընու-
թեան շատ մօտիկ: Կատուի մտածումներ ունի: Ա-
նոր մէջ չգտայ ամենապարզիկը այն աղնիւ հետա-
քըրքութիւններէն որ մտածող հոգիները կը խռ-
վեն: Բայց իր կերպովը խորունկ մտածում
մը յայտնեց. «նեղութիւններ ունեցողը չի ձանձրա-
նար»:

Արդեօք դիտէ՞ թէ սոս աշխարհին վրայ հոգն ու
տառապանքը մեր ամենավատահ գրօսանքներն են:
Մեծ ճշմարտութիւնները առանց ցաւի եւ աշխատու-
թեան չեն գտնուիր: Ի՞նչ տեսակ աշխատանքով է որ
իշխանուհի թրէքօֆ դուրս է ասիկա:

Ճիրկեմդի, 30 Նոյեմբեր 1850

Յաջորդ օրը Ճիրկենդի արթնցայ՝ ձեւիւսի
քով: Ճեւրիս նախկին Ակրիկենդի մէկ հարուստ
քաղաքացին եղած էր: Այնքան նշանաւոր էր իր ա-
ռատասրտութեամբ ինչքան չբեղութիւնովը, ու քա-
ղաքը օժտեց շատ մը ձրի պանդոկներով: Տասներեք
հարիւր տարիներէ ի վեր մեռած է Ճեւրիս, այսօր
ձրի օթեւանութիւն չկայ ոստիկանով վարուած Ժո-
ղովուրդներու քով: Բայց Ճեւրիս անունը եղած է
անունը պանդոկի մը ուր՝ յոգնութիւնն ալ օգնելով՝
կրցայ գիշերը քնանալ:

Այժմու Ճիրկենդին նախկին Ակրիկենդի վաղեմի
ակրօբօլին վրայ կը բարձրացնէ իր նեղ ու սեղ-
մուած տունները, որոնց կը տիրէ սպանիական մռայլ

մայր եկեղեցի մը: Պատուհանէս դէպի ծովը՝ բար-
ձունքին կիսուն վրայ կը տեսնէի կէս մը աւերակ
մեհեաններու ճերմակ շարքը: Միայն այս աւերակ-
ները կտոր մը թարմութիւն ունին. ամբողջ մնա-
ցածը ցամաք է: Զուրն ու կեանքը լքած են Ակրի-
կենդը: Զուրը, Ակրիկենդի կմբետօքլէսի աստուա-
ծային նետէսը այնքան անհրաժեշտ է կենդանի
հակներու որ ոչինչ կ'ապրի գետերէն ու աղբիւրնե-
րէն հէոռ: Բայց Ճիրկենդիի նաւամատոյցը, քա-
ղաքէն երեք քիլօմէթր անդին՝ խոշոր վաճառակա-
նութիւն կ'ընէ: Ուրեմն, կ'ըսէի իւրովի, այս տը-
խուր քաղաքին մէջ, այս ցից Ժայռին վրայ կը դըտ-
նուի Ժան Թումուլէ դիւանադուրին ձեռագիրը:
Միշէլ-Անճէլօ Բօլիցիի տունը ցոյց տալ տուի եւ հոն
դացի:

Պրն. Բօլիցին ոտքէն գլուխը դեղին հագած՝
տապալի մէջ երչիկ կարմրեցնելով դրաղած գտայ:
Զիս տեսնելուն, տապալի կոթը թող տուաւ, թե-
ւերը վեր վերցուց եւ խանդավառութեան աղաղակ-
ներ հանեց: Պղտիկ մարդ մըն էր ան, որու վեր
տուած երեսը, վար դարձած քիթը, ցցուն ծնոտն ու
կլոր աչքերը աչքառուօրէն արտայայտիչ դիմադժու-
թիւն մը կը կազմէին:

Զիս «նորին մեծութիւնը» կոչեց, ըսաւ թէ այդ
օրը պիտի նշանակէ ճերմակ քարով մը եւ զիս նստե-
ցուց: Մեր նստած սրահը միանգամայն խոհանոցի,
սալոնի, ննջասենեակի, աշխատանոցի եւ մառանի
տեղ կը բռնէր: Հոն կը տեսնուէին կրակարաններ,
անկողին մը, կտաւներ, նկարակալ մը, շիշեր եւ
կարմիր պղպեղ: Պատերը ծածկող նկարներուն աչք
մը նետեցի:

— Արուեստանե՛րը, արուեստները, գոչեց Պր. Բօլիցի, կրկին բաղուկները երկինք բարձրացնելով, արուեստանե՛րը, ի՛նչ մեծափառութիւն, ի՛նչ միութարանք, ես նկարիչ եմ, նորի՛ն մեծութիւնդ:

Ու ինծի ցուցուց չ'լրացած սուրբ Ֆրանսուա մոռ եղածին պէս կրնար մնալ առանց արուեստին ու պաշտամունքին մեծ վնաս հասցնելու: Ետքը՝ ինծի ցոյց տուաւ քանի մը հին նկարներ՝ լաւագոյն ուճով, բայց որոնք անվերապահօրէն նորոգուած երեւցան ինծի:

— Կը նորոգեմ հին նկարները, ըսաւ: Օ՛հ, վաղեմի վարպետները, ի՛նչ հոգի, ի՛նչ հանճար:

— Իրա՞ւ է որ, ըսի, դուք միանգամայն նկարիչ էք, հնադէտ եւ գինիի վաճառական:

— Ձեր մեծութեան ծառայելու համար, պատասխանեց: Այս միջոցիս ԶԻՒՖօ մը ունիմ որուն ամէն մէկ կաթիլը կրակէ մարդրիտ մըն է: Կ'ուզեմ ձեր մեծութեան ճաշակել տալ:

— Կը զնահատեմ Սիկիլիոյ գինիները, պատասխանեցի, բայց չիչերու համար չէ որ ձեզ տեսնել կուզամ, պարոն Բօլիցի:

Իսկ ան.—

— Նկարներու համար է անշուշտ: Սիրահար էք անոնց: Անհուն ուրախութիւն կ'ղգամ նկարչութեան սիրահարներ ընդունելով: Ձեզի պիտի ցուցնեմ Մօնրէալէշի գլուխ գործոցը, այո՛, մեծութիւն, իր գլուխ գործոցը: Հովիւներու պաշտամունք մը: Սիկիլիական դարձոցին գոհարն է:

Իսկ ես.—

— Հաճոյքով պիտի տեսնեմ այս գործը, բայց նախ խօսինք զիս հոս բերող նիւթին վրայ:

Պզտիկ արագաշարժ աչքերը հետաքրքրութեամբ վրաս յառեցան եւ անգութ անձկութիւնով մըն է որ նշմարեցի թէ այցելութեանս առարկային վրայ իսկ չէր կասկածեր:

Շատ խռովուած էի եւ զգալով որ քրտինքս ճաշկատս կը սառեցնէր, ողորմելիօրէն լրտացի նախադասութիւն մը որ դրեթէ սա ըսել կուզէր:

— Բարիդէն մասնաւորապէս կուզամ կարգալու համար, ոսկեգօծ առասպելին ձեռագիրը զոր ունենալնիդ ըսած էիք:

Այս բառերուն վրայ, թեւերը վերցուց, բերանն ու աչքերը անհամեմատօրէն բացաւ եւ մեծագոյն խռովքի մը նշանները ցոյց տուաւ:

— Օ՛հ, ոսկեգօծ առասպելին ձեռագիրը, մարգրիտ մը, մեծութիւն, յակինդ մը, ադամանդ մը: Երկու այնքան կատարեալ մանրանկար որ երկինքը նշմարել կուտան: Ի՛նչ քաղցրութիւն: Մաղիկներու պսակէն խլուած գոյները աչքերուն մեզր կը թուին: Ժիւլիօ Քյօլիօն լաւագոյնը չէ չինած:

— Յոյց տուէք, ըսի, մտահոգութիւնս եւ յայտ չկրնալ ծածկելով:

— Ձեզի ցոյց տա՛լ, գոչեց Բօլիցի: Արդեօք կրնամ, մեծութիւն, քովս չէ, ա՛լ քովս չէ:

Եւ կարծես մագերը փետտել կ'ուզէր: Բոլորն ալ կաշիէն փետտելու ըլլար, զինք չպիտի արգիլէի: Բայց ինքն իրեն կանգ առաւ գլխուն մեծ վնաս հասցընելէ առաջ:

— Ի՞նչպէս, ըսի բարկացած, ի՛նչպէս. Բարիդէն ձիրկենդի բերել կուտաք զիս ձեռագիր մը ցուցնելու համար, եւ երբ կուզամ, կ'ըսէք որ քովերնիդ չէ: Անվայել է աս, պարոն, կը թողում որ բոլոր պարկեշտ մարգրիկ վարմունքնիդ դատեն:

Ո՛վ որ այն պահուն զիս տեսնէր, կաողած ոչ...
խարի մը բաւական ճշգրիտ դադարարը կ'ստանար:

— Անվայել է, անվայել է, կրկնեցի դողդաղացող
բաղուններս տարածելով:

Միշէլ-Անճէլօ Բօլիցի աթոռի մը մէջ ինկաւ
մեռնող հերոսի մը կեցուածքովը: Տեսայ որ աչքերը
արցունքով կ'ուռէին եւ մաղերը՝ ցարդ զլխուն վե-
րեւ բոցավառ՝ խառնալինթոր կ'իյնային հակաին
վրայ:

— Հա՛յր եմ, մեծութիւն, հայր եմ ես, դռնեց
ձեռքերը միացնելով: Հեծկլտանքներու մէջ յարեց:

— Ռաֆայէլօ զաւակս, զաւակը խեղճ կնոջս, ու-
րու մահը կ'արտասուեմ տասնըհինգ տարիէ ի վեր,
Ռաֆայէլօ, մեծութիւն, ուղեց Բարիզ հաստատուել,
Լաֆիթ փողոցը խանութ մըն է վարձար հետաքրք-
րական հնութիւններ ծախելու համար: Ինչ թանկա-
զին բան ունէի իրեն տուի, իրեն տուի ամենապեղե-
ցիկ փաւակներս, Իւրպիոսի ամենագեղեցիկ աղնիւ
խեցեղէններս, վարպետի նկարներս եւ ի՛նչ նկար-
ներ, տիար: Տակաւին աչքս կը շլացնեն երբ երեւա-
կայութեամբ կը տեսնեմ: Ու բոլորն ալ ստորադր-
ուած: Վերջապէս, իրեն տուի ռսկիզօ՞՞տ առասպելի-
ն՝ ձեռագիրը: Իրեն պիտի տայի միսս ու արիւնս: Մէկ
հատիկ զաւակ մը. խեղճ սուրբ կնոջս զաւակը:

— Ա՛յսպէս, ըսի, մինչ ձեզի հաւտալով, պա-
րոն, Միկիլիոյ խորքը կ'երթայի դիւանադպիր Թու-
մուլէի ձեռագիրը փնտռել, այս ձեռագիրը ցուցա-
դրուած էր Լաֆիթ փողոցը՝ ապակեփեղկի մը մէջ՝
տունէս հաղար հինգ հարիւր մէթր հեռու:

— Հո՛ն էր, սուրբ ճշմարտութիւնն է, պատաս-
խանեց Պոն. Բօլիցի, յանկարծ խաղաղած եւ դեռ ալ
հոն է, գէթ այնպէս կը կարծեմ, մեծութիւն:

Տախտակի մը վրայէն քառթ մը առաւ ու ինծի
երկնցուց ընելով:—

— Ահա՛ տղուս հասցէն: ձեր բարեկամներուն
ճանչցուցէք եւ զիս երախտադարտ պիտի թողուք:
Ազնիւ խեցեղէն, կիտուածանկար, կերպաս, նկար,
արուեստի առարկաներու լման պէսպիսութիւն մը
ունի, ամբողջ հալաւը, ու հին, պատի՛ւս վկայ:
Ձինք տեսնել դացէք. ռսկիզօ՞՞տ առասպելը ձեզի կը
ցուցնէ: Հրաշալիօրէն թարմ երկու մանրանկարներ
կան:

Երկնցուցած քառթը վատօրէն առի:

Այս մարդը տկարութիւնս չարաչար դործածեց
զիս կրկին հրաւիրելով որ Ռաֆայէլօ Բօլիցիի ա-
նունը տարածեմ ընկերութեանց մէջ:

Արդէն ձեռքս դրան փականքին վրայ էր երթ
Սիկիլիացին թեւէս բռնեց: Ներշնչուած կ'երեւէր:

— Ա՛հ, մեծութիւն, ըսաւ, ի՛նչ քաղաք մե-
րինը: Իմբիտոքէսի ծնունդ տուած է: Իմբիտոքէս,
ի՛նչ մեծ մարդ եւ ինչ մեծ քաղաքացի: Խորհուրդի
ինչ յանդգնութիւն, ի՛նչ առաքինութիւն, ի՛նչ հո-
գի: Հոն՝ նաւահանգստին վրայ Իմբիտոքէսի մէկ
արձանը կայ որուն սուջիւէն ամէն անցած միջոցիս
արձանը կայ որուն սուջիւէն ամէն անցած միջոցիս
աղնիւ կը հանեմ: Երբ զաւակս՝ Ռաֆայէլօ, Բա-
զիլարկս կը հանեմ: Երբ ձեռքս մէջ հնութեանց հաստատու-
րիկ Լաֆիթ փողոցին մէջ հնութեանց հաստատու-
թիւն մը հիմնելու համար մեկնելու վրայ էր, մեր
քաղքին նաւամատոյցը տարի ղինք, եւ Իմբիտոք-
էսի արձանի ոտքին տակն էր որ տուի հայրական
օրհնութիւնս: «Յիշէ՛ Իմբիտոքէսը», ըսի: Ա՛հ,
սինեօր, նոր Իմբիտոքէս մը պէտք է այսօր մեր
դժբաղդ հայրենիքին: Կ'ուզէ՞ք որ ձեզ իր արձանը
տանիմ, մեծութիւն: Աւերակները այցելելու հա-
մար ձեզի առաջնորդի տեղ կը ծառայեմ: Յոյց կու-

տամ Գասթոր եւ Փօլիւքսի մեհեանը, Ողիմբական Արամազդին մեհեանը, Լիւսինական Յունոնին մեհեանը, հին ջրհորը, Թերօնի շիրիմը եւ ոսկի դուռը: Համբարդներու առաջնորդները բոլորն ալ էջեր են: Ես լաւ առաջնորդ եմ, պեղումներ կը կատարենք, եթէ կ'ուզէք: Ու դանձեր կը գտնեմ այն փոսերուն մէջ ուր դիտունները ոչինչ գտած են:

Կրցայ օձիքս պրծել: Բայց ետեւէս վազեց. սանդուխին տակը կանդ առնել տուաւ եւ ականջս ի վար ըսաւ:

— Մեծութիւն, մաիկ ըրէք, քաղաք կ'առաջնորդեմ ձեզ, ցոյց կուտամ մեր ճիւղներուն: Սիկիլուհինէ՛ր, սինեօր, վաղեմի դեղեցկութիւնը: Ու ձեզի կը ցուցնեմ փոքրիկ դեղջկուհիներ, կ'ուզէ՞ք:

— Գրո՛ղը տանի ձեզ, դոչեցի դայրացած:

Ու փողոց վազեցի, թեւերը բաց վիճակի մէջ ձգելով դայն:

Երբ աչքէն հեռացայ, քարի մը վրայ ինկայ եւ սկսայ մտածել, գլուխս ձեռքերուս մէջ:

— Սրդեօք, կը մտածէի, արդեօք այս տեսակ ծառայութիւններ լսելո՞ւ համար էր որ Սիկիլիա եկայ:

Վստահաբար սա Բօլիցին մէկ անգամ մըն էր. իր տղան ուրիշ մը: Բայց ի՞նչ թակարդ լարած էին. չէի կրնար հասկնալ. հիմակու հիմա՝ բաւական ամօթահար ու վշտացած էի:

Կերպասներու չշուկի մը մէջ թեթեւ քայլ մը գլուխս վերցնել տուաւ եւ իշխանուհի Թրէքօֆի ինծի դարձ տեսայ: Նստարանիս վրայ պահեց զիս, ձեռքս բռնեց ու քաղցրութեամբ ըսաւ:

— Ձեզ կը փնտռէի, պարոն Սիլվեսթր Պօնար: Ինծի համար մեծ ուրախութիւն մըն է ձեզի հանդիպած ըլլալս: Պիտի ուզէի հաճելի յիշատակ մը թողուլ մեր հանդիպումէն. ի՛րապէս պիտի ուզէի:

Եւ, մինչ կը խօսէր, քօղին տակ կարծես նըշմարեցի արցունք մը եւ ժպիտ մը:

Իշխանը իր կարգին մօտեցաւ եւ մեզ հսկայ ստուերովը ծածկեց:

Գոյց տուէ՛ք, Տիմիթրի, Պրն. Պօնարի ցոյց տուէ՛ք ձեր թանկագին աւարը:

Եւ հլու հսկան ինծի երկնցուց լուցկիի տուփի մը, խաւաքարտէ տգեղ պղտիկ տուփի մը՝ պճնուած կապոյտ ու կարմիր գլուխով մը որուն վերաւորութիւնը կը ցուցնէր թէ իմբիտօքլէսի գլուխն էր ան.

— Կը տեսնեմ, տիկին, կը տեսնեմ: Բայց աւարդ Բօլիցին, որու քով խորհուրդ կուտամ որ Պր. Թրէքօֆի չդրկէք, ցկեանս զժտեցուց զիս իմբիտօքլէսի հետ եւ այս պատկերը ինծի աւելի հաճելի պիտի չընծայէ այս հին փիլիսոփան:

— Տգեղ է, ըսաւ, բայց հազուադիւրէն է: Այս տուփերը անդտանիլի են: Բուն տեղին վրայ գնելու է: Աւտուան ժամը եօթին՝ Տիմիթրի լուցկիի գործարանը կը գտնուէր: Կր տեսնէք որ ժամանակնիս չենք կորսնցուցած:

Լաւ կը տեսնեմ, տիկին, պատասխանեցի դառն շեշտով մը, բայց ես ժամանակս կորսնցուցի եւ չի կրցայ գտնել ինչ որ այսքան հեռուն փնտռել եկած էի:

Դժբաղդութեամբս հետաքրքրուիլ թուեցաւ:

— Նեղութիւն մ'ունիք, հարցուց փութկոտ: Կրնա՞մ բանով մը ձեզի օգնել: Ձէ՞ք ուզեր, պարոն, ցաւերնիւ ինծի պատմել:

Իրեն պատմեցի: Պատմութիւնս երկար եղաւ. բայց անկէ զգացուեցաւ, որովհետեւ, ետքը, խել մը մանրամասն հարցումներ ըրաւ զորս իր հետաքրքրութեանը գրաւականները նկատեցի: Ուղեց հասկնալ ձեռագրին ճշգրիտ տիպոսը, ֆորման, երեւոյթը, հնութիւնը. Պր. Ռաֆայէլո Բօլիցիի հասցէն ուղեց:

Ու զայն տուի՝ այդ կերպով, ո՞վ ճակատագիր, անարդ Միշէլ-Անճելօ Բօլիցիի յանձնարարութիւնը դործադրելով:

Յաճախ դժուար է կանգ առնել: Կրկին սկսալ տրտունջներս եւ անէծքներս: Այս անգամ Տիկին Թրէքօֆ սկսաւ խնդալ:

— Ինչո՞ւ կը խնդար, ըսի:

— Որովհետեւ չար կնիկ մըն եմ, պատասխանեց:

Եւ Թուիջըր առնելով անհետացաւ, քարիս վրայ զիս մինակ ու ընկճուած թողլով:

Բաքիզ, 8 Դեկտեմբեր 1859

Տակաւին լեցուն սնտուկներս գրաւած էին ճաշարահը: Յրանսայի երկրին շատակերներուն համար արտադրուած աղուոր բաներովը բեռնաւորեալ սեղանի մը առջեւ նստած էի: Կուտէի շարթրական մսէ կարկանդակ մը՝ որ մինակը սիրել պիտի տար հայրենիքը: Թերէզ, առջեւս կանգնած, ձեռքերը ձերմակ դռնոցին վրայ միացուցած, զիս կը դիտէր՝ բարեացակամութիւնով, մտահոգութեամբ ու դուրսով: Ամիլպար սրունդներուս կը քսուրտէր ուրախութենէն չողիք վազցնելով:

Հին բանաստեղծի մը սա տողը միտքս եկաւ:

Երանի՛ անդր՝ որ
Ողիւնսին պէս ըրած է՝
Ճամփորդութիւն մը աղուոր:

— Աղէ՛կ, կը մտածէի, ի զո՞ւր պտտեցայ. ձեռքս պարտալ տուն կը դառնամ, բայց ես ալ Ողիսեւին պէս աղուոր ճամբորդութիւն մը ըրի:

Ու, սուրճիս վերջին մնացորդը խմելով, Թերէզէն ուղեցի զլիարկս ու դաւադանս գորս կասկածանքով տուաւ. նոր մեկնումի մը վախն ունէր: Վստահացուցի զինք՝ հրաւիրելով որ ճաշը պատրաստէ ժամը վեցին:

Արդէն զգալի հաճոյք մըն էր ինծի համար՝ քիթս հովին տուած քալել Բարիդի փողոցներէն ուրոնց բոլոր սալալատակներն ու քարերը բարեպաշտութեամբ կը սիրեմ: Բայց նպատակ մ'ունէի եւ չիտակ լաֆիթ փողոցը գացի: Շատ հանցած տեսայ Բաֆայէլօ Բօլիցիի խանութը: Աչքառու ընծայուած էր ան՝ շնորհիւ մեծ քանակութեամբ հին նկարներու. թէեւ զանազանօրէն անուանի անուններով ստորագրուած՝ նոյն ատեն իրարու մէջ կը ներկայացնէին ընտանեկան տեսակ մը երեւոյթ, որ հանձարներու յուզիչ եղբայրակցութեան դադափարը պիտի ներշնչէր, եթէ Պր. Բօլիցիի հօրը վրձինին հնարքները չի մատնէր: Այս կասկածելի գլուխ դործոցներով հարստացած՝ խանութը զուարթացած էր հետաքրքրական մանր մունր առարկաներով — զաշոյն, իւղաման, դինիի դաւաթ, թրծուն հողամաններ, պղինձէ կլոր զարդեր եւ մետաղի ցոլքեր տուող Սպանո-Արաբական սնակներ:

Զինանշանով դրոշմուած կաշիէ թիկնաթոռի մը վրայ Դիմօն Վօսթրի ժամերուն մէկ օրինակը բաց-

պաշտօնեան վաճառման սկսիլը ծանուցած ըլլալով, կէս լոռեթիւն մը տիրեց:

Նախ ծախեցին՝ չնչին գիններով՝ բրետէս բիւշի բաւական հասարակ տեղիք շարք մը՝ մանրանդկարներով: Անօգուտ է ըսել թէ այս մանրանդկարները կատարելապէս թարմ էին:

Վաճառման աժանութիւնը քաջալերեց պզտիկ հնափաճառներու խումբը որ մեզի խառնուեցաւ ու մտերմացաւ: Գովի սրահին դրան բացուելուն սպասող կաթսայագործներն ալ ներս եկան իրենց կարգին եւ Ուլերնիական զուարթութիւնները պոռացողին ձայնը խափանեցին:

Հրեաներու պատերազմը փառաւոր օրինագիրքը ուշադրութիւն արթնցուց. երկար մրցակցութեան առարկայ եղաւ: «Հինգ հազար ֆրանք, հինգ հազար», կը ծանուցանէր աճուրդի հանողը զարմացմամբ գրաւուած կաթսայագործներուն լոռեթեանը մէջտեղ: Եօթը կամ ութը կցուրդներու գրքերը զմեզ վար գինները իջեցուցին: Խոշոր առեւտրասպանուհի մը՝ կուրծքն ու գլուխը բաց, գրքին մեծութենէն ու վաճառման աժանութենէն քաջալերուած, այս կըցուրդներու գիրքերէն մէկը գնեց երեսուն ֆրանքի:

Վերջապէս, հնազէտ Բօլիցին սեղանին վրայ դրաւ թիւ 42ը, Ոսկեգօծ առասպելը, ֆրանսերէն ձեռագիր, անտիպ, երկու փառաւոր մանրանդկար, երեք հազար ֆրանք իբր վաճառման գին:

— Երեք հազար, երեք հազար, կաղկանձեց աճուրդի մարդը:

— Երեք հազար, կրկնեց չոր շէտով, զնահատ պաշտօնեան:

Գունքերս կը բզզային, ու ամպի մը մէջէն նըշմարեցի բազմութիւն մը լուրջ դէմքերու, որոնց

բոլորն ալ կը դառնային դէպի ձեռագիրը զոր սպասուոր մը բաց կը պտտցնէր սրահին մէջ:

— Երեք հազար յիսուն, ըսի:

Ձայնիս շեշտէն վախցայ ու կողմս դարձող բոլոր դէմքերէն շփոթեցայ:

— Երեք հազար յիսուն աջ կողմէն, ըսաւ պոռացողը գինս վերցնելով:

— Երեք հազար հարիւր, յարեց Պր. Բօլիցի:

Այն ատեն սկսաւ հնազէտին ու իմ միջեւ հերոսային մենամարտ մը:

— Երեք հազար հինգ հարիւր:

— Վեց հարիւր:

— Եօթ հարիւր:

— Չորս հազար:

— Չորս հազար հինգ հարիւր:

Ետքը, ահագին ոստումով մը, Պր. Բօլիցի յանկարծ ցատկեց վեց հազարի:

Վեց հազար ֆրանք, ամբողջ տրամադրելի դրամս էր: Ինծի համար կարելին էր: Անկարելին փորձեցի:

— Վեց հազար հարիւր, գոչեցի:

Ասա՛ղ անկարելին իսկ բաւական չէր:

— Վեց հազար հինգ հարիւր, պատասխանեց Պր. Բօլիցի հանդարտօրէն:

Գլուխս ծռեցի ու բերանս բաց մնացի, այո կամ ոչ չըսի պոռացողին որ կը գոչէր ինծի նայելով:

— Վեց հազար հինգ հարիւր, իմ կողմէս. ձեր կողմէն չէ, իմ կողմէս է, սխալ չկա՛յ. վեց հազար հինգ հարիւր:

— Լաւ նկատուած է, յարեց զնահատ պաշտօնեան: Վեց հազար հինգ հարիւր, լա՛ւ նայուած,

լա՛ւ հասկցուած է... առաջարկը... վեց հազար հինգ հարիւրէ վեր գնող չկա՛յ:

Հանդիսաւոր լռութիւն մը կ'իշխէր սրահին մէջ: Յանկարծ դանկիս ճեղքուիլը զգացի: Գնահատող պաշտօնեային մուրճն էր որ, բեմին վրայ չոր հարուած մը զարնելով՝ անդառնալիօրէն թիւ 42ին Պր. Բօլիցիի ծախուիլը կը վճռէր: Իսկոյն՝ քարտուղարին դրիչը՝ դրոշմուած թուղթին վրայ սահելով՝ մէկ տողի մէջ արձանագրեց այս մեծ արարքը:

Ընկճուած էի, օդի եւ հանդստեան պէտք ունէի: Սակայն տեղէս չեյայ: Քիչ քիչ կրցայ մտածել: Յոյսը յամառ է: Յոյս մ'ունեցայ: Մտածեցի որ ոսկեգօծ առասպելին նոր տէրը կրնար խելացի ու պատասխիրտ գրասէր մը եղած ըլլալ ու ինծի հաղորդել ձեռագիրը՝ նոյն խակ կարեւոր մասերը հրատարակելու արտօնելով զիս: Ասոր համար է որ, երբ վաճառուիմ լրացաւ, բեմէն իջնող հնապէտին մօտեցայ:

— Պարոն հնազէտ, ըսի, ձե՛ր հաշույն՝ թէ իբր միջնորդ գնեցիք թիւ 42ը:

— Իբր միջնորդ: Հրաման ստացած էի զայն ունէ գնով ձեռքէ չհանել:

— Կրնա՞ք գնողին անունը տալ:

— Կը ցաւիմ՝ ձեզ չկրնալ գոհացնելուս: Բացարձակապէս արգիլուած է ինծի:

Յուսահատ բաժնուեցայ:

30 Դեկտեմբեր 1859

— Թերէ՛զ, չէ՞ք խմանար որ քառօրդէ մը ի վեր դուռը կը զարնեն:

Թերէզ չի պատասխաներ: Դռնապանի օթեակին մէջ կը շաղակրատէ: Վստահ եմ ատոր:

Այսպէ՞ս է որ ձեր ծերուկ տիրոջ տօնը կը չընտրահաւորէք: Զիս կը լքէք սուրբ Սիլվեսթրի հսկումին ստեին: Աւա՛ղ, եթէ գորովի մաղթանքներ դնալ այսօր ինծի՝ հողին տակէն ելլելու եւ, որովհետեւ ինչ որ զիս կը սիրէր, երկար ատենէ ի վեր թաղուած է: Լաւ չգիտեմ՝ թէ ի՞նչ է այս աշխարհին մէջ ըրածս: Նորէն դուռը կը զարնեն: Յամբօրէն կրակս կը թողում, կունակս կտր, ու դուռս բանալ կերթամ: Ի՞նչ կը տեսնեմ սանդուխին վերեւ. թըր-ժուած Սէրը չէ ու ես ալ ծեր Անագրէտնը չեմ, այլ՝ տասը տասնըմէկ տարեկան պղտիկ աղուոր մանչ մը: Մինտին է: Դուռը վեր կը վերցնէ զիս տեսնելու համար: Այսերը կը չիկնին, բայց հովասուն քիթը չարածծի երեւոյթ մը ունի: Գլխարկը փետուրներով պճնուած է ու բաճկոնակին վրայ ժանեակէ մեծ օձիք մը կայ: Աղուորիկ պղտիկ մարդո՛ւկը: Երկու թեւերովը բռնած է իրեն չափ խոշոր ծրար մը ու կը հարցնէ թէ՛ ե՞ս եմ Պր. Սիլվեսթր Պօնա-րը: Այո՛ կը պատասխանեմ. ծրարը ինծի կը յանձնէ, մօրը կողմէն ըլլալը կ'ըսէ ու կը փախչի սանդուխէն վար:

Քանի մը քայլ կ'իջնեմ, սանդուխի ձողին վրայէն կը հակիմ ու սանդուխի պարոյրին մէջ պղտիկ դլխարկին դառնալը կը տեսնեմ՝ ինչպէս փետուր մը հողին տակ: Երթաւ բարո՛ւվ, պղտիկ մանչս: Հաճոյքով հետը պիտի խօսէի: Բայց ի՞նչ պիտի կըրնայի հարցնել: Տղաքը հարցաքննելը վտանգաւոր չէ: Արդէն՝ փոխադրողէն աւելի՛ բան պիտի հասկընէ ինծի ծրարը:

Շատ խոշոր ծրար մըն է, բայց շատ ծանր չէ: Մատենադարանիս մէջ կը քակեմ ժապաւէնները ու չըջապատող թուղթը եւ կը դտնեմ... Ի՞նչ — կոճղ

րի անօթներս բեր զեանդելու համար այս մանու-
շակները որ գիրքերու քաղաքին կուտան շնորհ մը
զոր երբէք չէր ունեցած:

Մէնչ Թերէզ հառաչելով կը փնտռէր Սեվրի ա-
նօթները, կը դիտէի այս աղուոր ցիրուցան մանու-
շակները, որոնց հօտը՝ հրապուրելի հողիի մը բու-
րումին պէս՝ շուրջս կը տարածուէր եւ իւրովի կը
հարցնէի թէ ի՞նչպէս չէի կրցած ճանչնալ Տիկին
Փօքոզը՝ յանձին իշխանուհի Թրէքօֆի: Բայց ինձի
համար՝ սանդուխին վրայ իր պղտիկ մերկ մանուկը
ցոյց տուող երիտասարդ այրիին տեսիլքը շատ ա-
րագ եղած էր: Շնորհալի ու գեղեցիկ հողիի մը քո-
վէն անցնելով՝ զայն գուշակած չըլլալու համար
ինքզինքս պարսաւելու աւելի շատ պատճառ ունէի:

— Պօնա՛ր, կ'ըսէի իւրովի, հին րնագիրները
մեկնել գիտես, բայց կեանքի գիրքը կարդալ չես
գիտեր: Այս պղտիկ անուշադիր Տիկին Թրէքօֆը
որուն թռչունի մը հողին կը վերադրէիր, երախտա-
դիտութենէն շատ աւելի ջանք ու միտք թափած է
քան դուն երբէք թափեցիր մարդիկ շնորհապարտ
թողելու համար: Տղարերքին ստացած կոնդին դինը
արքայական կերպով վճարեց... Թերէ՛զ, անձեզ
մըն էիք, կրեայ կը դառնաք: Եկէք ջուր տալ սա
փարմեան մանուշակներուն:

ԺԱՆ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ

Լիւզան, 8 Օգոստոս

Երբ Մըլէօնի կայարանը կառքէն վար իջայ,
գիշերն իր խաղաղութիւնը կը տարածէր լոկի դաշ-
տին վրայ: Ամբողջ օրը՝ ճնշիչ արեւով մը «Գիւր ա-
րեւով մը» ինչպէս կ'ըսեն Պիւրի ցորեն հնձող-
ները, տաքցած հողը զօրաւոր ու տաք հոտ մը կը
բուրէր: Գետնին վրայ խոտի բուրումներ ծանրո-
րէն կը տարածուէին: Շոգեկառքի փոշին թօթուե-
լէն կը տարածուէին: Շոգեկառքի փոշին թօթուե-
ցի ու թեթեւ կուրծքով մը շնչեցի: Ճամբու պա-
յուսակս զոր սպասուէիս ճերմակեղէնով ու զարդա-
րանքի մանր առարկաներով — munditiis — կռած
էր, այնքան թեթեւ էր ձեռքիս մէջ, որ կը շարժէի
էր, ինչպէս դասէն ելլող դպրոցական մը կը շար-
ժէ նախնական գիրքերուն կապուած ծրարը:

Տա՛ր երկինք որ դեռ պղտիկ դպրոցական մը
եղած ըլլայի: Բայց լման յիսուն տարի է որ հան-
գուցեալ բարի մայրս, խաղողի բանդակով ծած-
կուած չեւոր մը հաց իր ձեռքովը պատրաստելով
դրաւ կողովի մը մէջ, որուն թեւը բազուկս անցուց
ու այսպէս հայթայթուած՝ զիս տարաւ Պրն. Տու-
լուարի դպրոցը որ՝ բակի ու պարտէզի մէջտեղ՝
Փօքերսի անցքին ճնճողակներէն լաւ ճանչցուած ան-
կիւն մը կը գտնուէր: Ահագին Պրն. Տուլուարը
կիւն մը կը գտնուէր: Ահագին Պրն. Տուլուարը
առջեւէն կը թռչէին, Պրն. Տուլուար ա՛լ չէր ժպ-
տակը, զիս կը նկատէր խիստ ձանձրացուցիչ էակ
ուսկը, զիս կը հասկցայ որ այս զգացումը կը տա-
մը: Անկէ ի վեր հասկցայ որ այս զգացումը կը տա-
մէր իր բոլոր աշակերտներուն արագաշարժութիւնով
թի հարուածներ կը բաշխէր արագաշարժութիւնով
մը որ բնաւ չէիր սպասել կը վերադառնար ամէն ան-
բայց իր նախկին գորովը կը վերադառնար ամէն ան-
գամ որ մեր ներկայութեանը մայրիկնուս կը խօսէր

մօրեղբայրը, Կենդանութեանը հաշտ է՛ր գալուոր-
սակներու հետ, զորս որսապահը նապաստակներու
պէս կը գարնէր: Անոնցմէ մին, վրէժխնդիր գեղացի
մը, որ մեծասունիին կապարը երեսին վրայ ընդու-
նած էր, իրկուն մը տնոր սպասեց հանրային ճեմա-
վայրին դրան ետեւ ու քիչ մնաց զայն սպաննելուն,
որովհետեւ զնդակով մը աւանջին ծայրը կրակեց:

— Մօրեղբայրս, յարեց Պրն. Փօլ, ուզեց հարուսածին ուրիշ գալը հասկնալ, բայց բան չտեսաւ եւ առանց քայլը վաւթացնելու դղեակ հասաւ: Յաջորդ օրը, վերակացուն կանչելով հրամայեց տունն ու պարտէզը դռցել եւ ապրող ոեւէ հողին չմտցնել հոն: Յատուկ պատուիրեց որ բանի ձեռք չի դարնէն մինչեւ իր վերադարձը՝ արգիլեց հողին ու պատերուն մէջ բան բուսցնելն ու նորուքելը: Ակոսաներուն մէջէն աւելցուց՝ ինչպէս երգին մէջ՝ թէ զատկին կամ երբորդութեան պիտի վերադառնայ եւ երգին մէջ եղածին պէս ալ՝ երբորդութիւնն անցաւ առանց իր երեսը ցուցնելու: Անցեալ տարի Գանի մէջ մեռեր է ու մենք՝ ես ու աներձագս՝ ամէնէն առաջ մտանք երսուն երկու տարի լքուած դղեակին մէջ: Սալոնին ճիշտ մէջտեղը չազանակենի մը զտանք: Գալով պարտէզին, անցք չէր մնացած որ կարենայինք հոն այցելել:

Ընկերա լոեց, միա՛յն ձիուն կանոնաւոր դրո-
փիւնը կը լսուէր խոտերուն տակ գտնուող միջատ-
ներու շշնկոցին մէջտեղ: Ճամբու երկու կողմերէն
դաշտերու մէջ տնկուած հասկի տրճակները՝ լու-
սընկայի անտրուշ սլայծառուիթեանը տակ կ'ստանա-
յին ծնրադրած ձերմակ, երկայն կնիկներու երե-
ւոյթը, ու ես՝ զիչերուան զիւթանքներուն մե-
ծաւքանչ տղայութեանցը կը յանձնուէի:

Ճեմավայրին թանճը ստուերներուն տակէն անց-
նելով, անկիւնը շիտակ դարձանք ու կառքը թաւա-
լեցաւ իշխանական պողոտայի մը վրայ որուն ծայրը
յանկարծ երեւցաւ դղեակը իր սեւ գանդուածով՝
պղպեղամանի պէս ցցուն աշտարակներով։ Հետե-
ւեցանք տեսակ մը միջնդլիի որ պատուոյ բակը կ'ա-
ռաջնորդէր եւ որ, հոսող ջրով առլի փոսի մը վրայ
նետուած ըլլալով՝ երկար ասեհէ ի վեր կործան-
ուած շարժուն կամուրջի մը տեղը կը բռնէր։ Կար-
ծեմ, այս շարժուն կամուրջին կորուստը՝ այս ուղ-
մական բնակարանին կրելիք առաջին նուաստացումը
եղաւ՝ վերածուելէ առաջ իր խաղաղ երեւոյթին որով
զիս ընդունեց։ Աստղերը հրաշալի յստակութեամբ
մը կը ցոլանային մոռայ ջուրին մէջ։ Պր․ Փօլ, իբր
մը կը ցոլանային մոռայ ջուրին մէջ։ Պր․ Փօլ, իբր
մը կը ցոլանային մոռայ ջուրին մէջ։ Պր․ Փօլ, իբր

[illegible]

կերանան մասնաւոր ու անսովոր պարագաներ՝ որ նոյն ինքն բանդագուշողներու ուշը կը դրաւին ու անոնց տեսակ մը վախ կը ներշնչեն: Բայց՝ այսպիսի բան չզգացի ես ու տեսած առարկաս, ինքնին անկարելի՝ բնական իրականութիւններուն բոլոր հանգամանքներովը կ'երեւնար: Դիտեցի որ երեք մեծութիւն, գոյներ ու շուք ունէր: Ա՛հ, եթէ քննել կարենայի: Աչքերս արցունքոտեցան ու հարկադրուեցայ ակնացիս աղակիները սրբել:

Վերջապէս՝ հարկ էր իրականութիւնն ընդունիլ ու նկատել որ՝ աչքիս առջեւ ունէի պարիկը, այն պարիկը՝ զոր միւս իրկունը երազած էի մատնադարանին մէջ: Ա՛ն էր, ինքն էր կ'ըսեմ: Դեռ թագունէի տղայական կերպարանքն ունէր. ձեռքը բռնած էր կաղնիէ դաւաղանը, երկու կոտուշով հէնէնը դրած էր ու նախուս մետաքս չրջազգեստին քղանցքը ստերուն շուրջ օձաձեւ կը տարածուէր: Նոյն դէմքը, նոյն հասակը: Ինքն իսկ էր, ու՝ որպէս զի մարդ չխաբուի, Նիւրէմպերկի Քրոնիկին նմանող խոշոր դրքի մը կոնակը նստած էր: Իր անշարժութիւնը կէս մը կ'ապահովէր զիս ու արդարեւ, կը վախճայի որ կրկին կաղիններ կը հանէ պայուսակէն՝ կեղեւները երեսիս նետելու համար:

Թեւերս կախ ու բերանս բաց մնացեր էի հոն, երբ Տիկին տը Կապրիի ձայնը ականջիս հնչեց:

— Ձեր պարիկը կը գնէք, պարոն Պօնար, քսաւ հիւրընկալուհիս, աղէ՛կ, անոր կը նմանի՞:

Շուտ ըսուեցաւ ասիկա, բայց զայն լսելուս՝ ատեն ունեցայ հասկնալու որ պարիկս՝ տակաւին անվարժ ձեռքով մը շա՛տ ճաշակով ու զղացմամբ չինուած գունաղեղ մոմէ արձանիկ մըն էր: Այսպէս բանաւոր կերպով բացատրուած՝ հրաշալի երեւոյթը

զիս զարմացնէ զեռ չէր դադրեր: Ի՞նչպէս եւ որո՞ւ միջոցաւ Քրոնիկին տիկինը ստացած էր նիւթական գոյութիւն մը: Ահա՛ ինչ որ շուտով հասկնալ կ'ուզէի:

Տիկին տը Կապրիին դառնալով տեսայ որ մինաւոր չէր: Սեւ հագուած օրիորդ մը քովը կանգնած էր: Անոր գորշ աչքերը այնքան անուշ էին ինչքան էր: Պրանսի երկինքը եւ միանգամայն խելացի լիլ տը Թրանսի երկինքը ունէին: Բաղուկ ու միամիտ արտայայտութիւն մը ունէին: Բայց ներուն ծայրը զիրար կը նեղէին երկու ազատ բայց կարմիր ձեռքեր՝ ինչպէս պատշաճ է որ ըլլան օրիորդներու ձեռքերը: Մերինոսէ չրջազգեստի մը մէջ սեղմուած՝ մատաղ ծառի մը պէս հասակ նետած էր ան ու մեծ բերանը անկեղծութիւն կը ծանուցանէր: Չեմ կրնար ըսել թէ ինչքան սիրեցի այս աղջնակը: Կտրիճ ու բարի չգիտեմ ինչ մ'ունէր:

Ակնարկներս արձանիկէն կ'երթային աղջնակին ու տեսայ որ աս վերջինը կը շիկնէր՝ բայց անկեղծօրէն, լայնօրէն՝ կարմիր ալիքներու խուժումին տակ:

— Լա՛ւ, ըսաւ հիւրընկալուհիս, որ անուշադրութեանցս վարժուած՝ յօժարակամ նոյն հարցումը կը կրկնէր, — իսկապէս սա Տիկինն է որ ձեզ տեսնելու համար ձեր բաց թողած պատուհանէն ներս մը տաւ: Ծառ աներես ըլլալու է, բայց դուր ալ շատ անխոհեմ գտնուեցաք. վերջապէս կը ճանչնա՞ք զինքը:

գտայ երիտասարդութեան բնական եղող կտրիճ ու
զուարթ երեւոյթը:

Դպրոցական էին: Ատոր վստահ եղայ ոչ թէ
ձեռքերնին բռնած դիրքերուն, այլ իրենց դիմադը-
ծութեան յատկանիշին շնորհիւ: Որովհետեւ, բոլոր
անոնք որ մտքի իրերով կ'զբաղին՝ տեսածնուն պէս
դիրար կը ճանչնան իրենց հասարակաց եղող չդիտեմ
ինչէ մը: Երիտասարդները շատ կը սիրեմ ու ա-
սոնք ինծի հաճելի եղան, հակառակ գրգռիչ ու վայ-
րադ կարգ մը ձեւերնուն որ սքանչելապէս յիշեցու-
ցին ուսումներու ժամանակը: Սակայն, այս երի-
տասարդները մեղի պէս երկար մազեր չէին կրեր
թաւիչէ բաճկոնակներու վրայ, մեղի պէս մեռելի
զլուխով մը չէին շրջեր, մեղի պէս չէին գոչեր.—
«Դժոխք ու անէծք»: Վայելչօրէն հագուած էին եւ
ոչ զգեստնին միջին դարէն բան մը փոխ առած էր,
ոչ ալ լեզունին: Պէտք է աւելցնեմ որ պատշգամին
վրայէն անցնող կիներովն զբաղեցան եւ անոնցմ'
ոմանք բաւական վարմունն խօսքերով գնահատեցին:
Բայց այս նիւթին վրայ իրենց մտածումները տեղէս
հեռանալու չստիպեցին զիս: Եւ արդէն, երբ երի-
տասարդութիւնը ուսումնասէր է, կը թոյլատրեմ որ
իր զուարթութիւններն ունենայ:

Իրենցմէ մէկը պէտքսիրական կատակ մը ըրած
ըլլալով.

— Այդ ի՞նչ ըսել է, զոչեց կասկոնեան թեթեւ.
չեչտով մը երեքին մէջ է՛ն պզտիկն ու թուխը: Մե-
ղի՛ Փիզիբադէտներու կը պատկանի ապրող նիւ-
թին հետ զբաղիլը: Գալով ձեզի՛ ժելիս, որ ձեր
լեզուարան դիւանապահ բոլոր պաշտօնակիցներուն
նման լո՛կ անցեալին մէջ գոյութիւն ունիք՝ զբաղե-

ցէք սա քարէ կիներով որ ձեր ժամանակակիցներն
են:

Ու մատովը ցոյց կուտար հին Ֆրանսացի տի-
կիներուն արձանները որ ճեփ ճերմակ՝ կիսարձր
կը կանգնին պատշգամի ծառերուն ներքեւ: Ինքնին
աննշան այս կատակը, գոնէ ինծի իմացուց որ Ժե-
լիս անուանածնին՝ կանոնադրութեանց դպրոցին ա-
շակերտ էր: Խօսակցութեան շարունակութենէն ի-
մացայ որ իր դրացին, աւրուած ըլլալու աստիճան
չէկ ու գունատ, լո՛իկ ու հեզնոզ, Պուլմիէն էր,
չէկ ու գունատ, լո՛իկ ու ապագայ տոբթօրը (կը
դպրոցի ընկերը: Ժելիս ու ապագայ տոբթօրը (կը
մաղթեմ որ օր մը ըլլայ) միասին կը ճառէին՝ շատ
քմահաճոյքով ու սրամտութեամբ: Ամենաբարձր
տեսականութեանց ելլելէ ետք, բառերու հետ կը
խաղային ու սրամիտ մարդոց մասնայատուկ յիմա-
րութիւններ, ըսել կ'ուզեմ խոշոր յիմարութիւններ
կը գրուէին: Պէտք չկայ աւելցնելու որ, ամե-
նաճիւղային հակադրութիւնները միայն պաշտ-
պանել յանձն կ'առնէին: Կեցցէ՛, շատ խելօք տղաքը
չեմ սիրեր: Բժշկական ուսանողը, Պուլմիէի ձեռքը
գտնուող զբքին տիտղոսը դիտելով.

— Սէ, Միշէ՞ ալ կը կարդաս դուն:
— Այո՛, պատասխանեց լրջօրէն Պուլմիէ, վէ-

պերը կը սիրեմ:

Ժելիս, որ երկայն, նուրբ հասակովը, բուն
Ժեսթովն ու պատրաստ խօսքովը անոնց կը տիրէր,
գիրքը առաւ, թղթատեց ու ըսաւ:

— Վերջին կերպ Միշէն է աս, լաւագոյն Միշ-
էն: Ա՛լ պատմութիւն չկայ անոր մէջ: Հոն կան
զայրոյթներ, մարեւութներ, կայ վերնոտութեան
տագնապ իր քամահրած իրողութիւններուն առթիւ:
Կան պզտիկ տղու ճիշէ՛ր, ծոցուոր կնկան փափաք-

նե՛ր: Կան հառաչներ; բայց չկայ լաւ շինուած մէ՛կ նախադասութիւն: Զարմանալի՛ է:

Ու դիրքը՝ դարձուց ընկերոջը: Այս խենթութիւնը զուարճալի է, ըսի իւրովի, եւ ոչ թէ երեւցածին չափ անխմաստ: Որովհետեւ՝ մեր մեծ Միշլէի վերջին գործերուն մէջ իրա՛ւ քիչ մը տապնապ եւ պիտի ըսէի իսկ՝ դժգոհում կայ: Բայց գաւառացի ուսանողը հաւատեց թէ՛ պատմութիւնը հռետորութեան մարզանք մըն էր, լիովին քամահրելի: Ըստ իրեն, միակ ու ճշմարիտ պատմութիւնը մարդուն բնագիտութիւնն է: Միշլէ ուղիղ ճամբուն մէջ էր երբ հանդիպեցաւ Լուի ԺԴ-ի կեղանկին, բայց անմիջապէս նորէն ինկաւ հին ճամբուն մէջ:

Այս բանաւոր մտածումը արտայայտելով, երիտասարդ բնագիտութեան անցնող բարեկամներու խումբի մը գնաց միանալ: Երկու հնագէտները, Փառատի Օ-Մարէ փողոցին խիստ հեռաւոր պարտէզին մէջ նուազ ճանչցուելով, գլուխ գլխի մնացին ու սկսան իրենց ուսումնասիրութեանց մասին խօսիլ: Ժեյիս, որ դպրոցական երրորդ տարին կը լրացնէր, կը պատրաստէր թեղ մը որուն նիւթը պարզեց երիտասարդական խանդավառութեամբ մը: Արդարեւ, աս նիւթը լաւ թուեցաւ ինծի ու ալ աւելի լաւագոյն, քանի որ վերջերս՝ անոր մեծ մասը ես ուսումնասիրելով պատրաստեցի: Այս նիւթն էր Monasticon Gallicanum (Կալիկական վանքերը): Երիտասարդ ուսումնականը (այս անունը կուտամ իրեն իբր նախադուշակութիւն) կ'ուզէր բացատրել 1690ի մօտ փորագրուած բոլոր տախտակները որոնք սահմանուած էին այն գործին համար, զոր Տօմ Ժերմէն հրատարակած պիտի ըլլար՝ եթէ վրայ հասած չըլլար մահուան անդամանելի արդելքը զոր բնաւ չեն

նախատեսներ եւ որմէ երբէք չեն խուսափիր: Գոնէ՛ Տօմ Ժերմէն մեռած ատեն ձեռագիրը լման ու կարգ կանոնի մէջ ձգեց: Պիտի կրնամ իմինս ալ այդպէս ձգել: Խնդիրը հոս չէ սակայն: Պրն. Ժեյիս, ըստ հասկացածիս կ'առաջադէր հնախօսական ծանօթագրութիւն մը յատկացնել՝ Տօմ Ժերմէնի համեստ փորագրութիւնները պատկերացած վանքերէն իւրաքանչիւրին:

Բարեկամը հարցուց թէ կը ճանչնա՞ր իր նիւթին պատկանող բոլոր ձեռագիրներն ու սողագիրները: Այն ասին է որ սկանջ տնկեցի: Նախ՝ նախնական աղբիւրներու մասին խօսեցան ու պէտք է ընդունիմ որ, բաւական մեթոտով խօսեցան, հակառակ անոր, բաւական մեթոտով խօսեցան, հակառակ անոր, եւ ուստի բառախաղերու: Ետքը եկան ժամանաթիւ ու տձեւ բառախաղերու: Ետքը եկան ժամանաթիւ ու տձեւ բառախաղերու: Ետքը եկան ժամանաթիւ ու տձեւ բառախաղերու:

Կարդացի՞ր, ըսաւ Պուլմիէ, Գուրաթօտի ծանօթագրութիւնը:

«Այէկ», ըսի իւրովի:

— Այո՛, պատասխանեց Ժեյիս, խղճամիտ աշխատութիւն մըն է:

— Կարդացի՞ր, ըսաւ Պուլմիէ, Թամիգէ տը Լարօքի յօդուածը՝ պատմական հարցերու հանդէսին մէջ:

«Այէկ», ըսի՝ երկրորդ անգամն ըլլալով:

— Այո՛, պատասխանեց Ժեյիս, ու հոն օգտակար տեղեկութիւններ գտայ:

Կարդացի՞ր, ըսաւ Պուլմիէ, Սիլվեսթր Պօնարի՝ 1600ի Պենետիկեան աբբայարաններուն ցանկը:

«Այէկ», ըսի՝ երրորդ անգամն ըլլալով:

— Աստուած իմ, ո՛չ, պատասխանեց Ժեյիս: Ու չգիտեմ ալ թէ կարդալու եմ: Սիլվեսթր Պօնար ապուշ մըն է:

Գլուխս դարձնելով տեսայ որ՝ չուքը նստած տեղս ծածկած էր: Չով էր ու յիմար եղած պիտի ըլլայի եթէ այս երկու երիտասարդ ինքնահաւաններուն մտիկ ընելով հարբուիի մը բռնուէի:

«Ա՛հ, ա՛հ, ըսի իւրովի ոտքի ելլելով: Թող սա իրկուացող թռչնիկը թեզը պատրաստէ ու պաշտպանէ: Պաշտօնակիցս Բիշեան կամ դպրոցին մէկ ուրիշ ուսուցչապետը իրեն պիտի ցուցնէ խակութիւնը: Զինք յատկանշող յատուկ բառը ստահակն է, եւ արդարեւ, երբ մարդ խորհի՝ ինչպէս այս պահուս ես կը խորհիմ՝ Միշէի մասին ըսածն անտանելի է ու սահմանը կ'անցնի: Այսպէ՛ս խօսիլ հանճարով լեցուն վաղեմի վարպետի մը մասին, զգուելի՛ է»:

17 Ապրիլ

— Թերէ՛ղ, տուէ՛ք նոր գլխարկս, լաւագոյն է՝ տինկօթս եւ արծաթ գլուխով գաւազանս:

Սակայն Թերէղ ածուխի տոպրակի մը պէս խուլ է ու արգարութեան պէս յամբ: Պատճառը տարիներն են: Գէշը հոն է որ նուրբ ականջ ու հաստատ ոտք ունենալ կը կարծէ, ու հպարտ իր վաթսուն տարուան պարկեշտ սպասաւորութենէն, ծեր տիրոջը կը ծառայէ ամէնէն արթուն բռնապետութիւնով:

Ի՞նչ կ'ըսէի... ահա արծաթ գլուխով դաւադանս չուգեր տալ, վախճալով որ կը կորսնցնեմ: Շիտակ է որ յաճախ կը կորսնցնեմ հովանոց ու դաւազան հանրակառքերու մէջ եւ դրամաւորներու քով: Բայց այսօր լաւ պատճառ մը ունիմ առնելու կնիւնէ գաւազանս, որուն արծաթէ փորագրուած գլուխը կը ներկայացնէ Տօն Քիշօթ՝ որ նետը վերցուցած կ'արշաւէ հողմաղացներու դէմ, մինչդե-

Սանքօ Փանսան, թեւերը երկինք, ի զուր կը խնդրէ որ կանգ առնէ: Այս գաւազանը ամբողջ ժառանգուած է մօրեղբորմէս՝ հարիւրապետ Վիքթորէն, որ կենդանութեանը աւելի նմանեցաւ Տօն Քիշօթի որ կենդանութեանը արքան բնական է սոսիւրէր այնքան բնականորէն որքան բնական է սոսիւրէր անոնցմէ վախճալը:

Երսուն տարի է ի վեր այս գաւազանը կը կրեմ, ամէն յիշատակելի կամ մեծաշուք պատոյտիս ատեն, ու իշխանին եւ սպասաւորին երկու դէմքերը զիս կը ներշնչեն ու կը խրատեն: Կարծես կը լսեմ զիրենք: Տօն Քիշօթ կ'ըսէ:

— Ուժդին մտածէ մեծ բաներու վրայ եւ զիտցիր որ՝ մտածումը աշխարհի միակ իրակա-նութիւնն է: Բնութեան բարձրացուր հասակդ, եւ թո՛ղ համակ տիեզերքը լո՛կ հերոսային հոգիիդ թո՛ղ համակ կուէ՛ պատուոյ համար, աս միայն ցուքն ըլլայ: Կուէ՛ պատուոյ համար, աս միայն կը վայել մարդու մը ու եթէ պատահի որ վիրաւորուիս, արիւնդ իրբեւ բարերար ցօղ սփռէ ու ժպտէ:

Ու Սանքօ Փանսա իր կարգին կ'ըսէ:

— Մնացի՛ր այնպէս՝ ինչպէս երկինքը ստեղծեց քեզ, ո՛վ ընկեր: Պայուսակիդ մէջ չորցող հացին կեղեւը նախընտրէ այն ճնճողակներէն որ իշխանի խոհանոցին մէջ կը կարմրին: Տիրոջը հնազանդէ, ըլլայ ինչօք կամ լսենթ, եւ ուղեղը շատ մը անօգուտ բաներով մի՛ նեղեր: Հարուած ստանալէն վախցիր՝ վտանգ փնտռելը Աստուած փորձել է:

Բայց՝ եթէ անմահ ասպետը եւ իրեն չնմանող սպասաւորը այս գաւազանին ծայրը պատկերացուած են, իսկապէս՝ անոնք էութեանս ալքերուն մէջ կը գտնուին: Մենք բոլորս ալ մեր մէջ ունինք Տօն Քի-

մը թեթեւ: Թաշեք ընտանիքին կը պատկանէր եւ մեծ պատիւ ըրաւ Պոլսնաբարդի՝ անոր հետ կարգուելով: Թաշեք ըսելը շատ բան ըսել չէ, բայց Պոլսնաբարդ ըսելը բնաւ բան ըսել չէ:

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք ատով, Պարոն Մարքիզ, հարցուց հարիւրապետ Վիքթոր:

— Ես մարքիզ չեմ, պատասխանեց չորութեամբ Պրն. Տը Լըսէ եւ ըսել կ'ուզեմ որ՝ Պոլսնաբարդէն շատ լաւ աղագիւտութիւն մը ունեցած կ'ըլլար ամուսնանալով այն մարդակեր կնիկներէն մէկուն հետ զոր հարիւրապետ Գուք կը նկարագրէ ճամբորդութեանցը մէջ — մերկ, մորթերնին դոյնըդդոյն նկարուած, ուռնդերնուն օղակ անցուցած կիները որ փտտած մարդկային անդամներ կուտեն հեշտանքով:

«Նախատեսած էի, խորհեցայ, եւ անձկութեանս մէջ (ով մարդկային խեղճ հոգի) առաջին մտածումս եղաւ կանխադուշակութեանս արդարութիւնը նշմարել: Պէտք է ըսեմ որ հարիւրապետին պատասխանը վսեմ տեսակէն եղաւ: Բռունցքը աղդրին վրայ շտկուեցաւ, քամահրանքով չափեց Պրն. Տը Լըսէն ու ըսաւ:

— Նաբոլէոն, Պարոն Վիտամ, Ժօղէֆինէն եւ Մարի Լուիզէն զատ կիւն մըն ալ ունեցաւ: Այս կենակիցը դուք չէք ճանչնար, իսկ ես մօտէն տեսայ, անիկա աստղերով զարդարուն կապուտակ պատմուճան մը կը կրէ, դափնիներով պսակուած է, պատուոյ խաչը կը վայլի կուրծքին վրայ, փառք կը կոչուի ան:

«Պրն. տը Լըսէ գաւաթը ծխնելոյղին վրայ դրաւ եւ ըսաւ հանդարտօրէն:

— Ձեր Պոլսնաբարդը ստահակ մըն էր:

«Հայրս անհոգօրէն ոտքի ելաւ, յամբօրէն թեւերը տարածեց ու խիստ անուշ ձայնով մը Պրն. տը Լըսէի ըսաւ:

— Ի՞նչ որ ալ եղած ըլլայ Սէնթ Հելէնի մէջ մեռնող մարդը, տասը տարի կառավարութեանը մէջ աշխատեցայ, աներձագո երեք անգամ վիրաւորուեցաւ անոր արծիւներուն տակ: Կը խնդրեմ, պարոն եւ բարեկամ, որ աղագային ասիկա չմոռնաք:

«Ինչ որ չէին կրցած ընել հարիւրապետին վսեմ ու հեզնական ամբարտաւանութիւնները, հօրս քաղաքավար պարսաւը ըրաւ Պրն. տը Լըսէն կատաղի զայրոյթի մը մղելով:

— Մոռցած էի, գոչեց, տէգոյն, ակռաները սեղմած, փրփուրը բերանը, կը սխալէի: Տակառը միշտ ձուկ կը հոտի եւ երբ սրիկաներու ծառայած է մարդ...

«Այս բառին, հարիւրապետը տեղէն ցատկեց որ բռնէ անոր կոկորդէն: Կը հաւտամ որ առանց ինձի եւ իր աղջկանը, զայն խեղդած պիտի ըլլար:

«Հայրս, թեւերը խաչածեւած, սովորականէն քիչ մը աւելի տէգոյն, գութի աննկարագրելի արտայայտութիւնով մը այս տեսարանը կը դիտէր: Ինչ որ հետեւեցաւ, ա'լ աւելի ողորմելի եղաւ. բայց ի՞նչ օգուտ երկու ծերերու խենթութեան վրայ ծանրանալ: Վերջապէս կրցայ զանոնք բաժնել: Պր. տը Լըսէ նշան մը ըրաւ աղջկանը ու մեկնեցաւ: Մինչ անոր կը հետեւէր, սանդուխին մէջ ետեւէն վազեցի:

«— Օրիորդ, ըսի, ցնորած, ձեռքը բռնելով, կը սիրեմ ձեզ, կը սիրեմ ձեզ:

«Ներկայիկեան մը ձեռքս իրենին մէջ պահեց, բերանը կէս մը բացուեցաւ: Ի՞նչ պիտի ըսէր, բայց յանկարծ՝ սանդուխէն վեր ելլող հօրը վրայ նետե-

Ձեռքերը միացուցած, տախտակամածի հայելիին վրայ կը յառաջանար՝ ինչպէս ոսկեգոծ սուսուպիլին սուրբերը չուրերու բիւրեղին վրայ։ Ուրիշ որեւէ պարապայի տակ՝ կարծեմ՝ Օրիորդ Բրեֆէր մտածել չպիտի տար խորհրդաւոր մտածմունքով սուրբ կոյսերուն։ Լո՛կ երեսը նայելով, աւելի պիտի յիշէ խոհեմ տանտիկնոջ մը շտեմարանին մէջ ձմեռը պահուած խայտախնձոր մը։ Ուսերուն վրայ ձգած էր հիւսկերով թիկնոցակ մը որ ինքնին նշանակելի ոչինչ ունէր թէեւ, բայց զայն կը կրէր շուրջափռ մը եւ բարձր իշխանութեան նշանի մը պէս։

Իրեն բացատրեցի այցելութեանս նպատակը ու տուի զիս ներկայացնող նամակը։

— Պրն. Մուշը տեսա՞ք, ըսաւ։ Առողջութիւնը կարելի եղածին չափ լա՞ւ է։ Այնքա՞ն պարկեշտ մարդ մըն է, այնքա՞ն...

Խօսքը չի լմնցուց ու նայուածքը առաստաղ բարձրացաւ։ Իմ իններս իրենին հետեւեցան ու հանդիպեցան թուղթէ ժանեակով պղտիկ պարոյրի մը՝ որ ջահի տեղ կախուած, ըստ ենթադրութեանցս կը ծառայէր ճանճերը իրեն քաշելու եւ հետեւարար, զանոնք հայլիններու ոսկեգոծ շրջանակէն եւ պատուոյ տախտակէն անդին վտարելու նպատակին։

— Տիկին տը Կապրիի տունը հանդիպեցայ, ըսի։ Օրիորդ Աղեքսանդրի ու կրցայ այս երիտասարդուհիին սրանչելի նկարագիրն ու վառ իմացականութիւնը գնահատել։ Ատենօք մեծ ծնողքները ճանչցած ըլլալով, ինքզինքս տրամադիր կ'զղամ անոնց ներշնչած համակրանքը իր վրայ փոխադրելու։

Իբր ամբողջ պատասխան, Օրիորդ Բրեֆէր խորապէս հառաչեց, սրտին վրայ սեղմեց խորհրդա-

ւոր թիկնոցակը եւ կրկին յառեցաւ թուղթէ պղտիկ պարոյրին։

Վերջապէս ըսաւ։

— Պարոն, քանի որ Տէր եւ Տիկին Նօէլ Աղեքսանդրը ճանչցաք, կը սիրեմ հաւատալ որ դուք ալ Պարոն Մուշի եւ ինծի պէս ցաւեցաք այն խենթ չափահասութիւններուն վրայ որ զիրենք կործանումի առաջնորդեցին եւ աղջիկին թշուառութեան մատնեցին։

Այս խօսքերը լսելով՝ մտածեցի որ դժբախտ ըլլալը մեծ յանցանք մըն էր եւ թէ այս յանցանքը աններելի է բոլոր անոնց որոնք երկար ատեն նախաճառած էն։ Անոնց անկումը մեր վրէժը կը լուծէ ու կը շոյէ մեզ, ու մենք անդուժ կը դառնանք։

Ամենայն անկեղծութեամբ յայտարարելէ ետք թէ դրամական դործերուն բոլորովին անտեղեակ էի, դաստիարակուհիին հարցուցի թէ զո՞հ էր Օրիորդ Աղեքսանդրէն։

— Այս աղջիկը անգուսպ է, գոչեց Օրիորդ Բրեֆէր։ Ու՛ դժուար ուղղելի աշակերտուհի մը ստեղծած կացութիւնը խորհրդանշանով բացատրելու համար՝ մեծ դաստիարակչի կեցուածք մը առաւ։ Ետքը՝ աւելի խաղաղ զգացումներու դալով։

— Այս երիտասարդուհին, ըսաւ, խելքէ դուրի է։ Բայց իրերը իբր սկզբունք սորվիլ չուզեր։

Ի՞նչ տարօրինակ օրիորդ, սա՛ Օրիորդ Բրեֆէր։ Կը քալէր առանց սրունքները վերցնելու, ու հիշէր։ Կը քալէր առանց շրթունքը չորթելու։ Պէտք եղաւ ծէն աւելի այս մասնայատկութիւններուն առջեւ կանգ չառնելով, պատասխանեցի որ անտարակոյս սկզբունքները սքանչելի բաներ են եւ թէ՛ այս կէտին վրայ իր առաջնորդութեանը կը վստահէի,

նոնք — ու ժամն երեւցաւ, չնչասպառ, քաջվարդի պէս կարմիր, աչքերը լայն բացած, թեւերը կախ. հրապուրիչ՝ իր միամիտ ձախլիկութեան մէջ:

— Ի՞նչպէս յարգարուած էք, սիրելի զաւակս, միմնջեց Օրիորդ Բրեֆէր մայրական քաղցրութեամբ մը, անոր օձիքը շիտկելով:

Իրա՛ւ, ժամն շատ տարօրինակ կերպով մը յարգարուած էր: Մազերը վեր քաշուած ու հերացանցի մը մէջ առնուած էին ուրիշ թելեր կը խուսափէին, նիհար թեւերը մինչեւ անութը փակուած էին սղորկ կերպասի մէջ, ձմեռնականերով կարմիր ձեռքերուն ուր դնելը շուարած էր, խիստ կարճ էր շրջադղեւտը որ շատ լայն գուլպաներ ու պատուած կօշիկներ կը ցուցնէր եւ մէջքը չուանով մը կապուած էր. այս բոլորը ժամին կուտային նուազ ներկայանալի կերպարանք մը:

— Պզտիկ խենթ, հառաչեց Օրիորդ Բրեֆէր, որ աս հեղձ՝ ոչ թէ մօր մը այլ երէց քրոջ մը կը նմանէր:

Ետքը, ստուերի մը պէս տախտակամածի հայլին վրայ սահելով անհետացաւ ան:

Ժամին ըսի:

— Նստեցէ՛ք, ժամն, ու հետո բարեկամի մը պէս խօսեցէք: Հոս կենալ չէ՞ք սիրեր:

Տոտամսեցաւ, ապա համակերպող ժպիտով մը ըսաւ:

— Ո՛չ այնքան:

Չուանին երկու ծայրերը ձեռքը բռնած էր ու կը լռէր:

Հարցուցի թէ իրեն պէս մեծ աղջիկ մը չուա՞ն կը ցատկէր:

— Ո՛հ, ո՛չ, Պարոն, պատասխանեց փութով: Երբ սպասուէին ըսաւ թէ պարոն մը խօսարանը ին-

ծի կ'սպասէր, պղտիկներուն չուան ցատկել կուտայի: Այն ատեն, չուանը մէջքս կապեցի չկորսընցընելու համար: Վախելու չէր. կը խնդրեմ որ ներէք: Բայց այնքան քիչ վարժուած եմ այցելու տեսնելու:

— Արդա՛ր երկինք. ինչո՞ւ կ'ուզէք որ չուանն իրդ զիս վերաւորէ: Գլատիսները մէջքերնին չուան կապած էին ու ոտըր աղջիկներ էին:

— Բարի է՛ք, Պարոն, ըսաւ, զիս տեսնել եկած ըլլա՞նուդ ու ինծի այսպէս խօսեցնուդ համար: Ներս մտնելու չմտածեցի շնորհակալ ըլլալ, շատ դարձացած ըլլալով: Տիկին տը կապրին տեսա՞ք: Անոր մասին խօսեցէ՛ք, Պարոն:

— Տիկին տը կապրին լաւ է, պատասխանեցի: Լիւզանսի գեղեցիկ հողին վրայ կը գտնուի: Անոր մասին սխալ ըսեմ, ժամն, ինչ որ ծեր պարտիզպան մը կ'ըսէր իր տիրուէին եղող դղեակի տիկինին, երբ անոր որպիսութիւնը կը հարցնէին իրեն. «Տիկինը իր ճամբուն մէջ է»: Այո, Տիկին տը կապրի իր ճամբուն մէջ է. պիտէ՛ք, ժամն, թէ ի՞նչքան լաւ է այս բուն մէջ է. պիտէ՛ք, ժամն, թէ ի՞նչքան լաւ է այս ճամբան եւ ի՞նչ հաւասար քայլերով կը քալէ անիկա: Առջի օր, Լիւզանսի մեկնելէ առաջ, հետը դացի հետուն, շատ հեռուն ու ձեր մասին խօսեցանք: Ձեր մասին խօսեցանք, զաւակս, ձեր մօրը չիրմին վրայ. մասին խօսեցանք, զաւակս, ձեր մօրը չիրմին վրայ:

— Շատ երջանիկ եմ, ըսաւ ժամն: Ու սկսաւ լալ:

Յարգանքով թողուցի որ երիտասարդուհին այս արցունքները թափէ: Ետքը, մինչ աչքերը կը սրբէր, խնդրեցի որ այս տանը մէջ անցուցած կեանքը սխալմէ:

Ժամն իմացուց որ միանգամայն աշտկերտ ու վարժուէի էր:

ջեւ բաժանին ին կը պարպեն՝ աչքերնուն պոչովը առտուն կանուխ ելլող քաղաքացին դիտելով:

Հին գիրք ծախողները իրենց դարակները կը շարեն քարափի պատշգամին վրայ: Այս քաջ խելք ծախողները որ շարունակ դուրսը կ'ապրին, վրայի երկայն ծածկոցնին հովին տուած, այնքան ենթարկուած են օդին, անձրեւին, սառոյցին, ձիւնին, մըշուշներուն ու բաց արեւին որ՝ վերջապէս եկեղեցիներու հին արձաններուն կը նմանին: Բոլորն ալ լարեկամներս են, եւ երբէք տուփերնուն առջեւէն չեմ անցնիր առանց անոնցմէ դուրս քաշելու ցարդ ինծի պակասած քանի մը գիրքեր, անոնց պակսելուն ամենափոքր կասկածը չունենալով հանդերձ:

Տուն դառնալուս՝ կը լսեմ ճիշերը սպասուհիիս որ զիս կ'ամբաստանէ թէ բոլոր գրպաններս կը պատռեմ եւ առնէտներ հրաւիրող հին թուղթերով տունը կը լեցնեմ: Թերէզ՝ խելացի է աս կէտին մէջ եւ խելացի ըլլալուն համար է որ խօսքը մտիկ չեմ ըներ, որովհետեւ՝ հակառակ հանդարտ երեւոյթիս, կիրքերու խենթութիւնը միշտ նախընտրած եմ անտարբերութեան իմաստութեանը: Բայց, որովհետեւ կիրքերս պայթող տեսակէն չեն, կ'աւերեն ու կ'սպաննեն, ռամիկը դանոնք չտեսներ: Սակայն զիս կը խռովեն անոնք, եւ մէկէ աւելի անգամներ պատահած է որ քունս կորսնցուցած եմ մոռցուած վաշականի մը գրած կամ Փիէռ Շէֆֆէրի մէկ խոնարհ աշակերտին ձեռքով տպուած քանի մը էջերու համար: Եւ եթէ այս դեղեցիկ եռանդները մէջս կը մարին, պատճառը իմ իսկ յամբօրէն մարիլս է: Մեր կիրքերը, մենք իսկ ենք: Գիրքերս՝ ես իսկ եմ: Անոնց պէս հինցած եմ ու կարծրացած:

Թեթեւ հով մը փողոցի փողին հետ կալէ սօսիներու թեւասլաց հատիկները եւ ձիւերու բերնէն խուսափած խոտի շիւղերը: Ոչինչ է այս փողին, բայց անոր սաւառնիլը տեսնելով, կը յիշեմ որ տըղայութեանս կը դիտէի նման փողի մը պտուղիլը եւ ծեր Բարիցցիի հոգիս կը յուզուի: Ամէն ինչ որ կը տեսնեմ պատուհանէս — սա՛ հորիզոնը որ ձախ կողմս կը տարածուի մինչեւ Շալոնի բլրակները եւ նշմարել կուտայ յաղթական կամարը՝ քարէ մատնոցի մը պէս, Սէնը՝ փառքի գետ, եւ իր կամուրջները, Թիւլլըրի պատշգամին թմբիները, Վերածընունդի Լուվրը՝ գոհարի մը պէս քանդակուած, աջ կողմս՝ Փօն Նէօֆի կողմէն, Pons Lutetiae Novus Dictus, ինչպէս կը կարդանք հին փորագիր պատկերներու վրայ, վաղեմի ու պատկառելի Բարիզը՝ իր աշտարակներով ու նետաւոր զանգակատուններով, այս բոլորը իմ կեանքս է, ես ինքս եմ, եւ առանց մտածմանս հազար երանգներովս իմ մէջս ցուցող, զիս ներշնչող ու ոգեւորող բաներուն՝ ես ոչինչ պիտի ըլլայի: Ահա՛ թէ ինչո՛ւ Բարիզը կը սիրեմ անհուն սիրով մը:

Եւ սակայն՝ պարտասած եմ եւ կ'զղամ որ կարելի չէ հանգչիլ ծոցին մէջ այսքան մտածող քաղաքի մը՝ որ ինծի խորհիլ սորվեցուց եւ որ զիս անշաղար խորհելու կը հրաւիրէ: Ի՞նչպէս խռովուած չըլլալ այսքան գիրքերու մէջտեղ որ անգաղար հետաքրքրութիւնս կը պահանջեն ու զայն առանց գոհացնելու կը յոգնեցնեն: Անգամ մը, ահա՛ պէտք է փնտռել թուական մը, ուրիշ անգամ՝ ահա՛ վայր մըն է զոր ճշտիւ հարկէ որոշել, կամ հին ասացուածք մը, որուն իսկական իմաստը գիտնալ չահեկան է: Բառե՞ր: Է՛հ, այո՛, բառե՞ր: Լեզուարան,

ես վեհապետն եմ անոնց, իմ հպատակներս են անոնք, ու, իբր լուս թաղաւոր, ամբողջ կեանքս իրենց կը նուիրեմ: Չե՞մ կրնար օր մը թագէս հրաժարիլ: Կը գուշակեմ որ տեղ մը, ասկէ հեռու, պուրակի մը եզերքը տնակ մը կայ ուր պիտի գտնէի ինծի հարկ եղած հանգիստը, սպասելով որ աւելի մեծ հանգիստ մը — անդառնայի՛ այս վերջինը — զիս համակ սլարուէ: Դրան սեմին քով նստարան մը կ'երարկեմ եւ առջեւս անծայրածիր դաշտեր: Հարկ է սակայն որ թարմ երես մը քովիկս ժպտի այս համակ թարմութիւնը ցոլացնելու եւ կեդրոնացնելու համար, ինքզինքս մեծ հայր եղած պիտի կարծէի ու կեանքիս ամբողջ սլարապը լեցուած պիտի ըլլար: Բնա՛ւ բուռն չեմ եւ սուկայն՝ շուտ կը բարկանամ ու իմ բոլոր գործերս՝ այնքան վիշտ պատճառած են ինչքան հաճոյք: Չդիտեմ ինչպէս եղաւ որ այս պահուն մտածեցի այն խիստ սնամիտ ու շատ քամահրելի ամբարտաւանութեան զոր երեք սմիս առաջ ինծի հանդէպ ցոյց տուաւ Լիւքսեմպուրկի երիտասարդ բարեկամս: Այսու հանդերձ՝ երիտասարդ բարեկամս սահմանը անցաւ: Ամպրուազ Փարէ վարպետը որ առաջինն՝ շնչերակները կապելու ձեռնարկեց եւ որ, տեսնելով թէ վիրարութեան ընողները փորձառական ասիրիչներ էին, զայն իր այսօրուան բարձրութեան հասցուց, ծերութեանը բոլոր նշդրակ բոնող աշակերտներէն յարձակումի ենթարկուեցաւ: Վիրաւորիչ խօսքերով յարձակում կրած ըլլալով երիտասարդ ցնորածի մը կողմէ՝ որ իբրեւ զաւակ աշխարհի լաւագոյնը կրնար եղած ըլլալ, բայց յարգանքի զգացումը չունէր, ծեր վարպետը անոր պատասխանեց իր՝ «Միւմի, միւնդե-

րուի, քոյնեքու եւ ժամտախտի» մասին դրած ուսումնասիրութիւնովը:

«Կը խնդրեմ իրմէն, ըսաւ մեծ մարդը, որ եթէ պատասխանիս գէ՛մ հակախօսութիւններ ընել ըստ ձայն, թշնամական խօսքերէ հրաժարի եւ աւելի քաղցրութեամբ վարուի բարի ծերուկին հետ»: Այս պատասխանը զմայլելի է Ամպրուազ Փարէի գրչին տակ. բայց եթէ անիկա պատասխանն ըլլար աշխատանքի մէջ ճերմկած եւ պատանիէ մը ծաղրուած, գեղջուկի մը որ խախտած անդամներ կը տեղաւորէ, դարձեալ գովելի ըլլալէ չէր դադարի:

Թերեւս կարծուի որ այս յիշողութիւնս ցած ոխի մը զարթնումն էր: Ես ալ այդպէս կարծեցի եւ ինքզինքս դատապարտեցի ըսածը չդիտող տղեկի մը խօսքերուն թշուառականօրէն յարելու համար: Բարեբաղդաբար, այս նիւթին վրայ խորհրդածութիւններս լաւագոյն ընթացք մը առին, ասոր համար զանոնք կը նօթագրեմ տետրակիս մէջ: Յիշեցի որ քաներորդ տարիիս մէջ, օր մը (ըսածս կէս դարէ աւելի կայ) այս նոյն Լիւքսեմպուրկի սլարտէզին մէջ կը պտտէի քանի մը ընկերներու հետ: Մեր ծեր վարպետներու մասին խօսեցանք եւ մեզմէ մէկը յիշեց Պր. Փրէի-Ռատէլը, յարգելի ուսումնական մը որ առաջինն՝ քիչ մը լոյս սիրեց Ետրուրական ծագումին վրայ, բայց որ՝ Հելլենի սիրահարներուն ժամանակադրական ցանկը պատրաստելու դժբաղդութիւնն ունեցաւ: Այս ցանկը մեզ շատ խնդացուց ու ես գոչեցի. «Ի՞նչ-Ռատէլ յիմար մըն է (soit) ոչ թէ երեք դրով յիմար մը, այլ յիմար իր տաներկու հատորներուն մէջ»:

Պատանիիւ այս խօսքը շատ թեթեւ էր ծերունիի մը խղճին վրայ ծանրանալու համար: Երանի՛ թէ

կեանքի կռիւին մէջ լուկ այսքան անմեղ նետեր ար-
ձակած ըլլայի: Բայց այսօր իւրովի կը հարցնեմ՝
թէ արդեօք անպիտակցաբար կեանքիս մէջ չե՞մ ը-
րած Հելէնի սիրահարներուն ժամանակադրական
ցանկին չափ ծիծաղելի բան մը: Գիտութեան յա-
ռաջգիմութիւնը անօգուտ կը դարձնէ զարգացման
ամենէն չափ օգնող այս աշխատութիւնները: Որով-
հետեւ այս դործերը այլեւս մեծ բանի չեն ծառա-
յեր, Երիտասարդութիւնը անկեղծօրէն կը հաւտայ
թէ՝ Երբէ՛ք բանի մը չեն ծառայած, կը քամահրէ
զանոնք, ու եթէ մէջերնին ծթւած դադարներ
ալ գտնէ՝ վրանին կը խնդայ: Ահա թէ ինչպէս՝
քսան տարեկանիս կը ծաղրէի Պր. Փըթի-Ռատչըն
ու սիրահարութեան ժամանակադրական ցանկը-
ահա՛ թէ ինչպէս՝ Երէկ, Լիւքսեմպուրկի մէջ, Ե-
րիտասարդ ու անպատկառ բարեկամս...

Ինքզինքդ զսպէ՛, ո՛վ Օգտավիանոս, ու դադրէ՛
զանգատելէ: Ի՛նչ, կ'ուզես որ խնայեն քեզի, երբ
դուն ոչ ոքի խնայած ես:

6 Յունիս

Յունիսի առաջին կիրակին էր: Գիրքերս դոցե-
ցի ու հրաժարականս առի սուրբ Աբբայ Տօքթօվէ-
էն, որ Երկնային Երանութիւնը ըմբոշխնելով, կար-
ծեմ շատ չաճապարեր իր անունն ու դործերը իմ
ձեռքերէս ելած խոնարհ քաղուածով մը փառաւո-
րուած տեսնելու այս աշխարհի վրայ: Ըսե՞մ
արդեօք: Սա ոտք մը բաղրջուկը որու մեղուէ մը
այցելուելը տեսայ՝ զիս շատ աւելի կ'զրադեցնէ քան
բոլոր խաչ ու չաթալ թաղ կրող վանականները: Ու
դեռ քիչ առաջ, սպասուհիս վրայ հասնելով ման-
րադիտակով մը չահպրուկ գննելու տեսաւ: Սբրէնկէ-
լի մէկ գրքին մէջ գոր սպասանեկութեանս կարգացի

— այն ատեն երբ ամեն ինչ կը կարգայի — ծաղիկ-
ներու սէրերուն վրայ քանի մը դադարներ կան
որոնք միտքս կուգան կէս դարու մոռացումէ մը
ետք, եւ որոնք այսօր զիս այն սասիճան կը շահա-
գործեն որ՝ կը զղջամ հոգիիս խեղճուկ կարողու-
թիւնները միջատներու եւ տունկերու ուսումնասի-
րութեանը յատկացուցած չըլլալուս համար:

Փողկապս փնտռելով է որ այս մտածումները
Ըրի: Բայց մեծ թիւով դարակներ ի դուր պրպտել
ետք, սպասուհիս օգնութեանը գիմեցի: Թերէյ
կաղն ի կաղը եկաւ:

— Պարոն, ըսաւ, եթէ դուրս ելլենիդ իմաց
տուած ըլլայիք, փողկապնիդ կուտայի:

— Բայց, Թերէյ, պատասխանեցի, լաւադոյն
չէ՞ որ անանկ տեղ մը գնէք ուրկէ կարենամ առնել
առանց ձեր օգնութեան:

Թերէյ չհաճեցաւ պատասխանել:

Թերէյ որեւէ բան չարել չտար ինծի: Չեմ կըր-
նար առանց իրմէն ուղեւոր թաշկինակ մը առնել, եւ
որովհետեւ խուլ է, խեղ է ու ասկէ զատ յիշողու-
թիւնն ալ կը կորոնցնէ, յաւիտենական սպասումի մը
մէջ կը ձանձրանամ: Սակայն, իր ծառայի իշխա-
նութիւնը այնպիսի հանդարտ գոռոզութեամբ մը
կ'ըմբոշխնէ որ, քաջութիւն չեմ գգար դարակներու
կառավարութեան դէմ պետական հարուած մը փոր-
ձելու:

Փողկապս, Թերէյ, կ'իմանա՞ք, փողկապս-
իսկ եթէ նոր դանդաղութիւններով յուսահատեցնէք
շիս, փողկապի պէտք չպիտի ունենամ, այլ կախուե-
լու չունի մը:

— Այդքան չա՞տ կ'աճապարէք, պարոն, կը
սպասախանէ Թերէյ: Փողկապնիդ կորսուած չէ:

Հոս բա՛ն չկորսուիք, որովհետեւ ամէն բանի հոգ կը տանիմ: Բայց զոնէ ատեն տուէք որ դռնեմ զայն:

«Ահա, սակայն, մտածեցի, ահա՛ կէս դարու մը անձնուիրութեան արդիւնքը: Ա՛հ, եթէ բախտն ունեցած ըլլայի որ սա՛ անողոքելի թերէզը անգամ մը, կեանքին մէջ մէկ՝ անգամ թերացած ըլլար սպասուհիի պարտականութեանց մէջ, եթէ մէկ վայրկեան պակասաւոր դռնուած ըլլար, վրաս չպիտի ունենար այս անտեղիտալի հեղինակութիւնը ու զոնէ իրեն զիմպրել պիտի յանդգնէի: Բայց ի՞նչպէս դիմադրել առաքինութեան: Տկարութիւն երբէք չունեցողները ահարկու են. տեղէ մը կարելի չէ բռնել զիրենք: Տեսէք մանաւանդ թերէզը. չունի մոլութիւն մը ուրկէ բռնուի. ոչ ինքնիրմէն կը կասկածի. ոչ Աստուծմէ, ոչ մարդոցմէ: Զօրեղ կնիկն է ան, Աստուծաշունչին իմաստուն կոյսն է եւ եթէ մարդիկ զայն կանգիտանան, ես կը ճանչնամ: Հոգիիս մէջ կ'երեւայ ան՝ ձեռքը լսպտեր մը բռնած, տան նսեմ լապտեր մը՝ որ գեղջուկ երգիքի մը մարդակներուն տակ կը փայլի եւ որ բնաւ չպիտի մարի այս նիհար, ծուռ եւ ուռի պէս զօրաւոր բազուկին ծայրը»:

— Թերէ՛զ, փողկապս: Զէք գիտեր, թշուա՛ռ, որ այսօր Յունիսի առաջին հինգշաբթին է եւ Օրիորդ ժան ինծի կ'սպասէ: Գիշերօթիկին տիրուհին յարմար ատենին փայլեցնել տուած է խօսարանին տախտակամաճը. վստահ եմ որ սա պահուս անոր վրայ կը հայեւիանան ու զբօսանք մը պիտի ըլլայ ինծի համար, հայլիի պէս անոր մէջ տեսնել տիտուր գէմքս՝ երբ վար իյնալով — ինչ որ չպիտի ուշանայ — ոսկորներս կուարտեմ: Այն ատեն՝ օրինակ առնելով սիրելի ու գմայլելի հերոսը, որու պատ-

կերը փորուած է Վիքթոր մօրեղբորս՝ գաւազանին վրայ, պիտի ջանամ ժպտուն երես մը եւ յարատեւող հոգի մը ցոյց տալ: Տեսէ՛ք սա աղուոր արեւը: Գետտիլը անով համակ ոսկեգօծուած է եւ Ալէնը կը ժպտի անհամար փոքրիկ պսպղուն փոթերով: Քաղաքը ոսկի է, չէկ փոշի մը՝ մաղերու պէս կը ծածանի գեղեցիկ շրջադիժերուն վրայ... Թերէ՛զ, փողկապ... ա՛հ, այսօր կը հասկնամ Քրիստի մարդուկը որ օձիքները խոշոր պլուտարքոսի մը մէջ կը ծալլէր: Իրեն պէս, ասկէ ետք ըստ փողկապներս պիտի դնեմ աֆրա սաւֆօօրումներու թերթերուն մէջ:

Թերէ՛զ կը թողուր որ խօսիմ ու լռիկ կը փրնտուէր: Լսեցի որ դուռը կը բաղկեն մեղմօրէն:

— Թերէ՛զ, ըսի, դուռը կը զարնեն: Փողկապս տուէք ու բանալ գացէք, կամ գացէք դուռը բանալ, ու երկինքի օգնութեամբը՝ վերջը փողկապս կուտաք: Բայց կ'ազա՛նեմ, ասանկ դրանն ու դարանին մէջտեղ մի՛ կենաք՝ երկու թումբի մէջտեղ կեցող խարխաւած ձիու մը պէս:

Թերէ՛զ թշնամիին դացողի մը պէս դէպի դուռը քարեց: Սքանչելի սպասուհիս շատ հիւրամերժ դարձած է: Օտարը իրեն կասկածելի է: Ըստ իրեն, այս տրամադրութիւնը մարդոց մասին ունեցած երկար փորձառութենէն կուղայ: Ատեն չունեցայ նկատելու թէ՛ ուրիշ փորձարկուի մը փորձառութիւնն այնոյն արդիւնքը պիտի տա՞ր: Տիար Մուշ գրասենեակիս մէջ ինծի կ'սպասէր:

Տիար Մուշ կարծածէս աւելի գեղին է եղեր: Կապոյտ ակնոցներ ունի եւ բերքը անոնց վրայ կը ցատկոտեն, հոգմարդելին ետեւ ցատկոտող մուկերու պէս:

Տիար Մուշ ներողութիւն կը խնդրէ զիս անհանգիստ ընելուն համար այսպիսի վայրկեանի մը... վայրկեանը չորակեր, բայց կը խորհրմ թէ փողկապ չունեցած մէկ վայրկեանիս ըսել կ'ուզէ: Ինչպէս գիտէք, իմ յանցանքս չէ: Տիար Մուշ որ ոչինչ գիտէ, արդէն բնաւ ատկէ վերաւորուած չերեւիր: Միայն անսխառն ըլլալուն կը վախնայ: Կէս մը կը հանդարտեցնեմ զինք: Ինծի կ'ըսէ թէ՝ երբ Օրիորդ Աղեքսանդրի պաշտպան հետս խօսիլ եկած է: Եւ իմ կը հրաւիրէ որ առ ոչինչ զրեմ այն արգելքները զորս նախապէս յարուցած էր Օրիորդ ժանը իր գիշերօթիկ դպրոցին մէջ տեսնելու համար տուած արտօնութեանը առթիւ: Ասկէ վերջ, Օրիորդ Բրեֆէրի հաստատութիւնը առջեւս բաց պիտի ըլլայ ամէն օր, կէսօրէն մինչեւ ժամը չորսը: Գիտնալով այս երկատարդութիւնի մասին հողածութիւնըս, իր պարտքը կը սեպէ ինծի տեղեկութիւններ տալ այն անձի մասին որուն յանձնած է իր պաշտպանեալը: Օրիորդ Բրեֆէր, զոր երկար ատենէ ի վեր կը ճանչնայ, իր ամբողջ փառահովածութիւնը կը վայելէ: Օրիորդ Բրեֆէր, ըստ իրեն, լուսամիտ անձնաւորութիւն մըն է, բարի խորհրդատու եւ լաւ բարքի տէր:

— Օրիորդ Բրեֆէր, ըսաւ, սկզբունքներ ունի ու՝ չատ հաղուադիւտ բան է աս, պարոն, մեր ապրած ատենին: Այժմ ամէն ինչ լաւ մը փոխուած է եւ այս չըջանը առջինները չարժեր:

— Ասոր վկայ է, սանդղախս, պարոն, պատասխանեցի. քանիչինդ տարի է, ամենայն դիւրութեամբ կը թողուր որ վեր ելլէի, իսկ հիմա՝ չնչասպառ կ'ընէ զիս եւ առաջին քայլերէն սրունքներս կը կոտորտէ, ապականուեր է: Կան նաեւ օրա-

թերթերն ու գիրքերը զորս ատենօք առանց դժուարութեան կը լսփէի լուսնի լոյսով եւ որոնք հիմա՝ աղուոր արեւով իսկ հետաքրքրութիւնս կը հեգնեն ու ինծի ճելմակ ու սեւ ցոյց կուտան, ակնոց չդրած ատենս: Կաթուածը անդամներուս մէջ կը բանի: Աս ալ ժամանակներու չարածճիւթիւններէն մէկն է:

— Ոչ միայն ասիկա, պարոն, պատասխանեց ըրջօրէն Տիար Մուշ, այլ՝ ինչ որ իսկապէս դէշ է մեր ժամանակին մէջ, սա է որ՝ ոչ մէկը իր գիրքէն դուրս է: Վերջն վար ընկերութեան բոլոր դասակարգերուն մէջ կը տիրէ մտահոգութիւն մը, բարեւարութեան ծարաւ մը:

— Աստուած իմ, պարոն, պատասխանեցի, կը կարծէ՞ք որ բարեւարութեան այս ծարաւը ժամանակներու նշան մը ըլլայ: Մարդիկ ոչ մէկ ժամանակ նեղութեան արտաքին ունեցած են: Միշտ վիճակներն բարեփոխել փնտրած են: Այս յարատեւ ճիւղը յարատեւ յեղափոխութիւններ արտադրած է: Ան կը շարունակէ, ահա՛ եղածը:

— Ա՛հ, պարոն, պատասխանեց Տիար Մուշ. լաւ կը տեսնուի որ ձեր գրքերուն մէջ կ'ապրեք՝ դործերէ հեռու: Ինծի պէս չէք տեսներ չահու կըրփները, զրամի պայթարները: Մեծէն պզտիկը նոյն բորբոքումն է: Անսամ չահագիտութեան մը կը յանձնուին: Տեսածս կ'ահարեկէ զիս:

Իւրովի կը հարցնէի թէ արդեօք Տիար Մուշ տունս եկած էր իր առաքինի մարդատեցութիւնը բացատրելու. բայց լսեցի որ շրթունքներէն դուրս կը բղխէին աւելի միտքարիչ խօսքեր: Տիար Մուշ՝ Վերմինի Բրեֆէրը ինծի կը ներկայացնէր իբրեւ յարգանքի, զնահատութեան եւ համակրանքի ար-

ժանի, առլի պատուով, ատակ անձնուիրութեան, ուսեալ, փախկանկատ, բարձր ձայնով կարգացող, ամօթխած՝ եւ խարանադեղ փակցնելու վարժ անձ մը: Այն ատեն հասկցայ որ տիեզերական ասպակա-նութեան այնքան մթին նկարագրութիւն մը ընելուն պատճառը, հակադրութեամբ՝ սուելի լաւ վեր հա-նել էր դաստիարակուհիին առաքինութիւնները: Ի-մացայ որ Տրմուր փողոցին հաստատութիւնը լաւ հայթայթուած, շահաբեր եւ հանրային գնահատու-թեան արժանի էր: Տիար Մուշ, յայտարարութիւն-ները հաստատելու համար, սեւ բուրդով ձեռ-նոցուած ձեռքը երկնցուց: Ետքը յարեց:

— Պաշտօնիս բերմամբ մարդիկ ճանչնալու լաւ դիրքի մը մէջ եմ: Նոտար մը քիչ մը խոստովանա-հայր է: Պարտք սեպեցի, պարոն, ձեզի հաղորդել այս լաւ տեղեկութիւնները այն պահուն, երբ եր-ջանիկ դիպուած մը ձեզ Օրիորդ Բրեֆէրի հետ յա-րարեութեան մէջ դրած է: Մէկ բառ մըն ալ ա-ւելցնեմ. այս օրիորդը որ բացարձակապէս կ'անգի-տանայ ձեր մօտ ըրած դիմումս, անցեալ օր ձեր մասին խօսեցաւ խորապէս համակրալիւ շեշտերով: Իր խօսքերը կրկնելով անոնց ազդեցութիւնը պիտի տկարացնէի, եւ արդէն չպիտի կրնայի զանոնք կրկնել առանց կերպով մը դաւաճանելու Օրիորդ Բրեֆէրի վստահութեանը դէմ:

— Մի՛ դաւաճանէք, պարոն, պատասխանեցի՝ մի՛ դաւաճանէք: Շիտակը խօսելով, չէի գիտեր թէ Օրիորդ Բրեֆէրը զիս երբէք կը ճանչնար: Սակայն, քանի որ վրան հին բարեկամութեան մը ազդեցու-թիւնը ունիք, պաիոն, իմ մասին ունեցած ձեր լաւ տրամադրութիւններէն օգտուելով, ձեզմէ պիտի խնդրէի որ բարեկամնուդ մօտ ունեցած վարկերնիդ

ի դործ դնէիք ի նստատ Թր. Ժան Աղեքսանդրի: Այս աղջնակը, որովհետեւ աղջնակ մըն է, աշխատու-թեամբ բեռնաւորուած է: Միանգամայն աշակերտ ու վարժուհի, շատ կը յոգնի: Ասկէ զատ, կարծեմ իրեն կ'ղղացնեն աղքատութիւնը, ու անիկա՝ առա-տասիրտ նկարագիր մըն է զոր նուաստացումները ըմբոստութեան կրնան մղել:

Այա՛ղ, պատասխանեց Տիար Մուշ, պէտք է կեանքին վարժեցնել զայն: Երկրի վրայ դրօսնելու եւ իր չորս կամքերը քալեցնելու համար չէ որ կ'ապրի մարդ:

— Մարդ երկրի վրայ է, պատասխանեցի ուժ-դին, գեղեցկին ու բարիին մէջ հաճոյք դտնելու եւ իր չորս հարիւր կամքերը քալեցնելու համար՝ եթէ ազնիւ են անոնք, հոգեշունչ ու ազնուատիրտ: Դաս-տիարակութիւն մը որ կամքերը չի մարդեր, հոգի-ները ապականող դաստիարակութիւն մըն է: Հարկ է որ վարժապետը կամիլ սորվեցնէ:

Կարծեմ նշմարեցի որ Տիար Մուշ զիս խեղճ մարդ մը կը դատէր: Ծառ հանդարտութիւնով ու վստահութեամբ յարեց:

— Մտածեցէ՛ր, պարոն, որ աղքատներու դաս-տիարակութիւնը տրուելու է շատ չըջահայեցու-թեամբ եւ ընկերութեան մէջ անոնց ունենալիք կախեալ վիճակին համեմատ: Թերեւս դիտէք թէ Նօէ Աղեքսանդր սնանկ մեռած է եւ իր աղջիկը դը-րեթէ ողորմութիւնով կը մեծցուի:

— Օ՛հ, պարոն, գոչեցի, ատիկա չըսենք: Ըսե-ւր վճարուի է. ու ա՛լ ճշմարիտ պիտի չըլլար այդ-պէս ըսելը:

— Ժառանգութեան Պարտին, չարունակեց նօ-տարը, Պահանջէն աւելի էր: Բայց՝ անչափահասին

ի նստաստ կարգադրութիւններ ըրի առնելիքսորեն-
րուն հետ:

Առաջարկեց մանրամասն բացատրութիւններ
տալ. մերժեցի, անկարող հասկնալու առեւտրական
դործերը ընդհանրապէս եւ մասնաւորապէս Տիար
Մուշի գործերը: Նօտարը կրկին ջանաց Օրիորդ
Բրեֆէրի դաստիարակչական դրութիւնը արդա-
բացնել ու իբր վերջաւորութիւն ըսաւ:

— Մարդ դբօսնելով չի սորվիր:

— Մարդ միայն դբօսնելով կը սորվի, պատաս-
խանցի: Սորվեցնելու արուեստը՝ երիտասարդ հո-
գիններու հետաքրքրութիւնը արթնցնելու արուեստն
է, պայմանաւ որ ետքը անոնք դոհացունին. հետա-
քրքրութիւնը լոկ երջանիկ միտքերու մէջ վառ ու
առողջ է: Իմացականութիւններու մէջ բոնի թըխ-
մուած տեղեկութիւնները դանոնք կ'աւրեն ու կը
խեղդեն: Ուսումը մարսելու համար, դայն ախոր-
ժակով կ'լլած ըլլալու է: Ժանը կը ճանչնամ: Եթէ
ան ինծի յանձնուած ըլլար, ոչ թէ դիտուն մը
կը չինէի անկէ — որովհետեւ իրեն բարիք կը կամիմ,
այլ խելքով ու կեանքով շողշողուն աղջնակ մը կընէի
զինք, որուն մէջ՝ քողցր վայլով մը կը ցոլանային
բնութեան ու արուեստին բոլոր գեղեցկութիւնները:
Աղուոր դաշտանկարներուն, բանաստեղծութեան եւ
պատմութեան զազափարական տեսարաններուն,
ինչպէս ազնուօրէն յուզուած նուագին հետ համե-
րաչի կ'ապրեցնէի զինք: Իրեն սիրելի կը դարձնէի
ամէն ինչ որ կ'ուզէի սիրցնել: Ասեղնադործութիւն-
ներն անգամ աչքին կ'ազնուացնէի՝ կերպաներու
ընտրութեամբը, զարդարանքներու ճաշակովը եւ
ժանեակներու ոճովը: Աղուոր չուն մը եւ անդիւր-
կան ձի մը կուտայի իրեն՝ արարածները կառավար-

լել սորվեցնելու համար. իրեն թուուններ կերակ-
րել կուտայի՝ կաթիլ մը ջուրին եւ վիշուր մը հացին
արժէքը սորվեցնելու համար: Իրեն ուրախութիւն
մը աւելի ստեղծելու համար, կ'ուզէի որ զուարթ-
րէն ողորմի: Եւ քանի որ վիշտը անխուսափելի է,
քանի որ կեանքը թշուառութիւնով աւլի է, իրեն կը
սորվեցնէի այն քրիստոնէական իմաստութիւնը, որ
մեզ բոլոր թշուառութիւններէն վեր կը բարձրացնէ
ու վերջին անգամ գեղեցկութիւն մը կուտայ: Ահա՛
թէ ինչպէս կ'ըմբռնեմ երիտասարդ աղջկան մը դաս-
տիարակութիւնը:

— Կը խոնարհիմ, պատասխանեց Տիար Մուշ,
սեւ բուրդէ երկու ձեռնոցները իրարու վրայ դնե-
լով:

Եւ ոտքի ելաւ:

— Աղէ՛կ կիմանաք որ, ըսի՝ դայն առաջնոր-
դելով, չեմ յաւակնիր Օրիորդ Բրեֆէրի վրայ հար-
կադրել իմ դաստիարակութեան դրութիւնս որ հա-
մակ մտերմական է եւ կատարելապէս անհաշտ՝ ա-
մենէն յաւ վարուած գիշերօթիկներու կազմակեր-
պութեան հետ: Զեղմէ կը խնդրեմ միայն դայն հա-
մոզել որ, ժանի նուագ աշխատանք եւ աւելի դբօ-
սանք տայ, դայն չի նուաստացնէ ու անոր շնորհէ՝
հաստատութեան թոյլատրած չափովը, մտքի ու
մարմինի ազատութիւն:

ՏԺգոյն ու խորհրդաւոր ժպիտով մըն էր որ
Տիար Մուշ զիս վստահացուց թէ՛ դիտողութիւննե-
րու աղուոր մէկ մասը ընդունուելով՝ մեծապէս
նկատի պիտի առնուէին:

Ատոր վրայ՝ սղաթիկ բարեւ մը տուաւ ու մեկ-
նեցաւ՝ զիս տեսակ մը խռովքի ու նեղսրտութեան
մէջ թողլով: Կեանքիս մէջ շատ տարբեր տեսակ՝

մարդիկ ճանչցալ, բայց անոնցմէ ոչ մէկը կը նմանի այս նոտարին եւ այս վարժուհիին:

6 Յուլիս

Տիար Մուշ՝ այցելութեամբը զիս խիստ ուշը ձգելով, այդ օրը ժանը տեսնել երթալէ հրաժարեցալ: Շարթուն մնացեալ մասը, պաշտօնական պարտականութիւնները զիս գրաւեցին: Թէպէտ գործէ քաշուելու տարիքիս մէջ, սակայն զեռ հաղար կապերով կապուած եմ այն մարդոց հետ՝ որոնց մէջ ապրեցալ:

Ակադեմիականութեւ, գօնկրէներու, ընկերութեանց կը նախադասեմ. պատուակալ պաշտօններով ճշնշուած եմ: Միայն մէկ նախարարութեան մէջ լման եօթը պաշտօն կը համբեմ: Գրասենեակները ինձմէ ազատիլ պիտի ուզէին, իսկ ես իրենցմէ: Բայց ունակութիւնը իրենցմէ՛ ալ, ինձմէ՛ ալ զօրաւոր է, ու կաղն ի կաղը վեր կելլեմ պետութեան սանդուխներէն: Անցնելէս ետք, ծեր բարապանները իրենց մէջ ցոյց կուտան անցքերուն մէջ թափառող ստուերս: Երբ մարդ շատ ծեր է, ծայրայեղօրէն կը դժուարանայ անոր աներեւութանալը: Ատեն է սակայն որ, երգին ըսածին պէս, հանգչիմ եւ մտածեմ վախճան մը պատրաստելու մասին:

Ծերուկ իմաստասէր մարքիզուհի մը, Հելլէտիոսի գեղեցիկ տարիքին անոր բարեկամութիւն՝ զոր հօրս մօտ տեսայ խիստ ծերացած, վերջին հիւանդութեանը այցելութիւն մը ընդունեց իր տան երէցէն որ կ'ուզէր զայն մեռնելու պատրաստել:

— Ատիկա՝ ա՞յնքան անհրաժեշտ է հարցուց մարքիզուհիին: Կը տեսնեմ որ ամէն ոք առաջին անգամին կը յաջողի մեռնիլ:

Հայրս քիչ ետքը զայն տեսնել պնաց ու վիճակը ծանր գտաւ:

— Բարի իրկուն, բարեկամս, ըսաւ, հօրս ձեռքը սեղմելով. կ'երթամ տեսնել թէ՛ Աստուած ճանչցուելէ ետք՝ մեր գիտցածէն աւելի լաւ պիտի թուի՞:

Ահա՛ թէ ինչպէս կը մեռնէին փիլիսոփաներու զեղեցիկ բարեկամութիւնները: Անշուշտ, վերջանալու այս կերպը ռամիկ ամբարտաւանութիւն մը չէ ու այս երեւոյթները յիմարներու գլխուն մէջ չեն գրտնուիր: Բայց զիս կը խրտչեցնեն: Ոչ վախերս, ոչ յոյսերս կը համակերպին այս տեսակ մեկնումի մը: Կ'ուզեմ որ իմինս քիչ մը ինքնամփոփում ունենայ ու ասոր համար է որ պէտք է մտածեմ քանի մը տարիէն ինքզինքիս տէրն ըլլալ, եթէ ոչ՝ պիտի վտանգեմ... բայց լռէ՛: Այն որ կ'անցնի՝ թող ետ չդառնայ իր անունը լսելով: Դեռ կրնամ առանց իր օգնութեանը բեռս վերցնել:

Ժանը լիովին երջանիկ գտայ: Ինծի պատմեց որ, անցեալ Հինգշաբթի, պաշտպանին այցելութեանէն ետք, Օրիորդ Բրեֆէր դպրոցի կանոններէն ազատ թողած էր զինք եւ վրայէն վերցուցած էր կարգ մը աշխատանքներ: Այս երանաւէտ Հինգշաբթիէն ի վեր, ազատօրէն կը չըջի պարտէզին մէջ, որուն միայն ծաղիկն ու տերեւները կը պակսին, նոյն իսկ դիւրութիւն ունի իր դժբախտ պզտիկ սուրբ Գէորգին վրայ աշխատելու:

Ժպտելով ինծի ըսաւ:

— Գիտեմ որ աս բոլորը ձեզի կը պարտիմ:

Ուրիշ բանի վրայ խօսեցայ իրեն, բայց դիտեցի որ ինծի մտիկ չէր ըներ ուղածին չափ լաւ:

— Կը տեսնեմ որ մտածում մը ձեզ կ'ըջաղեցնէ :
ըսի, ապոր վրայ խօսեցէք ինծի, որովհետեւ առանց
ատոր՝ խօսելու արժանի ոչինչ պիտի ըսենք :— Ինչ
որ ոչ ձեզի եւ ոչ ինծի վայել պիտի ըլլար :

Ինծի պատասխանեց :

— Օ'հ, պարոն, ձեզի լաւ մտիկ կ'ընէի : Բայց
ճիշտ է որ լսանի մը կը մտածէի : Պիտի ներէ՛ք, ա-
նանկ չէ՞ : Կը մտածէի որ Օրիորդ Բրեֆէր ձեզ շատ
սիրելու է, յանկարծ հետս այսքան լաւ վարուելու
համար :

Ինծի նայեցաւ ժպտող եւ միանգամայն չփոթ
կերպով մը որ զիս խնդացուց :

— Ձեզ կը զարմացնէ՞ ասիկա, ըսի :

— Շատ, պատասխանեց :

— Ինչո՞ւ, եթէ կը հաճիք :

— Որովհետեւ բնաւ պատճառ չկայ որ Օրիորդ
Բրեֆէրի հաճելի ըլլաք :

— Արդեօք զիս սո՞յգքան անասորժ կը կարծէք,
Ժան :

— Օ'հ, ո՛չ, բայց իսկապէս բնաւ պատճառ չեմ
տեսներ Օրիորդ Բրեֆէրի հաճելի ըլլալնուդ : Եւ
սակայն, ձեզ չա՛տ կը սիրէ, չա՛տ : Զիս կանչել
տուաւ եւ ձեր վրայ ամէն տեսակ հարցումներ ը-
րաւ :

— Իրա՞ւ :

— Այո՛, կ'ուզէր ձեր տանը ներքինը ճանչնալ :
Այն աստիճան որ, ձեր սպասուհիին տարիքը հար-
ցուց :

— Աղէ՛կ, ըսի, ի՞նչ կը խորհիք :

Երկար ատեն ոչքերը յառած պահեց կօշիկնե-
րուն մաշած լաթին վրայ, եւ կարծես խորունկ մը-

տածումի մէջ թաղուած էր : Վերջապէս դուրսը
վերցնելով :

— Կը կասկածիմ, ըսաւ : Շատ բնական է, այն-
պէս չէ՞, որ մարդ չհասկցած բանին համար մտա-
հոգուի : Գիտեմ որ ցնորած մըն եմ, բայց կը յու-
սամ որ ինծի չէք նեղանար :

— Անշո՛ւշա ոչ, Ժան, ձեզի չեմ նեղանար :

Կը խոստովանիմ որ իր զարմանքը զիս ալ կը
դրաւէր եւ ձեր գլխու մէջ կը դարձնէի երիտա-
սարդուհիին սա՛ մտածումը թէ՛ մարդ կը մտա-
հոգուի չհասկցած բանին համար :

Բայց Ժան ժպտելով յարեց :

— Ինծի հարցուց... դուշակեցէք... ինծի հար-
ցուց թէ աղուոր միսը կը սիրէի՞ք :

— Եւ ի՞նչպէս ընդունեցիք, Ժան, այս հար-
ցումներու տեղատարափը :

— Պատասխանեցի. «Ձգիտե՛մ, օրիորդ» : Իսկ
օրիորդը ըսաւ : «Պզտիկ յիմար մըն էք դուք : Գե-
րազանց մարդու մը կեանքին ամենապզտիկ ման-
րամասնութիւնները նկատուելու են : Գիտցէք օրի-
որդ, թէ Պարոն Սիլվեսթր Պօնար Ֆրանսայի փառ-
քերէն մէկն է» :

— Ժանտա՛րտ, գոչեցի : Ու ի՞նչ կը մտածէք,
օրիորդ :

— Կը մտածեմ որ Օրիորդ Բրեֆէր իրաւունք
ունէր : Բայց գործիս չգար (ահա չար բան մը պիտի
բեւձ ձեզի) բնաւ գործիս չգար որ ոեւէ բանի մէջ
Օրիորդ Բրեֆէրն իրաւունք ունենայ :

— Աղէ՛կ, դո՛հ եղէք Ժան, Օրիորդ Բրեֆէր ի-
րաւունք չունէր :

— Այո՛ ունէր : Շատ իրաւունք ունէր : Բայց՝
պիտի ուզէի բոլոր ձեզ սիրողները սիրել, առանց

բացառութեան, ու հիմա չեմ կրնար ընել, որովհետեւ չպիտի կրնամ Օրիորդ Բրեֆէրը սիրել:

— Ժա՛ն, մտիկ ըրէ՛ք, պատասխանեցի լրջօրէն, Օրիորդ Բրեֆէր հետեւնիդ բարեցաւ, դուք ալ իրեն համար բարի եղէք:

Ձոր շեշտով մը պատասխանեց ան:

— Օրիորդ Բրեֆէրին համար չա՛տ դիւրին է հետս բարի ըլլալ, բայց իրեն հետ բարի ըլլալը ինձի համար խիստ դժուար պիտի ըլլայ:

Լեզուիս ա՛լ աւելի լրջութիւն տալով է որ յարեցի:

— Զաւակս, վարժապետներու հեղինակութիւնը նուիրական է: Ձեր գիշերօթիկի վարժուէին՝ ձեր մօտ կը ներկայացնէ մայրը զոր կորսնցուցիք:

Այս մեծաշուք յիմարութիւնը հազիւ բերնէս ելած՝ անգթօրէն զղջացի: Աղջնակը տժգունեցաւ, աչքերը լեցունեցան:

— Օ՛հ, պարոն, գոչեց, ի՞նչպէս կրնաք այդ պիտի բան մը ըսել՝ դո՛ւք:

Այո՛, ի՞նչպէս այս բանը ըսած էի:

Ան կը կրկնէր:

— Մայրիկ, սիրելի մայրիկս, խեղճ մայրիկս:

Բազդը՝ մինչեւ վերջը յիմար ըլլալէ արդիւնք գիտ: Զգրտեմ ի՞նչպէս եղաւ որ լալու երեւոյթն ունեցայ: Ա՛լ իմ տարիքիս չեն լար: Թերեւս չարակամ հազ մը աչքերէս արցունք քաշեց. վերջապէս, մարդ կը պատրուի: Ժան խարուեցաւ: Օ՛հ, ի՞նչ մաքուր, ի՞նչ ճառագայթափայլ ժպիտ մը շողաց այն ատեն թրջուած աղուոր արտեւանունքներուն տակ, ա՛մառուան անձրեւէ մը ետք ճիւղերուն մէջ փայլող արեւին պէս: Իրարու ձեռք բռնեցինք եւ երկար ա՛տեն կեցանք առանց խօսելու, երջանի՛կ:

— Զաւակս, ըսի վերջապէս, չատ ծեր եմ ես եւ կեանքի չատ մը գաղտնիքները, զորս հետզհետէ պիտի գտնէք, ինձի յայտնի են: Հաւատացէ՛ք ինձի. ապագան շինուած է անդեալէն: Ամէն ինչ որ ընէք հոս լաւ ապրելու համար, առանց ատելութեան եւ առանց դատնութեան, օր մը ձեզի պիտի ծառայէ. տունընդ մէջ խաղաղ եւ ուրախ ապրելու համար: Քաղցր եղէք ու տառապիլ զիտցէք: Երբ մարդ լաւ կը տառապի, կը տառապի նուազ: Երբ օր մը տրտնջալու ճշմարիտ նիւթ մը ունենաք, ես քովերնիդ՝ կը գտնուիմ ձեզ լսելու համար: Եթէ վերաւորեն ձեզ, ես ու Տիկին տը կապրի ձեր մօտ պիտի գտնուինք:

— Ձեր առողջութիւնը կատարելապէս լա՞ւ է, սիրելի պարոն:

Օրիորդ Բրեֆէրն էր, որ դադադողի եկած՝ ինձի այս հարցումը կ'ընէր ժպիտով մը: Առաջին մտածումս՝ զինք դրո՛ղին նուիրել եղաւ, երկրորդը՝ թէ բերանը այնքան յարմար էր ժպտելու ինչքան կաթնայ մը՝ ջուրով ամօքելու, երրորդը եղաւ՝ քաղաքավարութիւնը վերադարձնել եւ ըսել թէ՛ կը յուսայի որ իր ալ առողջութիւնը լաւ էր:

Մատղաշ աղջնակը պարտէզը պտտիլ զրկեց. ետքը՝ ձեռք մը թիկնոցակին վրայ եւ միւսը՝ դէպի պատուոյ տախտակը երկնցնելով, ցոյց տուաւ Ժան Աղեքսանդրի անունը՝ ցանկին գլուխը կորագիր դրուած:

— Զգալի հաճոյքով մը կը տեսնեմ որ, ըսի, աս աղջկան վարմունքէն դո՛հ էք: Ոչինչ ինձի այնքան ախորժելի է, ու կը մղուիմ այս երջանիկ արդիւնքը վերագրել ձեր դուրովալի արթնութեանը: Ազատութիւնը առի ձեզի զրկելու քանի մը գիրքեր որ կըր-

նան չահագորդուել եւ դաստիարակել երիտասարդու-
հիները: Անոնց վրայ աչք նետելէ հտք կը դատէ՞
թէ յարմար են Օրիորդ Աղեքսանդրի եւ իր ընկեր-
ներուն յանձնուելու:

Գիշերօթիկի տեսչուհիին երախտադիտութիւնը
գորովի հասաւ ու խօսքերով յայտնուեցաւ: Կարճ
կտրելու համար:

— Օղը այսօր չափ գեղեցիկ է, ըսի:

— Այո՛, պատասխանեց, եւ եթէ այսպէս շա-
րունակէ, այս սիրելի աղջիկները խաղալու լաւ ա-
տեն պիտի ունենան:

— Անշուշտ արձակուրդի մասին է ձեր խօսքը:
Բայց Օրիորդ Աղեքսանդր որ ծնողք չունի, ասկի
դուրս չպիտի ելլէ: Ի՞նչ պիտի ընէ, Աստուած իմ,
այս խոշոր պարտաւ տանը մէջ:

— Իրեն կրցածնուս չափ զբօսանք կը հայթայ-
թենք: Թանգարանները կ'առաջնորդեմ զինք եւ...

Տատամսեցաւ, ետքը՝ կարմրելով:

— ... Եւ ձեր տունը, եթէ կը թոյլատրէք:

— Ինչո՞ւ չէ, գոչեցի: Բայց ահա՛ սքանչելի
մտածում մը:

Իրարմէ բաժնուեցանք իբր խիստ մտերիմ բա-
րեկամներ: Ես իրեն բարեկամ, որովհետեւ բաղ-
ձացածս ստացած էի, եւ ինքը՝ ինծի, առանց զնա-
հատելի պատճառի, ինչ որ ըստ Պղատոնի, Օրիորդ
Բրեֆէրը կը գետեղէ հոգիներու նուիրապետութեան
բարձրագոյն աստիճանին վրայ:

Սակայն, գէշ նախազգացումներով է որ այժմ
անձը տունս մտցուցի: Ու պիտի փափաքէի որ ժան
իրենէն տարրեր ձեռքերու մէջ ըլլար: Տիար Մուշ
եւ Օրիորդ Բրեֆէր ինծի անըմբռնելի հոգիներ են:
Երբէ՞ք չգիտեմ թէ՛ ինչո՞ւ ըսածնին կ'ըսեն, ոչ ալ

թէ ինչո՞ւ կ'ընեն՝ ինչ որ կ'ընեն: Անոնց մէջ խոր-
հըրդաւոր խորքեր կան որ զիս կը խռովեն: Ինչպէս
Ժան քիչ առաջ կ'ըսէր, մարդ կը մտահոգուի չհաս-
կըցած բանին համար:

Աւա՛ղ, իմ տարիքիս մարդ խիստ լաւ գիտէ՛
թէ կեանքը ի՞նչքան անմեղ է. մարդ խիստ լաւ գի-
տէ՛ թէ մարդ ի՞նչ կը կորսնցնէ աս աշխարհի վրայ
երկար ապրելով. միա՛յն երիտասարդութեան վրայ
կը փտահուի:

16 Օգոստոս

Իսկապէս իրենց կ'սպասէի. կ'սպասէի անհամ-
բերութեամբ: Թերէզը համոզելու համար որ անոնց
լաւ ընդունելութիւն ընէ, հաճելի ըլլալու եւ իր
միտքը մեղմօրէն բանալու ամբողջ արուեստս ի դործ
դրի. բայց քիչ էր ատ: Անոնք եկան: Ժան իրապէս
համակ ուրախութիւն էր: Վստահարար բնաւ մեծ
մօրը չի նմանիր: Բայց այսօր՝ առաջին անգամն ըլ-
լալով, նշմարեցի որ հաճելի դիմազնութիւն մը ու-
նի, բան մը որ այս աշխարհի վրայ կնոջ մը համար
չափ օգտակար է: Ժպտեցաւ ու զիրքերու քաղաքը
անով լիովին զուարթացաւ:

Աչքիս ծայրովը Թերէզին կը նայէի. կը գիտէի
թէ արդեօք ձեր պահապանի խստութիւնը պիտի
մեղմանա՞ր երիտասարդ աղջիկը տեսնելուն: Տեսայ
որ աղօտ աչքերը, կախուած մօրթերով երեսը, դա-
տարկ բերանը, ձեր հուժկու պարիկի ցցուն ծնօտը
կը յառէին ժանի վրայ: Այսչափ:

Օրիորդ Բրեֆէր, կապոյտ հագուած, կը յա-
ռաջանար, ետ կը քաշուէր, կ'ոստոստէր, մանր քայ-
լեր կ'առնէր, կը գոչէր, կը հառաչէր, աչքերը կը
հակէր, աչքերը վեր կ'առնէր, բազում քաղաքավա-
րութիւններ կ'ընէր, չէր համարձակեր, կը համար-

ձակէր, ա'լ չէր համարձակեր, կրկին կը համարձակէր, խոնարհութիւն կ'ընէր, կարճ կապեմ, խեղ-կատակութիւն մը:

— Ո՛րքան գիրք, դռնէն: Ու բոլորն ալ կարդացի՞ք, պարոն Պօնար:

— Աւա՛ղ, այո՛, պատասխանեցի, եւ ասոր համար է որ բնաւ բան չեմ գիտեր, որովհետեւ չկայ աս գիրքերէն հատ մը որ ուրիշի մը ըսածը չի ջրէ՛. այնպէս որ, երբ մարդ բոլորն ալ կարդացած է, ի՛նչ խորհիլը չգիտնար: Ահա՛ վիճակս, Տիկին:

Ատոր վրայ, ժանը կանչեց իր տղաւորութիւնները հաղորդելու համար: Բայց ժան պատուհանէն կը դիտէր:

— Ի՛նչ պիտի տեսնէ, ըսաւ մեղի: Կը սիրեմ գետին հոսիլը տեսնել: Ա՛յնքան բաներու վրայ մտածել կուտայ:

Օրիորդ Բրեֆէր գլխարկը հանած եւ չէկ խոպոյներով պճնուած ճակատ մը բացած ըլլալով, սպասուհիս ուժով մը վերցուց անոր գլխարկը, ըսելով որ՝ լաթերու կահ կարասիի վրայ ձգուելը իրեն անախորժ էր: Վերջը մօտեցաւ ժանին ու դայն իր պզտիկ օրիորդը կոչելով՝ «չորերը» պահանջեց: Պզտիկ օրիորդը կրկնօգակն ու գլխարկը տալով՝ յայտնեց շնորհալի վիզ մը եւ կլոր մէջք մը, որուն շրջագծերը որոշակի կը նկարուէին պատուհանի մեծ լոյսին մէջ: Պիտի մաղթէի որ աս պահուն դայն տեսնողն ըլլար՝ ծեր սպասուհիէ մը, դուռը մաղերով գէշերթիկի վարժուհիէ մը եւ լեզուաբան դիւանագետ մարդուէ մը բոլորովին տարբեր անձ մը:

— Սէ՞նը կը դիտէք, ըսի, արեւին տակ կը պըսպըղայ:

— Այո՛, պատասխանեց, պատուհանի յենարանին կռթնած: Կարծես բոց մըն է որ կը հոսի: Բայց տեսէ՛ք՝ ինչպէս ան թարմ կը թուի հունա՛ գետեզրի ուռիներուն տակ, զորս կը ցոլացնէ: Այս պզտիկ անկիւնը միւսներէն շատ աւելի կը սիրեմ:

— Եկո՛ւր, պատասխանեցի, կը տեսնեմ որ գետը փափաք կը գրգռէ: Ի՞նչ պիտի ըսէիք, եթէ Օրիորդ Բրեֆէրի հաճութեամբը, Սէն Գլու երթայինք Փօն Ռուսյեակի քարափը գտնուող շոգենաւով:

Ժան շատ գոհ էր գաղափարէս եւ Օրիորդ Բրեֆէր մտադիր՝ ամէն զոհողութեան: Բայց սպասուհիս չէր հաճեր մեր այսպէս ձգել երթալուն: Զիս առաջնորդեց ճաշարան ուր դողալով իրեն հետեւեցայ:

— Պարոն, ըսաւ, երբ ստանձնացանք, բնաւ բան չէք խորհիր եւ հարկ է որ ես ամէն ինչ մտածեմ: Բարեբախտաբար յիշողութիւնս լաւ է:

Այս յարուստն պատրանքը խախտելն յարմար չեսպեցի: Ան շարունակեց:

Այսպէս, կ'երթաք առանց ըսելու թէ պզտիկ օրիորդը ի՛նչ կը սիրէ: Զեզ գոհացները դժուար է պարոն, բայց պոնէ գիտէք թէ ո՛րն է աղէկը: Այս երիտասարդներուն պէս չէք: Սոհարարութեան բան չեն հասկնար: Յաճախ լուսադոյնը ամէնէն գէշը կը գտնեն եւ գէշն է որ իրենց լաւ կ'երեւի, իրենց սրբտին պատճառով՝ որ դեռ տեղը հաստատ դետեղուած չէ, այնպէս որ՝ իրենց համար ի՛նչ եփելը չեն գիտնար: Ըսէ՛ք՝ պզտիկ օրիորդը կը սիրէ՞ ոլոռով եփուած աղաւնի եւ բրօքիթ-բոյ:

— Բարի թերէզս, պատասխանեցի, ուղածնուդ պէս ըրէք, ու շատ աղէկ կ'ըլլայ: Այս տիկինները կը բաւականանան մեր սովորականովը:

Թերեղ չոր մը յարեց :

— Պարոն, ձեզի կը խօսիմ պզտիկ օրիորդի մասին. հարկ չէ որ տունէն դուրս ելլէ առանց կտոր մը օգտուելու : Գալով ծեր դռուղին, եթէ ճաշս դործին չգայ, թո՛ղ մատները ծծէ : Հոգս չէ :

Հոգիս հանգարտ՝ վերադարձայ դիրքերու քաղաքը, ուր Օրիորդ Բրեֆէր կը հիւսէր այնքան հանգարտութիւնով որ կարծես իր տունը եղած ըլլար : Մազ մնաց ես ինքս ալ հաւտայի : Շիրտակ է որ անքիչ տեղ կը բռնէր պատուհանին անկիւնը, բայց այնքան լաւ ընտրած էր ակոյսն ու ոտքի պատուանդանը որ՝ այս կահերը իրեն համար շինուած կը թուէին :

Ընդհակառակը, Ժան դիրքերուն ու նկարներուն կը նետէր երկար ակնարկ մը որ զրեթէ մնաք բարով մըն էր կտրծես :

— Տեսէ՛ք, ըսի, զուարճացէ՛ք թղթատելով սա դիրքը զոր անտարակոյս պիտի սիրէք, որովհետեւ գեղեցիկ պատկերներ կը պարունակէ :

Ու առջեւը բացի Վիչելլոյի զգեստներու հաւաքածոն. եթէ կը հաճիք, նկատեցէք որ արդի արուեստագէտներու վախօրէն նկարած հասարակ օրինակութիւնը չէ ան, այլ՝ իսկապէս փառաւոր եւ յարգամեծար նմոյշ մը նախնական հրատարակութեան, որ ազնիւ է, ժամանակէն դեղեցկացած ու դեղնած թերթերուն վրայ պատկերացող ազնիւ տիկիններուն հաւասար :

Միամիտ հետաքրքրութիւնով մը պատկերները թղթատելով, Ժան ըսաւ :

— Պտոյտի խօսքը կ'ընէինք, ահա ճամբորդութիւն մըն է որ ընել կուտաք : Մեծ ճամբորդութիւն մը :

Աղէ՛կ, օրիորդ, ըսի, ճամբորդելու համար հեշտօրէն տեղաւորուելու է : Նստած էք մէկ անկիւնին վրայ ձեր ակոյսին դոր մէկ ոտքի վրայ կը կեցնէք եւ Վիչելլոյն ծռնկերնիդ կը յոգնեցնէ : Աղէ՛կ մը նստեցէք. ակոյսնիդ հաստատեցէք ու գիրքերնիդ դրէ՛ք սեղանին վրայ :

Ժպտելով հնազանդեցաւ ու ըսաւ :

— Դիտեցէ՛ք սա աղուոր զգեստը, պարոն (վենետիկեան գբսուհիի մը զգեստն էր) ի՞նչ ազնիւ է ու ի՞նչ սքանչելի դադափարներ կը ներշնչէ : Դեղեցի՛կ է սակայն՝ չքեղութիւնը :

— Պէտք չէ այդ տեսակ մտածումներ յայտնել, օրիորդ, ըսաւ վարժուհին, հիւսուածին վրայէն պզտիկ անկատար քիթ մը վեր վերցնելով :

— Անմեղ է, պատասխանեցի : Շքեղ հոգիներ կան որ մեծավայելութեան ճաշակը ի ծնէ ունին :

Պզտիկ անկատար քիթը իսկոյն վար ինկաւ :

— Օրիորդ Բրեֆէրն ալ չքեղութիւնը կը սիրէ, ըսաւ Ժան, լամբերուն համար թափանցիկ թուղթեր կը ձեւէ : Խնայողական չքեղութիւն է սա, այլ սակայն չքեղութիւն է :

Վենետիկ վերադառնալով, նաչխուն պատմուճան հազած իշխանուհիի մը հետ կը ծանօթանայինք երբ դրան զանգակը իմացայ : Կարծեցի որ ճաշարանի աշկերտ մը կողովը կը բերէր, բայց գիրքերու քաղաքին դուռը բացուեցաւ եւ... ո՛վ Սիլվեսթր Պօնար, քիչ մը առաջ կը մաղթէիր որ ակնոցաւոր ու կուտած աչքերէ տարբեր աչքեր իր շնորհին մէջ տեսնէին պաշտպանեալը. մաղթանքներդ կատարուած են ամէնէն անակնկալ կերպով : Եւ, ինչպէս ձայն մը լսաւ անխոհեմ Բեզէոսի՝

Վախցէ՛ք իշխան, վախցէ՛ք որ երկինքը անաշառ
Ձեզ չատէ՛՝ ձեր մաղթանքները լսելու աստիճան։

Գիրքերու քաղաքին դուռը բացուեցաւ ու Թերէշ
ներս մտցուց գեղեցիկ երիտասարդ մը։ Այս Յերուկ
պարզ հոգին մտրդոց դուռ բանալ գոցելը միայն
գիտէ, սալօնի եւ նախասենեակի նրբութիւններէն
բան չի հասկնալ։ Սովորութեանցը մէջ ոչ ծանու-
ցանել կայ ոչ սպասցնել։ Մարդիկ կամ սանդուխի
վրայ կը նստէ եւ կամ գլխուդ դէմ կը հրէ։

Ուրեմն՝ ահա՛ գեղեցիկ երիտասարդը ներս
հրամցուեցաւ ու չեմ ալ կրնար երթալ զինք քովի
սենեակը փակել վտանգաւոր անասունի մը պէս։
Կ'սպասեմ որ միտքը բացատրէ. առանց շփոթելու
կ'ընէ, բայց ինձի կը թուի որ սեղանին վրայ հա-
կած, Վեչելիօն թղթատող երիտասարդուհին տե-
սաւ։ Չայն կը դիտեմ — կամ շատ կը սխալիմ, կամ
տեղ մը տեսած եմ այս երիտասարդը։ Ժելիս կը
տեղ մը տեսած եմ այս երիտասարդը։ Ժելիս կը
կոչուի։ Ահա՛ անուն մը որ չգիտեմ ուր լսեցի։ Ի-
րօք, Պրն. Ժելիս (քանի որ Ժելիս մը կայ) շատ
աղուոր հատուցած է։ Ինձի կ'ըսէ՝ թէ կանոնադ-
րութեանց դպրոցին երրորդ ստրին կը գտնուի, եւ
թէ՛ ստանձնեցէն տասնեւութ ամիսներէ ի վեր կը
պատրաստէ չրջանաւարտ ըլլալու թեզը, որուն
նիւթն է 1700ի Պենետիկեան արքայադաններուն
վիճակը։ Վանքերու վրայ դրած գիւղքս նոր կարդա-
ցած ըլլալով համոզուած է որ, թեզը չալտի կրնայ
լրացնել, առանց իմ խորհուրդներուն եւ առանց իմ
ունեցած մէկ ձեռագրիս, որ 1683էն 1704 Սիթօյի
արքայադանին համարադրեցն է։

Այս կէտերուն վրայ միտքս բանալով, ինձի
յանձնեց պաշտօնակիցներուն ամէնէն անուանիէն
ստորագրուած յանձնարարագիր մը։

Շատ սղէկ, միտքս եկաւ։ Պրն. Ժելիս այն
երիտասարդն է, որ անցած տարի զիս յիմար
անուանեց չազանակենիներուն տակ։ Յանձնարա-
րագիրը բանալով կը մտածեմ։

«Ա՛հ, ա՛հ, դժբա՛ղդ, շատ հեռու ես տարա-
կուսելէ որ ըսածդ լսեցի եւ գիտեմ թէ իմ մասիս
ի՛նչ կը խորհիս... կամ գոնէ ինչ որ այդ օրը կը
խորհէիր — որովհետեւ այս երիտասարդ գլուխները
ա՛յնքան թեթեւ են։ Ձեռքս ինկար, երիտասարդ
անխոհեմ. ահա՛ մտար առիւծին որջը՝ եւ ա՛յնքան
յանկարծականօրէն որ՝ հաւատքս վկայ՝ զարմացած
ծեր առիւծը իր որսին ինչ ընելը չգիտեր։ Բայց դուն,
ծեր առիւծ, արգեօք յիմար մը չե՞ս. եթէ չես, յի-
մար եղար։ Յիմար եղար Մարկրիթ տը Վալուայի
արձանին տակ Պրն. Ժելիսին ըսածը մտիկ ընելուդ
համար, կրկնակ յիմար՝ մոռցած չըլլալուդ համար
ինչ որ ըսւ կ'ըլլար որ լսած չըլլայիր»։

Այսպէս յանդիմանելով ծեր առիւծը, յորդորեցի
որ ներող երեւայ. ահանջը շատ քաշել չտուաւ եւ
ահա՛ այնքան զուարթացաւ որ, ինքզինքը շապեց
ուրախ մոնչիւններ չդուռալու համար։

Պաշտօնակցիս նամակը կարդալու կերպէս մարդ
կրնար կարծել որ գիրքերը չէի ճանչնար։ Երկար ե-
ղաւ եւ Պրն. Ժելիս կրնար ձանձրանալ, բայց կը դի-
տէր եւ համբերութեամբ նեղութեանը կը տոկար։
Ժան երբեմն գլուխը մեր կողմը կը դարձնէր։ Ան-
չարժ չէ կարելի մնալ, անանկ չէ՞։ Օրիորդ Բրեֆէր
խոստանները կը յարգարէր եւ կուրծքը պզտիկ հա-
ռաչներով կուռէր։ Պէտք է ըսել որ ես ալ յաճախ
պատուուած եմ այս պզտիկ հառաչներով։

— Պարոն, ըսի նամակը ծալլելով, երջանիկ եմ
ձեզ օգտակար կարենալ ըլլալուս։ Կ'զբաղիք հետա-

խուզութիւններով որ, իմ մասին, զիս շատ բուռն կերպով շահագրգռած են: Կրցածս ըրած եմ: Ձեզի պէս ու ձեզմէ ալ լաւ գիտեմ թէ զեռ ինչքան ընկելի կը մնայ: Խնդրած ձեռագիրնիդ ձեր տրամադրութեան տակ է, կրնաք առնել տանիլ, բայց շատ պըզտիկ չէ եւ կը վախճամ...

— Ա՛հ, պարոն, ըսաւ Ժելիս, խոշոր գիրքերը զիս չեն վախճներ:

Խնդրեցի երիտասարդէն որ սպասէ եւ քովի գրասենեակը դացի գիրքը բերելու, բայց զայն չի գտայ նախ ու գտնելէ ալ յուսակոտուր պիտի ըլլայի, երբ ինչ ինչ նշաններէ հասկցայ որ սպասուհին կարգ կանոն դրած էր աշխատասենեակիս մէջ: Բայց համարապիւրբ այնքան մեծ ու հաստ էր որ Թերէզ չէր կրցած լման մը զայն տեղաւորել: Դժուարաւ վերցուցի եւ զայն կարելի եղածին չափ ծանրակշիւր դրանելու ուրախութիւնն ունեցայ:

«Սպասէ՛, տղաս, ըսի խորովի, Ժպիտով մը ո՛ր շատ հեգնոտ ըլլալու էր, սպասէ՛, ուսիդ պիտի բառնամ. թեւեքդ պիտի կտրտէ, յետոյ ուղեղդ: Ասիկա Սիլվեսթր Պօնարի առաջին վրէժն է: Ետքը կը տեսնենք»:

Երբ գիրքերու քաղաքը մտայ, լսեցի որ Պրն. Ժելիս Ժանի կ'ըսէր.

«Վենետիկուհիները մագերինն չէկ ներկի մը մէջ կը թաթխէին: Մեզրի եւ ոսկիի շիկութիւնը ունէին: Բայց մագեր կան որոնց բնական զոյնը շատ աւելի աղուոր է քան մեղրինն ու ոսկիինը»: Եւ Ժան կը պատասխանէր՝ մտածկոտ ու մտամոլոփ լոութեամբ մը: Գուշակեցի որ սա՛ անզգամ Վեչելիօն գործի խառնուած էր եւ թէ՛ գրքին վրայ հակած՝ միասին

գիտեր էին Վենետիկեան դքսուհին եւ իշխանուհիները:

Խոշոր գիրքերովս երեւցայ՝ մտածելով որ Ժելիս դիմածութիւն մը պիտի ընէր: Բեռնակիրի մը բեռն էր ատ ու թեւերս ցաւած էին: Բայց երիտասարդը փետուրի մը պէս զայն վերցուց ու Ժպիտով թեւին տակ դրաւ: Ետքը շնորհակալ եղաւ. հակիրճութեամբ մը զոր կը զնահատեմ, յիշեցուց որ խորհուրդներուս պէտք ունէր ու նոր տեսակցութեան մը Եր որոշել տալով մեկնեցաւ՝ մեզ ամէնքս ալ ամենահեշտ կերպով բարեւելով:

Հաի:

— Սիրո՛ւն է այս տղան:

Ժան՝ Վեչելիոյէն քանի մը երես թղթատեց ու չի պատասխանեց:

Ելանք Սէն Գլու դացիներ:

Սեպտեմբեր—Դեկտեմբեր

Ինծի պէս մարդուկի մը տրուած այցելութիւնները իրարու յաջորդած են ճշգրտութիւնով մը որուն համար խորապէս երախտապարտ եմ Օրիորդ Բրեֆէրի՝ որ վերջապէս իր սեփական անկիւնը գըրաւեց գիրքերու քաղաքին մէջ: Հիմա ան կ'ըսէ. «Իմ աթոռս, իմ ոտքի պատուանդանս, իմ դարակըս»: Իր դարակը պղտիկ սեղան մըն է, ուրկէ վերտարեց Շամբանեցի բանաստեղծները, հոն տեղաւորելու համար ասեղնադործութեան պայուսակը: Շատ ախորժելի է Օրիորդ Բրեֆէր եւ ես ճիւղ մը ըլլալու եմ զինք չսիրելուս համար: Բառին ամենաճշգրիտ իմաստովը՝ իրեն կը հանդուրժեմ: Բայց մարդ ինչի՞ չի հանդուրժեր Ժանի սիրուն: Ժան՝ գիրքերու քաղաքին կուտայ հրապոյր մը որուն յիշատակը կ'ըմբռնեն անոր երթալէն վերջ: Քիչ

Հոգ տարի հաւաքելու եւ պահպանելու այս բո-
լոր հազուագիւտ ու հետաքրքրական նմոշները ո՞ր
գիրքերու քաղաքը կը լեցնեն եւ երկարատեւ հաւ-
տացի որ անոնք ոգին ու յոյսին չափ անհրաժեշտ էին

Եւ ճիշտ ահա պատուհանէս կը տեսնեմ որ Հան-
րակառքէ կ'իջնեն: Ժան կատուի պէս կը ցատկէ եւ
Օրիորդ Բրեֆէր կը յենու կառասրանին հուժկու բա-
զուկին՝ ալեկոծութենէ խուսափած եւ այս հեղ ա-
զատուիլ յանձն առած կոյսի մը ամջկոտ շնորհ-
ներովը: Ժան գլուխը կը վերցնէ, կը տեսնէ դիւ եւ
վսաահոդ բարեկամութեան աննշմարելի նշան մը
կ'ընէ: Կը նկատեմ որ սիրուն է: Նուազ սիրուն քան
իր մեծ մայրը: Այլ իր շնորհը ինծի պէս ծեր խենթի
մը հրճուանքն ու մխիթարութիւնը կը կազմէ: Գա-

լով երիտասարդ խենթերուն (տակաւին կը դառնուին) ինչ մտածելն չգիտեմ. դործս չէ ատիկա... բայց հարկ է կրկնել քեզի, Պօնար, բարեկամս, թէ սպասուհիդ անկողին ինկած է եւ դուն ինքդ դուռը բանալ պիտի երթաս:

Բա՛ց, Ձմեռ մարդուկ... դարունն է որ կը բաղ-խէ:

Ժանն է արդարեւ, Ժանը՝ համակ վարդ: Դե-յարկ մըն ալ ելլելու է Օրիորդ Բրեֆէր, որպէս զի շնչասպառ եւ ինքզինքէն ելած՝ սեմին հասնի:

Սպասուհիին վիճակը բացատրեցի եւ առաջարկեցի ճաշարանի մէջ ճաշել: Բայց Թերէզ, տակաւին անկողինն վրայ եւս ամենահզօր, որոշեց որ պէտք էր տունը ճաշել: Ըստ իրեն պարկեշտ մարդիկ ճաշարան չեն երթար: Արդէն, ամէն ինչ նախատեսած էր: Ճաշը գնուած ըլլալով, դռնապանուհին պիտի եփէր:

Յանդուգն Ժանը գնաց տեսնել թէ ծեր հիւանդը բանի պէտք չունի՞:

Ինչպէս պիտի ենթադրէիք՝ Թերէզ իսկոյն զայն սալօն ճամբեց, բայց ոչ այնքան խստութեամբ՝ ինչքան վախցած էի որ կը բանեցնէր: — Եթէ՝ — Աստուած՝ չկամի — ծառայի պէտք ունենայի, պատասխաներ է, ձեզմէ նուազ սիրունիկ մը կը գըտնէի: Հանգիստի պէտք ունիմ: Ապրանք մըն է սա դոր ծախելու համար խանութ չէք բացած դուք տոնավաճառի մէջ՝ լռէ՛, մատ մը բերնիդ վրայ՝ նշանադրին տակ: Գացէ՛ք խնդալ ու հոս մի՛ մնաք: Վատառողջ է օդը. ծերութիւնը փոխանցիկ է:

Այս խօսքերը մեղի բերելով՝ Ժան աւելցուց որ ծերուկ Թերէզի խօսուածքը շատ կը սիրէր: Որով վրայ, Օրիորդ Բրեֆէր զինք յանդիմանեց շատ ազ-

նիւ ճաշակ մը չունենալուն համար: Փորձեցի զայն արդարացնել՝ օրինակ բերելով մայրական խօսուածքի այնքան լաւ կողմնակիցները՝ որ ծեր լուացարարուհիներն ու խոտի նուամատոյցին բնոնակիրները կ'ընդունէին իբր իրենց լեզուի վարպետները: Բայց Օրիորդ Բրեֆէր խիստ նուրբ ճաշակի տէր ըլլալով պատճառներս չընդունեց:

Սակայն՝ Ժան աղաչող դէմք մը առաւ եւ խոհանոցին մէջ կերակուրով զբաղելու համար ճերմակ դոգնոց մը կապելու արտօնութիւնը խնդրեց:

— Ժան, պատասխանեցի տիրոջ մը լրջութիւնովը, եթէ խնդիրը սկաւառակները ջարդ ու փշուր ընելու, պնակներուն եզերքը կոտրտելու, կաթսաները փոփոխելու եւ ջուրի ամաններուն տակը փրցնելու վրայ է, կը կարծեմ որ աս դործին պիտի բաւ Թերէզի կողմէ խոհանոցին մէջ դրուած սղեղ արարածը, որովհետեւ՝ այս պահուս խոհանոցէն եկող աղէտալի աղմուկներ կը լսեմ: Սակայն, Ժան, կ'առաջարկեմ որ աղանդերը պատրաստէք: Գացէ՛ք ճերմակ դոգնոց մը բերել, ես ինքս մէջքերնիդ պիտի կապեմ:

Իրաւ ալ, հանդիսաւոր կերպով կտաւէ գոգնոցը մէջքը կապեցի եւ ան խոհանոց խոյացաւ, հոն պատրաստելու համար — ինչպէս վերջը գիտցանք — նրբաճաշակ ուտելիքներ:

Այս պզտիկ կարգադրութիւնը ընելուս չպարծենցայ, որովհետեւ, հետո առանձին ըլլալով Օրիորդ Բրեֆէր մտահոգիչ կեցուածքներ առաւ: Աչքերը արցունքով ու բոցերով առլի զիս դիտեց եւ հապին հառաչներ սրճակեց:

— Կը մեղքնամ վրանիդ, ըսաւ, ձեզի պէս մարդ մը, ընտիր մարդ մը՝ միշտ՝ ապրի կոպիտ սպասու-

հիւ մը հետ, (որովհետեւ կոպիտ է ան, ասիկա անտարակուսելի է) : Ի՞նչ անգութ զոյւթիւն : Պէտք ունիք հանգիստի, հոգածութեանց, ակնածանքի. ամէն տեսակ խնամքներու. կրնաք հիւանդանալ : Զկայ կնիկ մը որ պատիւ չի համարէ ձեր անունը կրելն ու կեանքերնուդ մասնակցելը : Ո՛չ, չկա՛յ սիրտս է որ ինծի կ'իմացնէ :

Ու երկու ձեռքովը կը ճնշէր անդադար խուսափելու պատրաստ այս սիրտը :

Տառական իմաստով յուսահատած էի : Փորձեցի Օրիորդ Բրեֆէրի հասկցնել թէ միտք չունէի խիստ յառաջացած կեանքիս ընթացքէն բան մը փոխելու եւ թէ՛ այնքան երջանկութիւն կ'ըմբռնէի ինչքան բնութիւնս ու ճակատագիրս կը թոյլատրէին :

— Ո՛չ : երջանիկ չէք, զոչեց, քովերնիդ ձեզ ըմբռնելու կարող մէկը պէտք է : Դուրս ելէք ձեր ընդարմութենէն, աչքերնիդ ձեր շուրջը նետեցէք : Ընդարձակ յարաբերութիւններ ունիք, գեղեցիկ ծանօթներ : Կաբէլի չէ Էնսքիթիլի անդամ ըլլալ առանց ընկերական յարաբերութիւններ մշակելու : Տեսէք, դատեցէք, բաղդաաեցէք : Ողջմիտ կնիկ մը ձեզի չպիտի մերժէ ձեռքը : Կին եմ ես, պարոն, բընազդս զիս չի խաբեր. բան մը կայ հո՛ս որ ինծի կ'ըսէ թէ երջանկութիւնը ամուսնութեան մէջ պիտի գտնէք : Կիները այնքա՛ն անձնուէր, այնքան սիրաբուղիս են (անշուշտ ոչ ամէնքը, այլ ոմանք) : Եւ յետոյ, այնքան զգայուն են փառքին հանդէպ : Զեր խոհարարուհին ա՛լ ուժ չունի, խուլ է, անոյժ է, — եթէ գիշերը դժբախտութիւն մը պատահի՞ր ձեզի : Տեսէ՛ք, միայն ասոր վրայ մտածելը զիս կը սարսուռացնէ :

Եւ իսկապէս կը սարսուար. աչքերը կը գոցէր, բոունցքը կը սեղմէր, ոտքերը դետին կը ծեծէր : Ծայրայեղօրէն ընկճուած էի : Ին՛չ ահարկու եռանդով մը յարեց :

— Զեր ատողջութի՛ւնը, ձեր սիրելի ատողջութի՛ւնը : Ամբողջ արիւնս ուրախութեամբ պիտի նուիրէի գիտունի մը, գրագէտի մը, արժանիք ունեցող մարդու մը, Էնսքիթիլի մէկ անդամին օրերը պահպանելու համար : Եւ կին մը որ այդքանը չպիտի ընէր, պիտի քամահրէի : Տեսէ՛ք, պարոն, ճանչցած եմ կինը մեծ թուարանագէտի մը, մարդու մը որ ըման հաշուետետեր կը չինէր՝ տանը բոլոր դարակները անոնցմով լեցնելով : Սրտի հիւանդութիւն մը ունէր եւ զգալի կերպով կը հասնէր : Ու կը տեսնէի իր կնիկը, հոտ, հանդարտ՝ անոր քովը : Ինքզինքս չկրցայ գտնել եւ օր մը իրեն ըսի. «Սիրելիս, սիրտ չունիք : Զեր տեղը, պիտի ընէի... պիտի ընէի... չդիտեմ ինչ պիտի ընէի» :

Կանգ առաւ սպառած : Կացութիւնս սոսկալի էր : Ռոշակի Օրիորդ Բրեֆէրի ըսե՛լ թէ ինչ կը մտածէի իր խորհածներուն նկատմամբ, — պատասխանի մը մտածումն անգամ անհնար էր : Որովհետեւ՝ հետը դժուարութիւնս՝ Ժանը կորսնցնել պիտի նշանակէր : Ուստի բանը անուշի կտակցի : Յետոյ, իմ տունս կը գտնուէր. այս նկատումը քաղաքավարութիւնս պահելու օգնեց :

— Շատ ձեր եմ, օրիորդ, պատասխանեցի եւ կը վախնամ որ ձեր խորհուրդները քիչ մը ուշ կը հասնին : Սակայն՝ կը մտածեմ ատոնց : Հիմակու հիմա հանդարտեցէք : Լաւ կ'ըլլայ որ բաժակ մը անուշ ջուր խմէք :

Մեծ զարմացումով տեսայ որ այս խօսքերը զայն մեղմացուցին իսկոյն, տեսայ որ հանդարտօրէն կը նստէր իր անկիւնը, իր դարակին մօտ, իր աթոռին վրայ՝ ոտքերը իր սլափառանդանին դրած:

Ճաշը բոլորովին վիժած էր: Օրիորդ Բրեֆէր՝ երազի մը մէջ կորսուած՝ ատոր ուշադրութիւն չըբաւ: Սովորաբար՝ ես շատ կ'դգածուիմ այս տեսակ ձախողութեան, բայց ասիկա ա'յնքան ուրախացուց ժանը որ՝ ես ալ վերջապէս անոր մէջ հաճոյք գտայ: Իմ տարիքիս, դեռ չէի գիտեր թէ հաւմը՝ մէկ կողմը այրած, միւսը հում, ծիծաղելի բան մըն էր. ժանի յատուկ քրքիջները ինծի սորվեցուցին: Այս հաւը մեզի համար սրամիտ բաներ ըսել տուաւ զորս մոռցայ եւ զայն օրինաւորապէս չի կարմրցնելուն համար սքանչացայ:

Ճաշը չնորհէ զուրկ չվերջացաւ, երբ ճերմակ գոգնոցաւոր երիտասարդուհին, նուրբ եւ ուղիղ, իր պատրաստած ձիւնափրփուր կարկանդակը բերաւ: Իրենց տօգոյն ոսկիէ աւաղանին մէջ, ամէնէն անմեղ չաղովը կը իայլէին հաւկիթները եւ վանելայի նուրբ բուրում մը կը սփռէին: Զանոնք դրաւ սեղանին վրայ Շարաէնեան տանտիկնոջ մը ճարտար լըրջութիւնով:

Հոգիիս խորը, շատ մտահոգ էի: Գրեթէ անկարելի կը թուէր՝ երկար ատեն հաշտ ապրիլ Օրիորդ Բրեֆէրի հետ, որուն ամուսնական կատաղութիւնները պոթկացած էին: Եւ վարժուհին մեկնած, ա'լ մնաք բարով ըսելու էր աշակերտին:

Երբ այս բարի հոգին վերարկուն հաղնիլ գնաց, ժանին հարցուցի իր ճիշտ տարիքը: Տասնեութ տարեկան եւ մէկ ամսուան էր: Մասնորոշ հաշուեցի եւ տեսայ որ՝ երկու տարի տասնութէկ ամիսէն առաջ

չափահաս չդիտի ըլլար: Ի՞նչպէս անցնելու էր այս բոլոր ատենը:

Ինձմէ բաժնուելուն՝ Օրիորդ Բրեֆէր զիս դիտեց այնքան արտայայտիչ կերպով որ ամբողջ մարմնովս դողացի:

— Ֆտեսութիւն, բսի լրջօրէն երիտասարդ աղջրկան: Բայց մտիկ ըրէ՛ք, բարեկամնիդ ծեր է եւ կրնայ մեռնիլ: Խոստացէք ինծի՝ բնաւ չթերանալ ինքզինքնուդ հանդէպ եւ հանգիստ պիտի ըլլամ: Աստուած պահէ ձեզ, զաւակս:

Դուռը վրան գոցելով, պատուհանը բացի երթալը տեսնելու համար: Գիշերը մօայլ էր եւ տեսայ լոկ չփոթ ստուերներ որ սեւ դետափն ի վար կը սահէին: Քաղաքին անհուն ու խուլ ազմուկը ինձի կը հասնէր. սիրտս սեղմուեցաւ:

15 Գեկտեմբեր

Թիւլէյի թագաւորը կը պահէր ոսկի բաժակ մը զոր սիրուհին իրեն էր նուիրած իբր յիշատակ: Մեռնելու մօտ ըլլալով եւ զգալով որ վերջին անգամը խմած էր անով՝ թաժակը ծով նետեց: Յիշատակներու այս տետրակը կը պահեմ այնպէս՝ ինչպէս մշուշապատ ծովերու ծեր իշխանը կը պահէր իր քանդակուած բաժակը. եւ ինչպէս անիկա փճացուց իր սիրոյ գոհարը, ես ալ պիտի այրեմ այս իմացականութեան գիրքը: Անշուշտ, հպարտ ազահութենէ մը եւ եսասիրական գոռոզութենէ մը մղուած չէ որ պիտի փճացնեմ խոնարհ կեանքի մը այս կոթողը, այլ՝ վախճալով որ, ինծի սիրելի եւ նուիրական եղած բաները, արուեստի բացաւայտութեան երեսէն, ռամիկ ու ծաղրելի կ'երեւնան:

Ասիկա չեմ ըսեր յետագայ դէպքերուն ի տես: Վստահարար, ծիծաղելի էի այն ատեն՝ երբ Օրիորդ

Բրեֆէրի տունը ճաշի հրաւիրուած ըլլալով թիկնաթոռի մը մէջ նստայ (բուն իսկ թիկնաթոռ մըն էր ատիկա) այս մտահոգիչ անձին աջ կողմը: Սեղանը պզտիկ սալօնի մը մէջ շտկուած էր: Եղբւրքները կոտորտած սկաւառակ, ալլազան գաւաթներ, կախուած կոթով դանակներ, դեղին ատամով պատառաքաղ, ոչինչ կը պակսէր պարկեշտ մարդու մը ախորժակը կտրելու ծառայող բաներէն:

Գաղտնիքով իմացուցին որ ճաշը յատկապէս ինծի համար պատրաստուած էր, միշտակ ինծի համար, թէպէտ Տիար Մուշի ալ հրաւիրուած էր: Պէտք է որ, Օրիորդ Բրեֆէր Սարմաղի ճաշակ մը վերադրած ըլլար ինծի՝ կարագի մասին, որովհետեւ ինչ որ ինծի մատոյց՝ ծայրայեղօրէն կծու էր:

Կարմրած միտք դիւ լման մը թունաւորեց: Սակայն՝ հաճոյքն ունեցայ՝ Տիար Մուշի եւ Օրիորդ Բրեֆէրի առաքինութեան վրայ խօսիլը լսելու, պէտք էր ըսէի ամօթը, որովհետեւ անոնց արտայայտած զգացումները խիստ վեր են իմ կոշտ բնութենէս:

Ինչ որ կ'ըսէին ցորեկուան պէս պայծառօրէն ինծի ապացուցուց թէ՛ անձնութիւնը իրենց հանապազօրեայ հացն էր եւ անձնադհուկութիւնը օգին ու ջուրին չափ հարկաւոր էր իրենց: Տեսնելով որ չէի ուտեր, Օրիորդ Բրեֆէր հազար ջանքեր թափեց յաղթելու համար այս բանին զոր իմ վերապահութիւնս կոչելու բարութիւնն ունէր: Ժան խնձոյքին հրաւիրուած չէր, որովհետեւ, ըսին, անոր ներկայութիւնը կանոնադրութեան հակառակ ըլլալով՝ կրնար վիրաւորել հաւասարութեան զգացումը զոր անհրաժեշտ էր պահել այդքան մատաղ աշակերաներուն միջեւ:

Սարսուհին, յուսարեկ, վտիտ աղանդեր մը մատոյց եւ շուքի մը պէս անհետացաւ:

Այն ատեն, Օրիորդ Բրեֆէր մեծ խանդավառութիւնով Տիար Մուշի պատմեց ինչ որ ինծի ըսած էր գիրքերու քաղաքին մէջ, սնուսուհիին անկողնի մէջ հիւանդ պառկած միջոցին: Պատմեց իր գմայլանքը՝ Էնսքիքիլի մէկ անդամին հանդէս, յիշեց զիս առանձին ու հիւանդ տեսնելու վախերը եւ այն վստահութիւնը թէ խելացի կ'լին մըրջանիկ ու հոգարտ պիտի ըլլար դոյութեանս մասնակցելով, ոչինչ ծածկեց, ընդհակառակը, նոր խենթութիւններ ալ աւելցուց: Տիար Մուշ զլիտովը հաւանութիւն կուտար՝ կաղին կոտրելով: Ետքը, այս բոլոր շատախօսութենէն վերջ, հաճելի ժպիտով մը հարցուց թէ ի՞նչ պատասխանած էի:

Օրիորդ Բրեֆէր՝ մէկ ձեռքը սրտին վրայ եւ միւսը ինծի երկնցուցած, գոչեց:

— Այնքան դորովի՞ է, այնքան ինձմէ վե՛ր, այնքան բարի եւ այնքան մեծ: Ինծի պատասխանեց... բայց ես պարզ կ'լին մը՝ կարող չեմ կրկնել Էնսքիքիլի անդամի մը խօսքերը. կ'օգտէ որ ըսածներն ամփոփեմ: Պատասխանեց:

«Այո՛, ձեզ կ'ըմբռնեմ եւ կ'ընդունիմ»:

Այսպէս խօսելով՝ մէկ ձեռքս բռնեց: Տիար Մուշ ոտքի ելաւ, լիովին յուզուած եւ միւս ձեռքս բռնեց:

— Կը շնորհաւորեմ ձեզ, պարոն, ըսաւ:

Կեանքիս մէջ երբեմն վախցած եմ, բայց երբէք չէի զգացած այսքան զղուելի հանգամանք ունեցող վախ մը:

Երկու ձեռքերս ազատեցի եւ խօսքերուս կարելի լըջութիւնը տալու համար ոտքի ելլելով:

— Տիկին, ըսի, կամ իմ տանս մէջ կարող չեղայ միտքս բացատրել, կամ ձեզ լաւ չեմ հասկնար հոս: Երկու պարագայինն ալ, յստակ յայտարարութիւն մը անհրաժեշտ է: Քրոյլ տուէք ինծի, տիկին, որ մէկ խօսքով ընեմ: Ո՛հ, ձեզ չհասկցայ. ո՛չ, բան մըն ալ չընդունեցի. բացարձակապէս կ'անգիտանամ թէ ո՞վ է այն կնիկը որ ինծի կը սահմանէք, եթէ երբէք կայ մէկը: Ամէն պարագայի տակ, ամուսնանալ չեմ ուզեր: Իմ տարիքիս, աններելի յիմարութիւն մը պիտի ըլլար եւ չեմ կրնար տակաւին այս պահուս ըմբռնել որ ձեզի պէս ողջամիտ անձ մը ինծի կարգուելու խորհուրդը տուած ըլլայ: Նոյն իսկ լիովին կը հաւատամ որ սխալողը ես եմ եւ դուք այդ տեսակ ոչինչ ըսիք ինծի: Այս պարագային կը ներէք ընկերական կեանքի վարժութիւնը կորսնցուցած ծերուկի մը որ տիկիներու լեզուէն քիչ կը հասկնայ եւ իր սխալին վրայ կը ցաւի:

Տիար Մուշ կամայ մը տեղը նստաւ ուր՝ կաղինի պակասէն՝ խցան մը կտրատեց:

Օրիորդ Բրեֆէր՝ ատեն մը զիս դիտելէ ետք՝ փոքր կլբր ու չոր աչքերով զորս դեռ չէի տեսած, իր անուշութիւնն ու սովորական շնորհը վերստացաւ: Մեղրոտ ձայնով մըն էր որ դռնէն:

— Այս գիտունները, այս դրասնեակի մարդիկը՝ տղաքներու կը նմանին: Այո՛, պարոն Պօնար, ճշմարիտ մանուկ մըն էք:

Վերջը, քիթը խցանին վրայ կծկտած նստարին դառնալով:

— Օ՛հ, զինքը մի՛ ամբաստանէք, ըսաւ աղերսարկու ձայնով մը: Մի՛ ամբաստանէք զինք: Մի՛ կարծէք որ գէշ մարդ է, խնդրեմ: Բնա՛ւ մի՛ կարծէք: Միթէ՞ ծունկի եկած խնդրելու է ձեզմէ:

Տիար Մուշ խցանը դիտեց բոլոր կողմերուն վրայ, աւանց այլապէս խօսելու:

Ինքզինքէս ելած էի. դատելով գլուխս խուժող տաքութենէն, այտերս չափէն աւելի կարմրած ըլլալու էին: Այս պարագան ինծի ըմբռնել կուտայ՝ քունքերուս բղղլւնին մէջէն այն ատեն լսած խօսքերը:

— Զիս կը վախցնէ մեր խեղճ բարեկամը, Պարոն Մուշ, հաճեցէք պատուհանը բանալ: Կարծեմ փոնչուկով թրջուած լաթ մը զինք պիտի լաւցնէր:

Փողոց նետուեցայ զգուանքի եւ վախի աննկարագրելի զգացումով մը:

20 Դեկտեմբեր

Ութը օր Բրեֆէր հաստատութեան խօսքը չի լսեցի: Զկրնալով աւելի երկար ժանէն առանց լուրի կենալ եւ մտածելով որ վրաս պարտք դրած էի գըրաւած տեղս չթողուլ, Թեոնի ճամբան բռնեցի:

Սօսարանը ինծի ցուրտ թուեցաւ, աւելի խոնաւ, աւելի հիւրամերժ, աւելի նեղ եւ սպասուհին աւելի չփոթ եւ ամէն ատենէ աւելի մունջ: Ժանը ուղեցի, եւ երկար ատենէ մը ետք Օրիորդ Բրեֆէրը եկաւ, լուրջ, տժգոյն, չթունքները վախտ, աչքերը խիստ:

— Պարոն, ըսաւ, թեւերը թիկնոցակին տակ խաչաձեւելով, շատ կը ցաւիմ որ այսօր չեմ կրնար թոյլատրել Օրիորդ Աղեքսանդրը տեսնելնիդ. անկարելի՛ է:

— Եւ ինչո՞ւ համար:

— Պարոն, այն պատճառները որ զիս կը հարկադրեն խնդրել ձեր հոս ըրած այցելութիւններուն նուազ յաճախադիպութիւնը, մասնաւորապէս փափուկ հանգամանք մը ունին եւ կը խնդրեմ որ զանոնք ըսելու նեղութիւնը ինծի խնայէք:

— Տիկին, պատասխանեցի, ժանի խնամակալը զիս արտօնած է դալ ամէն օր պաշտպանեալը տեսնել: Ի՞նչ պատճառ կրնաք ունենալ Պարոն Մուշի կամքը արդիւնելու:

— Օրիորդ Աղեքսանդրի խնամակալը (եւ այս խնամակալ բառին վրայ կը ծանրանար իրր թէ հաստատուն յեղարանի մը վրայ) ինծի չափ կը բաղձայ որ վերջ տաք ձեր յաճախողէս այցելութիւններուն:

— Եթէ այդպէս է, հաճեցէք ձեր ու անոր սխառտները տալ:

— Կուզէ՞ք: Ինչքան ալ այդ տեսակ բացատրութիւն մը ցաւալի ըլլայ կնոջ մը համար, ձեր ստիպումին տեղի կուտամ: Այս տունը, պարոն, պատուաւոր տուն մըն է: Ես իմ պատասխանատուութիւնս ունիմ: Մօր մը պէս հսկելու եմ աշակերտներու իւրաքանչիւրին վրայ: Օրիորդ Աղեքսանդրի ըրած ձեր յաճախողէս այցելութիւնները չեն կըրնար տեսել՝ առանց այս երիտասարդուհին վնասելու: Իմ պարտականութիւնս է դանձաբազմաբանել տալ:

— Ձեզ չեմ հասկնար, պատասխանեցի:

Եւ իսկապէս ճշմարտութիւն էր ըսածս: Անիկա յամբօրէն յարեց:

— Այս տանը մէջ ձեր յաճախողէս այցելութիւնները՝ ամենայարգելի եւ ամենէն նուազ կասկածելի անձերու կողմէ կը մեկնուին այնպիսի կերպով մը, որ ինծի պարտք կը դնեն, հաստատութեանս եւ Օրիորդ Աղեքսանդրի օգտին համար զանոնք զազրեցնել տալ անմիջապէս:

— Տիկին, դռնեցի, կեսնքիս մէջ շատ մը ապուշութիւններ լսեցի, բայց անոնցմէ եւ ոչ մէկը բաղդատելի է ձեր հիմաւուան ըսածին:

Ինծի որոշապէս պատասխանեց:

— Ձեր հայհոյանքները ինծի չեն դաշխի: Մարդ շատ զօրեղ է երբ պարտականութիւն մը կը կատարէ:

Ու թիկնոցակը սեղմեց սրտին վրայ, ոչ թէ աս հեղ զստելու՝ այլ անտարակոյս շոյելու համար այս առատարուղի սիրտը:

— Տիկին, ըսի, մատովս դիմեք ցոյց տալով, ծերուկի մը զայրոյթը զրգոնցիք: Այնպէս ըրէք որ աս ծերուկը ձեզ մոռնայ եւ նոր չարիքներ մի՛ աւելցնէք արդէն ինծի յայտնուածներուն վրայ: Ձեզի կազդարարեմ որ չպիտի դադրիմ Օրիորդ Աղեքսանդրի վրայ հսկելէ: Եթէ բռնութիւն բանեցնէք վրան որեւէ կերպով, վա՛յ ձեզի:

Քանի կը տաքնայի այնքան կը հանդարտէր եւ աղուոր պաղարկանութիւնով մըն է որ ինծի պատասխանեց:

— Պարոն, միտքս շատ լուսաւորուած է այս աղջկան հանդէս տածած ձեր հոգածութեան վրայ, որպէս զի զայն չաղատեմ այն հսկողութենէն որով կ'սպառնաք վրաս: Տեսնելով այն կասկածելի ըլլալէ աւելի մտերմութիւնը որու մէջ կ'ապրէք ձեր սպասուհին հետ, այս անմեղ աղջկան խնայած ըլլալու էի ձեր հպումը: Ապագային կ'ընեմ: Եթէ ցարդ խիստ յանձնապաստան եղայ, ո՛չ թէ ձեզի, այլ Օրիորդ Աղեքսանդրի կ'իյնայ զիս պարսաւել: Բայց ան շատ միամիտ է, խիստ մաքուր, իմ չնորհիւ, կասկածելու համար բնութեանը վրայ այն վտանգին, որուն մաղ մնաց զինք պիտի ենթարկէիք:

կ'ենթադրեմ որ զիս չպիտի ստիպէք որ անոր միտքը բանամ :

«Նկուր, ըսի իւրովի՝ ուսերս թօթուելով, իմ խեղճ Պօնարս, մինչև հիմա ասրելու ես եղեր իսկապէս ճանչնալու համար չար կնկան մը ինչ ըլլալը : Այժմ, այս մասին գիտութիւնդ լման է» :

Առանց պատասխանելու մեկնեցայ եւ գիշերօթիկի տեսչուհիին յանկարծական կարմրութենէն հաճոյքով տեսայ որ, լուսթիւնս վրան շատ աւելի կ'աղդէր քան խօսքերս :

Բակէն անցայ ժանը նշմարելու համար ամէն կողմ նայելով :

Ինծի կ'սպասէր ան. քովս վազեց :

— Եթէ մաղերնուդ մէկ թիւի՛ն դաշին, ժան, գրեցէ՛ք ինծի. մնա՛ք բարով :

— Ո՛չ, մնաք բարով մի՛ ըսէք :

Պատասխանեցի :

— Ո՛չ, ո՛չ, մնաք բարով չէ : Գրեցէ՛ք ինծի :

Շիտակ Տիկին տը Կապրիի տունը դացի :

— Տիկինը Հոռոմ կը գտնուի պարոնին հետ : Միթէ պարոնը չէ՞ր գիտեր :

— Գիտէի, պատասխանեցի, Տիկինը դրած էր ինծի :

Իրաւ դրած էր ինծի եւ կտոր մը գլուխս կորսնցողացած ըլլալու էի մոռնալու համար : Մտաւ աս ալ այդպէս խորհեցաւ, որովհետեւ զիս գիտեց կերպով մը որ կ'ըսէր. «Պարոն Պօնար մանկութեան մէջ ինկած է», եւ սանդուխի կողէն վար նայեցաւ տեսնելու համար թէ արտակարգ շարժում մը չպիտի գործէի : Խեղճ մը իջայ աստիճաններէն եւ ան՝ յուսահատ ներս քաշուեցաւ :

Տուն դառնալով, իմացայ որ Պրն. Ժելիս սալօնը կը գտնուէր : Այս երիտասարդը յաճախ ինծի կ'այցելէ : Անշուշտ վստահ դատողութիւն մը չունի, բայց իմացականութիւնը հասարակ չէ : Աս հեղ իր այցելութիւնը զիս շփոթեց : Աւա՛ղ, մտածեցի, ահա՛ յիմարութիւն մը պիտի ըսեմ երիտասարդ բաւականիս եւ ինքն ալ պիտի խորհի որ ինչալու վրայ եմ : Չեմ կրնար սակայն իրեն բացատրել՝ թէ մոռնութեան խնդրուած եւ բարձր դուրկ մարդու մը տեղ դրուած եմ, թէ՛ Թերէզին վրայ կը կասկածին եւ ժանն ալ կը մնայ երկրի ամէնէն անզգամ կնկանը ձեռքը :

Ճշմարիտ՝ լա՛ւ վիճակ մը ունիմ Սիթոյի արքայարաններու մասին խօսելու համար երիտասարդ եւ դժկամ ուսումնականի մը հետ : Նկուր, սակայն, եկո՛ւր...

Բայց Թերէզ զիս կեցուց :

— Ո՛րքան կարմրեր էք, պարոն, ըսաւ յանդիմանական շեշտով մը :

— Գարուն է, պատասխանեցի :

Ան գոչեց :

— Գարուն է Դեկտեմբեր ամսուն :

Արդարեւ Դեկտեմբերի մէջ ենք : Ա՛հ, ի՛նչ դուրս է իմինս եւ վա՛յ աղուոր նեցուկին որ ժան ունի իմ անձիս մէջ :

— Թերէզ, դաւադանս ատէ՛ք ու եթէ կարելի է գրէք հոն ուր կարելի ըլլայ գտնել :

— Բարի լոյս, պարոն Ժելիս, ի՞նչպէս էք :

Անքիւ

Յաջորդ օրը մարդուկը ելլել ուղեց. չկրցաւ : Ի՛րա էր այն անտեսանելի ձեռքը որ զինք երկնցած կը պահէր անկողնին վրայ : Մարդուկը, ճիշտ ու

ծիշտ դամուսած՝ տեղէն չի չարժիլ յանձն առաւ, բայց իր մտածումներն էին որ քաղցին:

Զօրաւոր ջերմ մը ունեցած ըլլալու էր, որովհետեւ, Օրիորդ Բրեֆէր, Սէն Ժեռմէն տէ Բրէի արանները եւ Տիկին տը Կապրիի սպասարարը իրեն երեւցան երեւակայական ձեւերու տակ: Մասնաւորապէս սպասարարին դէմքը՝ Քաթերալի անձրեւի խողովակի մը պէս ծուռ գլխուն վրայ, կ'երկընար: Ինծի կը թուէր որ շատ մ'արդէ կար, խիստ շատ մ'արդէ կար սենեակիս մէջ:

Այս սենեակը չին սճով յարդարուած է. հօրս՝ մեծաշուք համադրեալով եւ մօրս ալ քաջմիւր շքեղազեղեալով կենդանագրերը պատէն կախուած են զայն ծածկող կանանչ շերտերով թուղթին վրայ: Ասիկա գիտեմ եւ գիտեմ նաեւ որ այս ամէնը լաւ մը թողմած է: Բայց ծեր մարդուի մը սենեակը պնտուած ըլլալու պէտքը չունի, բաւ է որ մաքուր ըլլայ եւ թերէզ հոգ տանի անոր: Ասկէ դատ, այս սենեակը բաւական պատկերազարդ ըլլալով քիչ մը մանկական եւ անփութօրէն զիտող մնացած մտքիս հաճելի է: Պատերուն ու կարասիներուն վրայ դըրուած են բաներ որ սովորաբար հետս կը խօսին եւ զիս կը զուարճացնեն: Բայց այսօր ի՞նչ կ'ուզեն ինձմէ այս բաները: Պոռչկոտ դարձած են անոնք, ծամածոող եւ սպառնական: Սա՛ արձանիկը՝ Նօթր Ծամ տը Պրուլի աստուածաբանական Առաքինութեանց մէկուն վրայ կաղապարուած՝ իր բնական վիճակին մէջ ա՛յնքան միամիտ եւ այնքան շնորհալի, հիմա անդամները կը գալարէ եւ լեզուն ցուցնելով կը ծաղրէ: Եւ սա՛ պեղեցիկ մանրանկարը, որով ներկայացած է Ժեհան Գուրէի ամենաքաղցր աշակերտներէն մէկը՝ Սուրբ Յրանսուայի դաւկն-

րուն չուանը մէջքը կապած, իր գիրքը ծնրադիր մատուցանելով Անկուլեմի բարի դուքսին — ո՞վ է որ զայն հաներ է իր շրջանակէն, իր տեղը դնելու համար կատուի խոշոր գլուխ մը, որ բարկացայտ աչքերով զիս կը դիտէ: Թուղթին շերտերն ալ եղեր են գլուխներ, կանանչ եւ տճեւ գլուխներ... բնա՛ւ երբէք, ասոնք այսօր ալ, ինչպէս քսան տարի առաջ՝ տպուած տերեւներէ դատ ուրիշ բաներ չեն... ո՛չ, աղէ՛կ կ'ըսէի, ասոնք գլուխներ են, աչքեր, քիթ մը, բերան ունեցող գլուխներ... կը հասկնամ. ասոնք միանգամայն գլուխներ են եւ տերեւներ: Զիրենք չտեսնել կ'ուզէի:

Հունա՛, աջ կողմս, Յրանսիականին աղուորիկ մանրանկարը եկեր է, բայց կարծես կամքիս մէկ ընկճող ճիգովը կառչած եմ անոր եւ թէ՛ եթէ յագնիմ, կատուի տղեղ գլուխը պիտի երեւնայ: Զեմ բանդադուշեր. Խերէզի անկողնիս ստքն ըլլալը լաւ կը տեսնեմ. կ'իմանամ ինծի խօսիլը, եւ կատարեալ լուսամտութեամբ իրեն պիտի պատասխանէի, եթէ զիս շրջապատող բոլոր առարկաները իրենց բնական դէմքին մէջ պահելու դրաղած չըլլայի:

Ահա բժիշկը: Ես չէի ուզած. բայց տեսնելու հաճոյք կ'զգամ: Ծեր դրացի մըն է որուն քիչ չահաբեր եղած եմ, այլ զոր շատ կը սիրեմ: Եթէ իրեն մեծ բան չեմ ըսեր, դոնէ ամբողջ գիտակցութեանս տէրն եմ եւ նոյն իսկ արտակարգօրէն վարպետորդի, որովհետեւ կը գնեմ անոր շարժումները, նայուածքները, դէմքին ամենապզտիկ փոթերը: Նըրբամիտ է բժիշկը, եւ իսկապէս չգիտեմ թէ ի՞նչ կը խորհի վիճակիս վրայ: Կէօթէի խորիմաստ բառը միտքս կուղայ եւ կ'ըսեմ:

— Տոբթոր, ծեր մարդը հիւանդ ըլլալ յօժարեցաւ. լայց աս հեղ աւելի բան մը չսիրտի տայ բնութեան:

Ոչ տոբթորը, ոչ թերէզ կը խնդան կատակիւ վրայ. թերեւս չհասկցան:

Տոբթորը կ'երթայ, օրը կը մթնէ եւ ամէն տեսակ ստուերներ կը կազմուին ու կը մարին վարագոյրներու ծալքերուն մէջ՝ ամպերու նման: Ստուերներ կ'անցնին առջեւէս խմբովին. անոնց ընդմէջէն կը տեսնեմ հաւատարիմ սպասուհիս անշարժ երեսը: Յանկարծ ճիչ մը, սուր ճիչ մը, տաղնապի ճիչ մը ականջներս կը բզբտէ: Դո՞ւք էք ժան որ զիս կը կանչէք:

Օրը մթնած է եւ ստուերները ամբողջ գիշերուն համար կը տեղաւորուին անկողնիս գլուխը:

Արշալոյսին, խաղաղութիւն մը կ'զգամ, անհուն խաղաղութիւն մը զիս համակ կը պարուրէ: Միթէ ձեր դի՞րկն է որ ինծի կը մատուցանէք, ո՞վ Տէր Աստուած:

Փետրուար 186...

Բժիշկը բոլորովին զուարթ է: Կ'երեւի ոտքի ելլելովս իրեն մեծ պատիւ կը բերեմ: Ըսածին նախելով՝ անթիւ հիւանդութիւններ իջեր են միասին ծեր մարմնիս վրայ:

Մարդուն սոսկումը եղող այս հիւանդութիւնք անուններ ունին՝ որոնք լեզուարանին համար սոսկումներ են: Խառնածին անուններ են ասոնք — կէս մը յոյն, կէս մը լատին՝ *ite* վերջաւորութիւնով որ բորբոքախառն ըլլալու հանգամանքը ցոյց կուտայ եւ *algie* վերջաւորութիւնով՝ որ ցաւը կը բացատրէ: Բժիշկը կը կրկնէ զանոնք՝ բաւականաչափ թուով մը ածականներու *ique*-ով վերջացող՝ որ

սահմանուած է անոնց անախորժ որակը յատկանշելու: Կարճ կապենք՝ բժշկական բառարանի աղուոր սիւնակ մը կը լեցնէին անոնք:

— Առէ՛ք այցելողինիդ, տոբթոր: Զիս կեանքի վերադարձուցիք, ձեզի կը ներեմ: Զիս բարեկամներուս դարձուցիք՝ ձեզմէ շնորհակալ եմ: Հաստատուն եմ կ'ըսէք: Անտարակոյս, անտարակոյս. սակայն շատ երկար ապրեցայ: Հին կարասի մըն եմ՝ շատ բաղդատելի հօրս թիկնաթոռին: Ատիկա թիկնաթոռ մըն էր զոր այս բարեգործ մարդը ժառանգած էր եւ որու մէջ առտուրնէ մինչեւ իրկուն կը նստէր: Օրը քսան անգամ կը ցատկէի մանկութեանս՝ այս վաղեմի թիկնաթոռի թիկունքին վրայ: Որքան ատեն որ հաստատ մնաց, անոր բնաւ ուշադրութիւն չըրին: Բայց երբ մէկ ոտքէն կաղաց, սկսան ըսել թէ լաւ թիկնաթոռ մըն էր: Ետքը կաղաց երեք ոտքէն, չորրորդը ճոնհեց եւ երկու թիկունքներն ալ կորսնցուց: Այն ատեն է որ գոչեցին. «Ի՞նչ հաստատուն թիկնաթոռ»: Կ'զմայլէին որ, հաստատ թիկունք մը եւ չիտակ կեցող ոտք մը չունենալով հանդերձ՝ թիկնաթոռի երեւոյթը կը պահէր, գրեթէ ոտքի վրայ կը մնար եւ դեռ բանի մը կը ծառայէր: Մէջի մազը մարմնէն դուրս ինկաւ, հողին տուաւ: Եւ երբ Սիրբիէն, մեր սպասաւորն անդամները սղոցեց փայտոց նետելու համար, զմայլանքի ազադակները կրկնապատկուեցան. «Սքանչելի՛, հրաշալի՛ թիկնաթոռ, անոր վրայ նստած է՝ Փիէս Սիլվեսթր Պօնար, կերպասի վաճառական, Լիխտեմիտ Պօնար՝ իր տղան եւ ժան Պաթլիսթ Պօնար՝ ծովափին երրորդ բաժանման պետը, սկեսպտիկ իմաստասէր: Ի՞նչ պատկառելի եւ հաստատուն թիկնաթոռ»: Իրականութեան մէջ, մեռած թիկնաթոռ մըն էր:

Աղէ՛կ, տոբթոր, ես այս թիկնաթոռն եմ: Ձիւ հաստատուն կը դատէք, որովհետեւ տոկացի յարձակումներու՝ որ բոլորովին պիտի մեռցնէին բազում մարդիկ եւ որոնք իմ երեք քառորդս սպաննեցին: Մեծ շնորհակալութիւն: Ատիկա չարգիլեր որ հիմա անդարմանելիօրէն աւրուած բան մը ըլլամ:

Բժիշկը կ'ուղէ յունարէն եւ լատիներէն խոշոր բառերու օգնութեամբը ինծի ապացուցանել թէ փիճակս լաւ է: Այս տեսակ ապացուցումի մը համար՝ ֆրանսերէնը խիստ սրայծառ է: Սակայն համոզուել կը յօժարիմ եւ զինք մինչեւ դուռս կ'առջնորդեմ:

— Շա՛տ աղէկ, կ'ըսէ Թերէզ, ահա՛ թէ ինչպէս դուռը գնելու է բժիշկները: Եթէ երկու երեք անգամ ալ այս կերպով վարուիք, ա՛լ չի գար եւ շատ լա՛ւ կ'ըլլայ:

— Լա՛ւ, Թերէզ, քանի որ այսքան կտրիճ մարդ մը դարձայ՝ ա՛լ նամակներս մի պահեր: Անտարա-կոյս ազուր ծրար մը նամակ կայ եւ շարութիւն մը պիտի ըլլար զանոնք կարգալէ զիս այլեւս արգիլել:

Քիչ մը քիթ պոչ ընելէ ետք, Թերէզ նամակներս տուաւ: Բայց ի՛նչ օգուտ: Բոլոր պահարաններն ալ դիտեցի եւ անոնցմէ ոչ մէկը գրուած է այն փոքրիկ ձեռքովը որուն հոս ըլլալը եւ վէճելիօն թղթատելը կ'ուզէի: Նետեցի ամբողջ ծրարը որ ա՛լ զիս չէ՛ր հետաքրքրեր:

Ապրիլ—Յունիս

Հիւանդութիւնս բաւական խիստ է եղեր:

— Կեցէ՛ք, պարոն, որ մաքուր շորերս հագնիմ, ըսաւ Թերէզ, եւ աս հեղ ալ՝ հետերնիդ դուրս ել՝

լեմ. աթոռնիդ առնեմ, ինչպէս աս վերջին օրերս ըրի եւ երթանք արեւին տակ նստիլ:

Արդարեւ, Թերէզ զիս անոյժ կը կարծէ: Անտարա-կոյս հիւանդացայ, բայց ամէն բան վերջ մը ունի: Տիկին հիւանդութիւնը մեկնած է երկար առեւնէ ի վեր եւ ահա երեք ամիս է որ՝ իր տժգոյն ու շնորհալի դէմքով ընկերակիցը՝ տիկին կազդուրումը ինձմէ սիրուն հրոժեշտ մը առաւ: Եթէ սպասուհիս մտիկ ընէի, լման մը Պրն. Արկանը պիտի դառնայի եւ կեանքիս մնացած մասին մէջ՝ զլուխս պիտի անցընէի գիշերուան ժապաւէնաւոր գլխարկ մը... Հեռի՛ ատկէ: Կամքս է առանձին դուրս ելլել: Թերէզ չի կամիր: Աթոռս բռնած է եւ կ'ուզէ հետս գալ:

— Թերէ՛զ, վաղը ինչքան կ'ուզես պզտիկ Բրօ-վանսի: պատին կոթնած քով քովի նստինք: Բայց այսօր ստիպողական դործեր ունիմ: Գործե՛ր: Կը կարծէ որ խնդիրը դրամի վրայ է եւ կը բացատրէ որ ստիպողական ոչինչ կայ:

— Աւելի՛ լաւ, բայց ասկէ զատ ուրիշ գործեր ալ կան աս աշխարհի վրայ:

Կ'աղերսեմ, կը յանդիմանեմ, կը խուսափիմ:

Օդը բաւական գեղեցիկ է: Կառք մը նստելով իթէ Աստուած զիս չի լքէ, արկածախնդրութիւնս պիտի յաջողցնեմ:

* * *

Ահա պատը որ կապոյտ գրերով սա բառերը կը կրէ. «Աղջկանց գիշերօթիկ՝ Օրիորդ Բրեֆէրի կողմէ բացուած: Ահա վանդակապատը որ լայնօրէն կը բացուէր — եթէ երբէք կը բացուէր — պատուոյ բա-կին վրայ: Բայց անոր կղպանքը ժանդոտած է եւ ձողերուն կցուած երկաթ թիթեղէ չեղբերը անվերապահ աչքերու դէմ կը պաշտպանեն այն պզտիկ հո-

գինները, որոնց անտարակոյս Օրիորդ Բրեֆէր կը սորվեցնէ՝ համեստութիւն, անկեղծութիւն, արդարութիւն եւ անչափանդրութիւն։ Ահա՛ վանդակափեղկուած պատուհան մը, որուն աղտոտ ասպակիները դռնէն կը մտանեն եւ որ՝ իբր աղօտ աչք մը՝ մինակը բացուած է արտաքին աշխարհին վրայ։

Գալով միջակ մեծութիւնով դրան, ուրկէ այնքան անգամներ ներս մտած եմ եւ որ այլեւս առջեւ փակուած է, զայն նոյնը կը գտնեմ ցանկապատ պղտիկ բացուածքովը։ Անոր հասցնող քարէ աստիճանը մաշած է եւ առանց ակնոցիս տակ սուր աչքեր ունենալու, քարին վրայ կը տեսնեմ այն պղտիկ ճերմակ գիծերը զորս վրան շինած են դպրոցականներու պամոտ ներբանները։ Արդեօք չէ՞ կարելի իմ կարգիս անկէ անցնիլ։ Ինծի կը թուի որ ժան կը տառապի այս տխուր տանը մէջ եւ գաղտուկ զիս կը կանչէ։ Ձեմ՝ կրնար անկէ հեռանալ։ Մտահոգութիւնը կը գրաւէ զիս։ Պատուէրը տրուած է. չեմ կրնար տեսնել Օրիորդ Ժանը։ Գոնէ իր լուրերը կը հարցնեմ։ Սպասուէին, աջ ու ձախ նայելէ ետք, կ'ըսէ որ լաւ է ան եւ դուռը քթիս կը գոցէ։ Ահա կրկին փողոց կը գտնուիմ։

Ու անկէ ի վեր, քանի՞ անգամներ այսպէս թափառեցայ, սա՛ պատին տակ եւ անցայ պղտիկ դրան առջեւէն՝ ամօթալի, յուսահատ եւ ինքս չա՛տ աւելի տկար քան այն աղջնակը որուն այս աշխարհիս վրայ միակ նեցուկը ես եմ։

10 Յունիս

Ձգուանքիս յաղթելով՝ գացի Տիար Մուշը տեսնել։ Նախ նկատեցի որ դրասենեակը անցեալ տարուէն աւելի փոշոտ եւ աւելի խոնաւ է։ Նոտարը ինծի կ'երեւայ իր կարճ շարժումներովն ու ակնոցնե-

րուն տակ դիւրաշարժ բերեցովը։ Իրեն կը գանդատիմ։ Կը պատասխանէ... բայց ի՞նչ օգուտ՝ նոյն իսկ ալրուելու սահմանուած տեսրակի մը մէջ տափակ անգղամի մը յիշատակը արձանագրելէն։ Իրաւունք կուտայ Օրիորդ Բրեֆէրի, որու հոգին ու նկարագիրը երկար ատենէ ի վեր դնահատած է։ Առանց խնդրին հալան մասին վրայ խօսելու, պարտի ըսել որ՝ երեւոյթները ինծի նպաստաւոր չեն։ Ասի վրաս չագգեր։ Կ'աւելցնէ որ (եւ ասիկա վրաս աւելի կ'ագգէ) պաշտպանեալին դաստիարակութեանը համար ձեռքը ունեցած վախ դուժարը հատած է եւ այս պարագային տակ՝ մեծապէս կ'զմայլի անչափանդրութեանը վրայ Օրիորդ Բրեֆէրի, որ կը յօժարի քովը պահել Օրիորդ Ժանը։

Փառաւոր լոյս մը, գեղեցիկ օրուան մը լոյսը իր անկեղծ ակնքները կը հոսեցնէ այս աղտոտ վայրին մէջ ու կը լուսաւորէ աս մարդը։ Դուրսը իր չքեղութիւնը կը փոխէ բազմամբոխ փողոցի մը բուր թշուառութիւններուն վրայ։

Ի՞նչ քաղցը է այս լոյսը որով աչքերս կը լեցունին այնքան երկար ատենէ ի վեր եւ դոր քիչ ետքը ա՛լ չպիտի ըմբոշխնեմ։ Կը մեկնիմ, մտածկոտ, ձեռքերս կոնակս կապած՝ Բարիզի ամբողջեանց երկայնքին, եւ առանց դիտնալու թէ ի՞նչպէս, ինքզինքս կը գտնեմ կորսուած արուարձաններու մէջ ուր վտիտ պարտէզներ կան։ Փոշոտ ճամբու մը եղերքը կը հանդիպիմ տունկի մը որուն միանգամայն չողարաց եւ մոռյլ ծաղիկը կարծես ստեղծուած է դուրդողուելու համար ամէնէն ազնիւ եւ մաքուր սուղերու։ Անգոլի ծաղիկն է։ Մեր հայրերը զայն կը կոչէին Նօթր Տամի ձեռնոցը։ Նօթր Տամ մը միայն՝ որ տղաքներու երեւնալու համար պիտի փոքրիկնար

պղտիկ մատները սահեցնելու համար այս ծաղիկին
նեղ հունտին մէջ:

Ահա խոշոր բզկզ մը որ բրտօրէն մէջը կը մխուր-
բերանը չի կրնար հասնիլ նեկտարին եւ շատակերը
ի զուր կը ճգնի: Վերջապէս կը հրաժարի եւ հոտա-
ւէտ փռչելով համակ թաթխուած դուրս կ'ելլէ:
Ծանր թռիչք կ'առնէ. բայց՝ դործարաններու մու-
րովն աղտոտած այս արուարձանին մէջ, ծաղիկները
հազուադիւրս են. կրկին անցօլիլիմ կը դառնայ, եւ
աս հեղ, պսակը կը ճեղքէ եւ չինած բացուածքին
ընդմէջէն կը ծծէ նեկտարը. չէի կարծեր որ բզկզ
մը այնքան խելք կ'ունենայ: Սքանչելի է աս: Մի-
ջատներն ու ծաղիկները, քանի զիրենք լաւ կը ճանչ-
նամ զիս ա'լ աւելի կը շահագրգռեն: Կը նմանիմ բարի
Ռօլէնի՝ դոր իր դեղձենիին ծաղիկները կը յափշտա-
կէին: Պիտի ուզէի գեղեցիկ պարտէզ մը ունենալ եւ
ապրիլ պուրակի մը եղերքը:

Օգտուո՞ւս—Սեպտեմբեր

Կիրակի առտու մը, միաքն ունեցայ զալ դիտել
այն պահն երբ Օրիորդ Բրեֆէրի աշակերտները շար-
քով թաղի եկեղեցին աղօթել կ'երթան: Անոնց երկ-
երկու անցնիլը տեսայ, պղտիկներն առջեւէն, լուրջ
դէմքերով: Նման հագուած, կարճ, կլոր, հպարտ
երեք հատ կային որոնց օրիորդ Մութօններն ըլլալը
տեսայ: Անոնց երէց քոյրը արուեստապէս է որ
Տատիոսի՝ Սապիններու թաղաւորին ահաբիւս դը-
լուխը գծադրեց: Թափօրին մէկ կողմը փոխ-անօրէ-
նուհին, ձեռքը աղօթադիրք մը՝ կը շարժուէր եւ
յօնքերը կը խոժոռէր: Միջակները, ետքը մեծերը
անցան փսրտալով: Բայց ժանը չտեսայ:

Հանրային կրթութեանց նախարարատունը հար-
ցուցի թէ արդեօք դարակի մը խորունկը չէ՞ր գըտ-

նուէր Տըմուր փողոցի հաստատութեան վրայ ծա-
նօթագրութիւն մը: Ինծի խոստացան որ քննիչներ
զրկեն: Անոնք վերադարձան լաւագոյն տեղեկու-
թիւններ բերելով: Ըստ իրենց՝ Բրեֆէր զիջերօթիկը
օրինակելի դպրոց մըն էր: Եթէ քննութիւն մը պա-
հանջելու ըլլամ, վստահաբար Օրիորդ Բրեֆէր պի-
տի ընդունի ակադեմական դասինները:

3 Հոկտեմբեր

Այս հինգշաբթին արձակուրդի օր ըլլալով՝ Տը-
մուր փողոցին շրջակայքը հանդիպեցայ երեք փոք-
րիկ օրիորդ Մութօններուն: Մայրերնուն բարեւ տա-
լով, տասներկու տարեկան երեւցող երէց քրոջը
հարցուցի թէ ի՞նչպէս էր Օրիորդ Ժան Աղեքսանդր,
իր ընկերուհին:

Փոքրիկ օրիորդ Մութօն մէկ շունչով պատաս-
խանեց:

— Ժան Աղեքսանդր ընկերուհիս չէ: Ողորմու-
թիւնով կը պահուի դպրոցին մէջ. ատոր համար
ա'լ դասարան աւել կուտան իրեն: Օրիորդ Բրեֆէրը
ըսաւ:

Երեք օրիորդները սկսան ճամբանին շարունա-
կել եւ Տիկին Մութօն իրենց հետեւեցաւ, իր լայն
ուսին՝ վրայէն ինծի նետելով կասկածոտ ականարկ
մը:

Աւա՛ղ, ստիպուած եմ կասկածելի դիմումներ
ընել: Տիկին ար Կապրի է'ն չուտը երեք ամիսէն պի-
տի վերադառնայ Բարիդ: Իրմէն հետի՝ ես ոչ վար-
ուելակերպ ունիմ, ոչ խելք. ես լոկ ծանր, դժուա-
րաշարժ եւ վնասակար մեքենայ մըն եմ:

Սակայն չեմ ա'լ կրնար հանդուրժել որ Ժանը
զիջերօթիկ դպրոցին մէջ սպասուհի ըլլայ եւ Պա-
րոն Մուշի անարգանքներուն ենթարկուած մնայ:

28 Դեկտեմբեր

Օդը մութ էր եւ ցուրտ։ Արդէն գիշեր եղած էր։ Պզտիկ դրան զանգակը զարկի հանդարտութեամբը մարդու մը որ ա՛լ բանէ չի վախնար։ Երկչոտ սպասուհիին դուռը բանալուն պէս՝ ձեռքը ոսկի մը սահեցուցի եւ իրեն ուրիշ մըն ալ խոստացայ եթէ յաջողէր Օրիորդ Ադեքսանդրը ինծի ցուցնել։ Պատասխանը եղաւ։

— Ժա՛մ մը ետք, ճաղաւոր պատուհանէն։

Եւ դուռը քթիս միակեց այնքան բրտօրէն որ գլխարկս սարսուռաց գլխուս վրայ։

Երկար ժամ մը սպասեցի ձիւնի մրրիկներու մէջ, ետքը պատուհանին մօտեցայ։ Ոչի՛նչ, հովը կատաղի էր եւ ձիւնը խիստ կը տեղար։ Քովէս անցնող գործաւորները, գործիքնին ուսերնուն վրայ, գլուխնին կախ ձիւնի խոշոր փուլաներուն տակ ինծի կը բաղթէին։ Ոչի՛նչ, կը վախնայի որ զիս չեն տեսներ։ Գիտէի որ սպասուհի մը կաշառելով գէշ ըրած էի, բայց բնա՛ւ չէի ղղջար։ Քամահրելի է ան մարդը որ ի հարկին չի գիտեր հասարակաց կանոնէն դուրս ելլել։ Քառորդ մը անցաւ։ Ոչի՛նչ։ Վերջապէ՛ս, պատուհանը բացուեցաւ։

— Դո՞ւք էք, պարոն Պօնար։

— Դո՞ւք էք, Ժան։ Մէկ բառով՝ ի՞նչ է վիճակնիդ։

— Լաւ եմ, չատ լաւ։

— Ատկէ դատ։

— Զիս խոհանոց դրին եւ սրահները կ'աւրեմ։

— Խոհանոցի՛ն մէջ, սրա՛հ աւրոյ, դո՞ւք, ո՞վ բարութիւնը Աստուծոյ։

— Այո՛, որովհետեւ խնամակալս ալ թռչակս չի վճարեր։

— Զեր խնամակալը թշուառական մըն է։

— Դո՞ւք ալ գիտէք։

— Ի՞նչ։

— Օ՛հ, ինծի ըսել մի տար։ Բայց աւելի կը նախընտրեմ մեռնիլ քան հետը առանձին դանուիլ։

— Եւ ինչո՞ւ չի գրեցիք ինծի։

— Վրաս կը հսկէին։

Այս վայրկեանին, որոշումս տուած էի եւ ոչինչ կրնար զայն փոխել։ Խորհեցայ որ իրաւունք չունէի, բայց խնդացի՛ այս խորհուրդիս վրայ։ Որոշած ըլլալով, խոհեմ եղայ։ Նշանակելի հանդարտութեամբ մը շարժեցայ։

— Ժան, հարցուցի, ձեր սենեակը բաղին հետ կը հաղորդակցի՞ր։

— Այո՛։

— Կրնա՞ք դրան սլարանը դուք փաշել։

— Այո՛, եթէ օթեակին մէջ մարդ չըլլայ։

— Գացէ՛ք նայիլ եւ ջանացէ՛ք որ ձեզ չի տեսնեն։

Ապասեցի, դրան ու պատուհանին վրայ հսկելով։ Հինգ վեց երկվայրկեան վերջ, Ժան երեւցաւ ճաղերուն ետեւ, վե՛րջապէս։

— Սպասուհին օթեակին մէջն է, ըսաւ։

— Լա՛ւ, ըսի։ Գրիչ մը ու մեղան ունի՞ք։

— Ո՛չ։

— Մատի՞տ մը։

— Այո՛։

— Տուէ՛ք։

Գրպանէս հին օրաթերթ մը փաշեցի եւ կանթեղները մարելու աստիճան խոտօրէն փչող հովին տակ, ձիւնին ներքեւ որ զիս կը կուրցնէր, այս թերթին շուրջը կրցածիս չափ լաւ իբր կապ յարմարեցուցի շերտ մը թուղթ՝ Օրիորդ Բրեֆէրի հասցէին։

Գրեւով հանդերձ, ժանին հարցուցի:

— Երբ ցրուիլը անցնի, նամակներն ու թուղթերը տուփեր կը ձգէ եւ զանգակը կը զարնէ : Սպասուէին դուռը կը բանայ եւ խալոյն անոր մէջ գտածը կը տանի Օրիորդ Բրեֆերի : Այսպէս չի՞ պատահիր իւրաքանչիւր նամակաբաշխութեան :

Ժան ըսաւ թէ իր կարծիքով այդպէս կը պատահէր :

— Տեսնե՛նք, ժան, կրկին զննեցէ՛ք, եւ սպա-
սուհիին օթեալը թողելուն, դրան լարը քաշեցէ՛ք ու
դուրս ելէ՛ք:

Աս ըսելով, Թերթս տուփին մէջ սահեցուցի,
ամուր մը զանգակը քաշեցի եւ դացի մօտակայ դրան
մը անկիւնը պահուըտիլ:

Հազիւ քանի մը վայրկեանէ ի վեր հոն կը գըտնուէի. երբ պզտիկ դուռը թրթռաց, վերջը կէս մը բացուեցաւ եւ մօտաւ գլուխ մը դուրս ինկաւ: Բըռնեցի զայն, ինծի քաշեցի:

— Եկէ՛ք, ժամն, Եկէ՛ք :

Մտահոգութիւնով կը դիտէր զիս: Վստահաբար
կը վախնար որ խենթեցած ըլլայի: Ընդհակառակը,
չառ ողջմիտ էի:

— Եկէ՛ք, եկէ՛ք, զաւակս :

— $\Pi^{\circ} \mathcal{L}_P :$

— Տիկինն ասլ Կասպրեի տունը :

Այն ատեն թեևս բռնեց: Ատեն մը գողերու պէս վազեցինք: Վազելը գերութեանս հետ չէ: Կէս մը չնչասպառ կանգ առնելով, կոթնեցայ բանի մը որ շաղանակ խորովողի մը կրակարանն էր՝ հաստատուած անկիւնը գինետան մը որուն մէջ կառապաններ կը խմէին: Ատոնցմէ մէկը հարցուց թէ կառքի պէտք չունէ՞րք: Անշուշտ, հատ մը պէտք էր: Խա-

րազման բռնող մարդը, բաժակը թիթեղէ հաշուեսե-
ղանին վրայ դնելով, նստարանը բարձրացաւ եւ ձին
յառաջ քշեց: Ազատա՛ծ էինք:

— Ո՛ւֆ, գոչեցի, ճակտիս քրտինքը սրբելով,
որովհետեւ, հակառակ ցուրտին, խոշոր կաթիլնե-
րով քրտինքս կը հոսէր :

Ինչ որ տարօրինակ է, սա է որ, ժամն ինձմէ
աւելի զիտակից էր մեր գործած արարքին: Շատ
լուրջ եւ յայտնապէս մտահոգ էր:

— Նոհանո՛ցը, զոչեցի, զայրոյթով:

Ան գլուխը թօթուեց՝ կարծես ըսելու համար:

«Հոնն կամ աշուր, ի՛նչ հոգս»։ Եւ կանթեղներուն լոյսովը՝ վշտով նշմարեցի որ դէմքը նիհար էր եւ դիմապոկերը ձգտուած էին։ Ա՛լ վրան չէի տեսներ այն վառվռութիւնը, այն յանկարծական խոյանքները, այն արագ արտայայտութիւնը, զորս իր մէջ այնքան սիրած էի։ Ակնարկները դանդաղ էին, շարժումները հարկադրեալ, կեցուածքը ախուր։ Զեռքը բռնեցի. կարծրացած, ցաւոտ եւ պաղ ձեռք մը։ Խեղճ աղջնակը լաւ մը տատապած էր։ Հարցումներ ըրի. հանդարտօրէն պատմեց թէ Օրիորդ Ռեեֆէր օր մը զինքը կանչելով՝ «Ճիւա՛ղ եւ պզտիկ իժ» անուանած էր, առանց ատոր պատճառը գիտնալուն։ Ան աւելցուց. «Ա՛լ չպիտի տեսնէք Պրն. Պոնարը որ ձեղի դէշ խորհուրդներ կուտար եւ որ խիստ գէշ վարմունք մը ունեցաւ ինծի հանդէպ»։ Իրենն ըսի. «Օրիորդ, այդ բանին երբէ՛ք չպիտի հաւատամ»։

Օրերորդը գիւ աստակեց եւ դասարան ղրկեց : Այն լուրը թէ ա'լ ձեզ չախտի տեսնէի, ինծի համար եզաւ գիշերը որ կ'իջնայ : Գիտէ՛ք այն իրկունները երբ մարդ կը տխրէ՝ գրաւուելով ստուերէն . լա՛ւ, երեւակայեցէ՛ք որ աղբալիսի վայրկեան մը տեւէ ամ-

բողջ շարաթներ, ամբողջ անխնայներ: Օր մը իմացայ որ խօսարանը կը գտնուէիք վարժուէիին հետ. ձեզ կը դիտէի. իրարու «ցտեսութիւն» ըսինք: Չափով մը մխիթարուած էի: Սնկէ քիչ մը ետք՝ խնամակալս հինգշաբթի մը եկաւ զիս տանիլ: Մերժեցի հետը դուրս ելլել: Շատ մեղմութեամբ պատասխանեց թէ պզտիկ քմահաճ մըն էի: Ու զիս հանդարտ թողուց: Բայց, յաջորդ օրը, Օրիորդ Բրեֆէր ինծի եկաւ այնքան չար կերպարանքով մը որ վախցայ: Ձեռքը նամակ մը բռնած էր: «Օրիորդ, ըսաւ, խնամակալնիդ կ'իմացնէ որ ձեզի պատկանող բոլոր գումարները սպառած են: Մի՛ վախնաք, չեմ ուզեր ձեզ լքել. բայց հետս պիտի համաձայնիք թէ արդար է որ ասրուստնիդ չահիր»:

Այն ատեն, զիս դորձածեց տունը աւելլու աշխատանքին եւ երբեմն, ամբողջ օրեր զիս կը փակէր շտեմարանի մը մէջ: Ահա՛, պարոն, ինչ որ պատահեցաւ ձեր բացակայութեանը: Եթէ կարենայի ձեզի գրել, չգիտեմ թէ պիտի գրէի՞, որովհետեւ չէի կարծեր որ կրնաք զիս գիշերօթիկէն դուրս քաշել եւ որովհետեւ՝ զիս չէին բռնադատեր որ Պարոն Մուշը տեսնել երթամ, հարկ չկար աճապարելու: Կըրնայի շտեմարանին ու խոհանոցին մէջ սպասել:

— Ժան, գոչեցի, եթէ մինչեւ Ուիկիանիա փախչիլ ալ հարկ ըլլայ, ա՛լ անարդ Բրեֆէրը ձեզ չպիտի առնէ: Մեծ ուխտ մը կ'ընեմ այդ մասին: Եւ ինչո՞ւ Ուիկիանիա չպիտի երթայինք: Կլիման ասողջ է եւ անցեալ օր թերթի մը մէջ տեսայ որ հոն դաշնակալ կը գտնուի: Առ այժմ՝ երթանք Տիկին տը Կապրիի, որ բարեբախտաբար Բարիդ կը գտնուի երեք չորս օրէ ի վեր. երկու անմեղներ ենք մենք եւ մեծապէս օգնութեան կը կարօտինք:

Մինչ կը խօսէի, Ժանի դիմագծերը կը տըժգունէին եւ կը մարէին. քօղ մը կար ակնարկներուն վրայ, վշտալի փոթ մը ձգտեց կիսաբաց չրթունքները: Գլուխը ուսիս վրայ հակեց եւ մարած մնաց:

Բազուկներուս մէջ առի դայն եւ քնացող մանուկի մը պէս բարձրացուցի Տիկին տը Կապրիի սանդուխէն: Յողնութեամբ եւ յուզումով խորասուզուած՝ անոր հետ ինկայ դրան սեմին վրայ: Հոն, քիչ ետք, ոգեւորուեցայ:

— Դո՞ւք էք, ըսաւ, աչքերը բանալով, գոհ եմ: Այս վիճակին մէջ մեր բարեկամին դուռը բանալ տուինք:

Ժամը ութն էր: Տիկին տը Կապրի բարութեամբ ընդունեց ձերունին ու աղջնակը: Զարմացած, անշուշտ զարմացած էր, բայց մեզ չհարցաքննեց:

— Տիկին, ըսի, կուգանք երկուքս ալ ձեր պաշտպանութեան տակ մօտնել: Եւ, ամէն բանէ առաջ, ընթրել կը խնդրենք: Գոնէ՛ Ժանը, որովհետեւ կառքին մէջ տկարութենէն մարեցաւ: Ինծի դալով, այս ուշ ատենին պատառ մ'իսկ չեմ կրնար ակոյսիս տակ դնել, առանց տագնապալի դիշեր մը պատրաստելու: Կը յուսամ որ Պրն. տը Կապրի լաւ է:

— Հո՛ւն է, ըսաւ:

Եւ իսկոյն, մեր դալուստը անոր ծանոյց:

Հաճոյքով տեսայ անոր բաց դէմքը եւ սեղմեցի անկեղծօրէն կարկառուած ձեռքը: Զորսս մէկ ճաշաբահ անցանք եւ մինչ Ժանի կը մատուցուէր պաղ միս՝ որուն ձեռք չէր դպցներ, մեր գործը պատմեցի: Փօլ տը Կապրի ծխափողը վառելու թոյլտուութիւն խնդրեց, ետք՝ լռիկ ինծի մօտիկ ըրաւ: Երբ

վերջացուցի, կարճ ու փշոտ մօրուքը քերեց այտե-
րուն վրայ:

— Սաքուլլէ՛օ, գոչեց. դու խնդիրդ աղէկ վտան-
գի տակ էք դրեր, պարոն Պօնար:

Ետքը, տեսնելով որ Ժանը իր վրայէն ինծի կը
դարձնէր խոշոր ապշած աչքերը:

— Եկէ՛ք, ըսաւ ինծի:

Իրեն հետեւեցայ գրասենեակի, ուր ճրագներուն
լոյսով պատերուն մթադոյն թուղթին վրայ կը փայ-
լէին հրացաններ եւ որսի դանակներ: Հոն՝ կաշիէ
բազմոցի մը վրայ նստեցնելով գիւս:

— Ի՞նչ ըրեր էք, ըսաւ, ի՞նչ ըրեր էք, մե՛ծդ
Աստուած: Անշափահաս մը խոտորցնել, յափշտա-
կել եւ առեւանգե՛լ: Աղուոր դործ մը կռնակնիդ բեռ-
ցուցեր էք: Պարզապէս հինգէն տասը տարի բան-
տարկութիւնով մը պիտի պատժուիք:

— Ո՛վ գթութի՛ւնդ Աստուծոյ, գոչեցի, տասը
տարի բանտարկութի՛ւն անմեղ աղջնակ մը ազա-
տած ըլլալուն համար:

— Օրէնքն է, պատասխանեց Պրն. տը Կապրի:
Օրինագիրքը բաւական լաւ կը ճանչնամ, կը տես-
նէ՛ք. սիրելի Պրն. Պօնար, ոչ թէ օրէնսդիտութիւն
սորված ըլլալուս՝ այլ Լիւզանսի քաղաքապետ ըլ-
լալով իմ վարչութեանս տակ եղողները տեղեկացը-
նելու համար, ես ինքս զայն ուսումնասիրած եմ:
Նօտար Մուշը սրիկայ մըն է, Բրեֆէրը անպատիւ
կնիկ մը, իսկ դուք... բաւական զօրեղ բառ մը չեմ
զտներ ձեզ յատկանշելու համար:

Բանալով իր մատենագարանը որ կը պարունա-
կէր շան վզնոց, մտրակ, ասպանդակ, կօշիկի խը-
թան, սիկառի տուփեր եւ քանի մը դործածելի գիւ-
բեր, օրինագիրք մը առաւ եւ սկսաւ թղթատել:

Ոճիր եւ յանցանք... քռնի մարդ փակել, ձեր
պարադան չէ աս... անչափահասներու ստեւան-
գում, ահա մեր փնտռածը... ՅՕԴՈՒԱԾ 354.—
«Ո՛վ որ, խաբէութեամբ կամ բռնութիւնով, առե-
ւանգէ կամ առեւանգել տայ անչափահասներ, կամ
հետը քշած տարած, խոտորցուցած կամ տեղէն փո-
խադրած ըլլայ, կամ տանել տուած, խոտորցուցած
կամ փոխադրել տուած ըլլայ՝ այն վայրերէն, ուր
դրուած էին անոնց կողմէն՝ որոնց հեղինա-
կութեան կամ կառավարչութեանը յանձնուած էին,
պիտի ենթարկուի բանտարկութեան: Տեսնել պատ-
ժական օրէնքի 21, 28 յօդուածները: 21.—Բանտար-
կութեան տեւողութիւնը է՛ն քիչը հինգ տարի է...
28.— Բանտարկութեան դատապարտութիւնը քա-
ղաքացիութեան իրաւունքը ջնջել կուտայ»: Շատ
պարզ է, անանկ չէ՞, պարոն Պօնար:

— Կատարելապէս պարզ է:

Շարունակենք. Յօդուած 356.— Եթէ առեւան-
գողը դեռ քսանըմէկ տարեկանին չէ հասած, միայն
մէկ տարի բանտարկութեամբ կը պատժուի... Ասի-
կա մեզի չի պատկանիր: Յօդուած 357.— Այն պա-
րագային որ առեւանգողը ամուսնանայ փախցու-
ցած աղջկան հետ, կը ձերբակալուի միայն այն ան-
ձերու տրտունջին վրայ՝ որոնք — ըստ քաղաքային
օրինագրքին — իրաւունք ունին ամուսնութեան ջըն-
ջումը պահանջելու, ոչ ալ կրնայ դատա-
պարտուիլ՝ ամուսնութեան ջնջումը արտա-
սանուելէ առաջ: Չեմ գիտեր թէ Օրիորդ Աղեքսանդ-
րին հետ ամուսնանալու միտք ունի՞ր թէ ոչ: Կը
տեսնէք որ օրինագիրքը թոյլատու է եւ ձեզի այս
կողմէն դուռ մը կը բանայ: Բայց կատակի ատենը
չէ, որովհետեւ կացութիւննիդ գէշ է: Ի՞նչպէս ձեզի

պէս մարդ մը կրցած է երեւակայել որ՝ կարելի է Բարիզի մէջ, տասնըիններորդ դարուն, առանց պատժուելու աղջիկ մը փախցնել: Միջին դարու մէջ չենք սուրբը եւ աղջիկ յափշտակելը ա՛լ չի թոյլատրուիր:

— Մի՛ կարծէք որ, հին օրէնքով յափշտակութիւնը թոյլատրուած ըլլայ: Պալիւզ կը յիշատակէ Շիլլերպեռ Թագաւորին Գօլօնի մէջ՝ 593 կամ 94ին՝ այս նիւթին վրայ տուած մէկ վճռադիրը: Արդէն, ո՞վ չզիտեր թէ՛ 1579 Մայիսին, Պրուսիի հռչակաւոր հրամանագիրը բացարձակապէս կը յայտարարէ որ, ամէն անոնք՝ որոնք քսանըհինգ տարեկան անչափահաս տղայ ու աղջիկ կը մօլորցնեն, ամուսնութեան կամ ուրիշ պատրուակներով, առանց բացարձակ հաճութեանը եւ կամքին՝ անոնց հօրը, մօրը եւ խնամակարներուն, մահուան պատիժը սխտի կըրեն: Եւ, կ'աւելցնէ հրովարտակը, նմանապէս արտակարգ կերպով սխտի պատժուին բոլոր անոնք՝ որ մասնակցած կ'ըլլան այդ յափշտակութեան եւ որոնք խորհուրդ տուած, դիւրացուցած եւ օգնած կ'ըլլան անոր որեւէ կերպով: Ահա ասոնք են, կամ ասոնց մօտ, հրովարտակին իսկական խօսքերը: Գալով Նաբոլէոնական օրինադրքին այդ յօդուածին որ ահա ինծի ճանչցուցիք եւ որ անպատիժ կը ձգէ փախցուցած աղջկանը հետ ամուսնացողը, ինծի կը յիշեցնէ որ Պրըթանի մէջ դռնուած սովորութեան համեմատ, ամուսնութեան յանդուր յափշտակութիւնը չէր պատժուեր: Բայց այս սովորութիւնը որ 1720ին զեղծուածի տեղի տուաւ, ջնջուեցաւ:

«Այս թուականը տասը տարուան տարբերութիւն մը կրնայ ունենալ: Յիշողութիւնս այլեւս չափաւ չէ եւ անցած է այն ժամանակը որ կրնայի դոյ

արտահանել, առանց չունչ առնելու, ժերար տը Թուսիյօնէ հազար հինգ հարիւր տող ոտանաւոր:

«Գալով Շարլմանի օրինադրքին որ յափշտակութեան վարձատրութիւնը կը կանոնաւորէ, անոր մասին չի խօսելուս պատճառն այն է որ՝ վըստահարար դուք զայն կը յիշէք: Կը տեսնէք ուրեմն որ, սիրելի Պրն. տը Կապրի, յափշտակութիւնը պատժոյ արժանի նկատուած է հին Ֆրանսայի երեք Թագաւորութեանց տակ: Շատ կը սխալի մարդ կարծելով որ միջին դարը քառս մըն էր: Ասոր հակառակին համոզուեցէք...»

Պրն. տը Կապրի զիս ընդմիջեց:

— Դուք կը ճանչնաք, գոչեց, Պրուսիի, Պալիւզի, Շիլլերպերի հրովարտակները եւ Շարլմանի օրինադիրքը եւ տեղեկութիւն չունի՞ք Նաբոլէոնական օրէնքէն:

Իրեն պատասխանեցի թէ բնաւ չէի կարդացած այս օրինադիրքը եւ դարմացաւ:

— Կ'ըմբռնէ՞ք այժմ, աւելցուց, ձեր գործած արարքին ծանրութիւնը:

Շիտակը խօսելով, դեռ չէի հասկնար: Բայց, քիչ քիչ Պրն. Փօլի շատ ողջմիտ յանդիմանութեանց ազդեցութեանը տակ սկսայ զգալ որ սխտի դատուէի, ոչ թէ նպատակիս համար որ անմեղ էր, այլ արարքիս համար՝ որ դատաւարտելի էր: Այն ատեն յուսահատեցայ եւ ողբացի:

— Ի՞նչ ընելու է, գոչեցի: Միթէ կորսուած եմ անձար եւ արդեօք հետս կորսնցուցի՞ նաեւ խեղճ աղջնակը զոր ազատել կ'ուզէի:

Պրն. տը Կապրի լսիկ ծխափողը թխմեց եւ վառեց զայն այնքան դանդաղօրէն որ բարի ու լայն դէմքը երեք չորս վայրկեան այնքան կարմիր եղաւ

ինչքան դարձնուցի կրակովը կարմրած դարբինի մը երեսը:

— Ինծի կը հարցնէք ի՞նչ ընենիդ. բան մըն ալ մի՛ ընէք, սիրելի Պրն. Պոնար: Աստուծոյ սիրոյն եւ ձեր օգտին, բնա՛ւ բան մի՛ ընէք: Ձեր դործք բաւական վատ է. ալ անոր մի՛ խառնուիք, որպէս զի նոր վտանգ մըն ալ չաւելնայ: Բայց խոստացէք որ բոլոր ըրածներս վրանիդ պիտի առնէք: Վաղուընէ սկսեալ կ'երթամ նոսար Մուշը տեսնել, եւ եթէ մեր կարծած մարդն է, այսինքն՝ սրիկայ մը, հնարք մը կը գտնեմ հոգ չէ թէ գրողն ալ դործին խառնուելու ըլլայ դայն անվնաս ընծայելու համար: Որովհետեւ ամէն ինչ իրմէն կախում ունի: Քանի որ չառ ուշ է այս իրկուն Օրիորդ Ժանը իր գիշերօթիկը վերադարձնելու՝ կրնա այս գիշեր իր քով կը պահէ երկտասարդուհին: Ասիկա շատ աղուոր մեղսակցութիւն մը կը կազմէ, բայց այս կերպով երկտասարդուհիի կացութենէն կասկածի ամէն հանգամանք վերցուցած կ'ըլլանք: Գալով ձեզի, սիրելի Պարոն, անմիջապէս Մայաքէ գետտի տուններնիդ դարձէք, եւ եթէ հոն Ժանը փնտռել գտն, ձեզի գիւրդին ղիտի ըլլայ ասպնդանել որ տուններնիդ չի գտնուիր:

Մինչ այսպէս կը խօսէինք, Տիկին տը Կապրի կարգադրութիւններ կ'ընէր հիւրը պառկեցնելու համար: Տեսայ սպասուհին որ նրբանցքէն կ'անցնէր թեւերուն վրայ կրելով լաւանդայով հոտաւետ սաւաններ:

— Ահա՛, ըսի, պարկեշտ եւ անուշ բուրում մը:

— Ի՞նչ կ'ուզէք, պատասխանեց Տիկին տը Կապրի, գեղացի՛ ենք:

— Ա՛հ, պատասխանեցի, երանի՛ թէ ես ալ գեղացի մը դառնայի. երանի՛ թէ օր մը, ինչպէս դուք

լիւզանսի մէջ, վայրի հոտեր չնչի տերեւածածկ տանիքի մը տակ, եւ, եթէ այս մաղթանքը խիստ փառասիրական է ծերուկի մը համար որուն կեանքը կը վերջանայ, դոնէ կը բաղձամ որ, աս ճերմակեղէնին պէս պատանքս լաւանդայով բուրումնաւետուած ըլլայ:

Համաձայնեցանք որ յաջորդ առտուն իրենց հաշել պիտի դայի: Բայց բացարձակապէս արգելեցին կէսօրէն առաջ երթալս: Ժան, զիս համբուրած ատեն պաղատեցաւ որ ալ զինք գիշերօթիկ չի վերադարձնեմ: Իրարմէ բաժնուցանք յուզուած եւ խռովեալ:

Դրան սեմին վրայ գտայ Թերէզը՝ զինք կատղեցնող մտահոգութեան մը մատնուած: Ապագային զիս բանտարկելու սպառնալիքն ըրաւ:

Ի՞նչ գիշեր մը անցուցի: Աչքս վայրկեան մը չի գոցեցի: Երբեմն՝ տղու մը պէս կը խնդայի արկածախնդրութեանս յաջողելուն համար, երբեմն ալ՝ անբացատրելի տագնապով մը ինքզինքս դատաւորներուն առջեւ քաշկռտուած կը տեսնէի՝ ամբաստանեալներու նստորանին վրայ՝ այսքան բնականօրէն գործած ոճիւրիս հաշիւը տալու: Ահարեկած էի եւ սակայն՝ ոչ խղճի խայթ եւ ոչ զղջում կ'ըզդայի: Արեւը, սենեակս թափանցելով զուարթօրէն անկողնիս ոտքը շոյեց եւ ես սա՛ ազօթքն ըրի:

«Աստուած իմ, դուք որ երկինքն ու ցօղը ստեղծեցիք, ինչպէս ըսուած է Թրիսթանի մէջ, դատեցէ՛ք զիս ձեր անկողմնակալութեամբը, ոչ թէ արարքներուս, այլ մտադրութեանցս համեմատ, որ ուղիղ ու մաքուր եղան. եւ պիտի ըսեմ. — փա՛ռք ձեզի երկինքի մէջ եւ խաղաղութիւն երկրի վրայ բարեացակամ մարդերու համար: Ձեր ձեռքերուն

հետեւ նոր պարտականութիւններ ունինք: Բայց թողէք որ սա բազմոցին վրայ երկննամ, որովհետեւ ոտքիս վրայ չեմ կրնար կենալ:

15 Յունուար 186...

— Բարի լոյս, պարոն, կ'ըսէ ժան, մեր դռները բանալով, մինչդեռ թերէզ, շնորհիւ աղջկան ինձմէ հեռու մնալով, նախասենեակին մէջ կը մուտար:

— Օրիորդ, կը խնդրեմ որ հանգիստւորապէս նոր տխրողսսօս կոչէք զիս եւ ըսէք: «բարի լոյս, իննամակալս»:

— Կատարուեցա՞ւ. ի՞նչ երջակութիւն, ըսաւ աղջնակը ծափ զարնելով:

— Կատարուեցաւ, օրիորդ, քաղաքապետական սրահին մէջ, խաղաղութեան դատաւորին առջեւ եւ այսօրուընէ սկսեալ հեղինակութեան տակ էք... աշխատելու հետեւ ինչպէս այժմեան հեղինակները պա-
կը ինդա՞ք, սանս: Աչքերնուդ մէջ կը տեսնեմ թէ գլխնուդ խենթ մտածում մը կ'անցնի: Գմահաճոյք մը եւս:

— Ո՛հ, ոչ, պարոն... իննամակալս: Ձեր սպի-
տակ մագերը կը դիտէի: Գլխարկնուդ եզերքը կը փաթթուին անոնք ինչպէս այժմեան հեղինակները պա-
տըզգամին շուրջը: Շատ գեղեցիկ են եւ կը սիրեմ զանոնք:

— Նստեցէք, սանս, եւ եթէ կարելի է, ա՛յ խենթ բաներ մի ըսէ՛ք. ձեզի ընելիք լուրջ խօսքեր ունիմ: Մտիկ ըրէ՛ք. կարծեմ բացարձակապէս չէ՞ք պահանջեր Օրիորդ Բրեֆէրի քով դառնալ... ո՞չ: Ի՞նչ պիտի ըսէիք եթէ ձեզ քովս պահէի դաստիարակութիւննիդ լրացնելու համար, մինչեւ որ... ի՞նչ գիտնամ: Մի՛շտ, ինչպէս կ'ըսեն:

— Օ՛հ, պարոն, գոչեց, երջանկութենէն կար-
մըրած:

Շարունակեցի:

— Հունա՛, ետեւը, պղտիկ սենեակ մը կայ զոր սպասուհիս ձեզի համար պատրաստեց: Հոն, ինչպէս ցորեկը կը յաջորդէ գիշերուան, դուք ալ գիշը գրքի ետեւէ յաջորդաբար կը կարդաք: Գացէ՛ք թերէզի հետ տեսնել թէ այդ սենեակը բնակելի՞ է: Տիկին տը Կապրիի հետ համաձայնած ենք որ այս իրկուն հոն պիտի պառկիք:

Արդէն իսկ կը վազէր հոն, կանչեցի զինք:

— Ժա՛ն, կրկին մտիկ ըրէ՛ք: Մինչեւ հիմա ձեզ լաւ ողջագոյրեց սպասուհիս, որ շատ մը ծերերու պէս բնութեամբ բաւական նեղսիրտ է: Հետը մեղմ վարուեցէ՛ք: Ես ինքս հետը մեղմ վարուեցայ եւ ան-
վարուեցէ՛ք: Ես ինքս հետը մեղմ վարուեցայ եւ ան-
համբերութեանցը հանդուրժեցի: Ձեզի պիտի ըսեմ, համբերութեանցը հանդուրժեցի: Եւ, այսպէս խօսելով չեմ մոռնար որ իմ ու ձեր սպասուհին է ան, ինքն ալ չպիտի մոռնայ աս կէտը: Բայց դուք իր մէջ պիտի յարգէք ծերութիւնն ու մեծասրտութիւնը: Խոնարհ արարած մըն է ան որ բարիք ընելու մէջ յարատեւած է, անոր մէջ կարծրացած է: Հանդուրժեցէ՛ք այս ուղիղ հոգիին բրտութեանը: Հրամայել զիտցէ՛ք. ան պիտի հնազանդի: Գացէ՛ք, աղջիկս, սենեակնիդ յարգարեցէ՛ք ինչ կերպով որ պատշաճ կ'երեւնայ ձեր աշխատութեան ու հանգիստին համար: Այսպէս եւ այս ճամբու պաշարով ժանը իր լաւ տանտիկինի ուղիին մէջ մղելով, սկսայ կարդալ հանդէս մը որ, թէպէտ երիտասարդներէ խմբագրուած՝ սքանչելի է: Անոր շեշտը բիրտ է, բայց ողին եռանդոտ: Կար-
դացած յօդուածս ճշդրտութեան եւ կորովամտու-
թեան տեսակէտէն կը գերադանցէ ամէն ինչ որ կը գրէին իմ երիտասարդութեանս: Այս յօդուածին հե-

դիմապի, Պր. ֆոլ Մէյէ, ամէն սխալ եղունդի հատու հարուածով մը կը նշանակէ:

Մենք այս անգուծ արդարութիւնը չունէինք: Մեր ներողամտութիւնը լայն էր եւ գիտունն ու տղէտը նոյն գովեստին մէջ կը շփոթէր: Սակայն՝ հարկ է պարտաւել գիտնալ եւ ասիկա աներկբայելի պարտականութիւն մըն է: Կը յիշեմ պղտիկ Ռէյ-պարտականութիւն մըն է: Բան չէր գիտեր. մօնը (այսպէս կը կոչէին զինք): Բան չէր գիտեր. խիստ կարճամիտ էր, բայց իր մայրը շատ կը սիրէր: Զգուշացանք՝ այսքան բարի գուկի մը տղի-տութիւնն ու ապուշութիւնը պախարակելէ եւ պըղ-տիկ Ռէյֆօնը, չնորհիւ մեր բարեկամութեան, էմսքիւքիւ հասաւ: Մայրը կորսնցուցած էր այլ-եւս, եւ պատիւները վրան կը տեղադրէ: Ամենահզօր էր ան՝ ի վնաս իր պաշտօնակիցներուն եւ գիտու-թեան: Բայց ասա՛ ինծի կուգայ Լիւքսէմպուրկի ե-րիտասարդ բարեկամս:

— Բարիկո՛ւն, ժեղիս: Այսօր ուրախ կ'երեւիք, ի՞նչ է պատահեր, սիրելի տղաս:

Պատահածը սա է թէ շատ պատշաճօրէն պաշտ-պանած է թէզը եւ ընդունուած առաջիններուն մէջ: Ահա ինչ որ կը ծանուցանէ, տւելցելով թէ իմ աշ-խատութիւններս որոնց պատահամար խօսքը եղած է քննութեան ընթացքին, դպրոցի բրօքէսօրներուն կողմէ անվերապահ գովեստի մը առաւելայ եղած են:

— Ահա՛ լաւ բան մը, պատասխանեցի, եւ ես երջանիկ եմ, ժեղիս, տեսնելով որ իմ հին համբաւս զուգորդուած է ձեր երիտասարդ փառքին: Բոլորն ինքզինքներէն ինքնաշարժութիւն մը ունէի, գիտէ՛ք, հանդէս ձեր թէզին, բայց ընտանեկան կարգադրութիւններ ին-ծի մոռցնել տուին քննութեան այսօր ըլլալը:

Օրիորդ Ժան լաւ ատենին հասաւ այս կարգադ-րութեանց մասին տեղեկութիւններ տալու: Անու-շաղիւրդ՝ թեթեւ գեփիւռի մը պէս մտաւ գիրքերու քաղաքը եւ սենեակին պղտիկ հրաշալիք մը ըլլալը պոռաց: Պրն. ժեղիսը տեսնելուն համակ կարմրե-ցաւ: Բայց ո՛չ ոք կրնայ իր ճակատագրէն խուսա-փիլ:

Դիտեցի որ աս հեղ երկուքն ալ երկչոտ էին եւ իրարու հետ չի խօսեցան:

— Շատ աղէ՛կ, Սիլվեսթր Պօնար, սաներնիդ դիտելով՝ խնամակալ ըլլալնիդ կը մոռնաք: Դեռ այս առտուընէ խնամակալ եղաք եւ այս նոր պաշ-տօնը հիմակուց փափուկ պարտականութիւններ կը հարկադրէ ձեր վրայ: Պարտաւոր էք, Պօնար, ճար-պիկօրէն հեռացնել այս երիտասարդը, պարտաւո՛ր էք... է՛հ, գիտե՞մ ընելիքս...:

Պր. ժեղիս նօթեր կ'առնէ Ginevera delle clare donne գրքիս մէկ հատիկ օրինակին մէջ: Դիպուա-ծով ամէնէն մօտիկ դարակէն գիրք մը քաշեցի. կը բանամ եւ յարգանքով կը մտնեմ Սուիսիլէսի մէկ տոսմին մէջ: Ծերանալով՝ սէր մը կ'ղգամ երկու հնութիւններուն համար եւ ասկէ վերջ, Յունաստանի եւ Իտալիոյ բանաստեղծները, գրքերու քաղաքին մէջ բազուկիս հասողութեանը մէջ պիտի գտնուին: Կը կարգամ սա քաղցր եւ լուսաշող խմբերգը որ իր պաշն մեղեդին կը հոսեցնէ բոլորն արարքի մը մէջ-տեղ, Թէրէացի ծերերու խմբերգը «ո՛վ անյաղթելի՛ Սէր, ո՛վ գուն՝ որ կ'իջնաս հարուստ տուներուն մէջ, որ կը հանգչիս երիտասարդ աղջկան փափուկ այտերուն վրայ, որ ծովերէն կանցնիս եւ գոմերը կ'այցելես, անմահներէն՝ ինչպէս սակաւակեաց մարդերէն ո՛չ մէկը կրնայ քեզմէ խուսափիլ,

եւ այն որ քեզի կը տիրանայ՝ ցնորական
կը յափշտակուի»։ Եւ երբ կրկին կարդացի այս հեշ-
տալի երգը, Անթիկոնէի գէմքը ինծի երեւցաւ իր
անսիրտութեան մէջ։ Ի՞նչ պատկերներ .
ո՞վ աստուածներ եւ աստուածուհիք որ երկինքնե-
րու ամենամաքուրին մէջ կը ծնուիք։ Ծերուկ կոյ-
րը, մուրացկան թաղաւորը որ երկա՛ր թափառե-
ցաւ՝ Անթիկոնէէ ատաղնորդուած՝ հիմա նուիրա-
կան շիրիմ մը ունի եւ իր աղջիկը՝ գեղեցիկ, ինչ-
քան մարդկային հոգին կըցած է երբէք ստեղծել,
բռնապետին կը գլխադրէ եւ բարեպաշտօրէն կը թա-
ղէ եղբայրը։ Ան կը սիրէ բռնապետի որդին եւ այս
որդին ալ զինք կը սիրէ։ Եւ մինչ կը գլխէ այն տան-
ջանքին ուր բարեպաշտութիւնը զինք ատաղնորդած
է, ծերերը կ'երգեն «անյաղթելի՛ սէր, ո՞վ դուն որ
կ'իջնաս հարուստ տուներու մէջ, որ կը հանգչիս
երիտասարդ աղջկան փափուկ ալիքներուն վրայ...»։

* * *

Եսասէր մը չեմ։ Խելօք եմ . պէտք է որ սա աղ-
ջիկը մեծցնեմ, անիկա խիստ մատաղ է կարգուելու
համար։ Ո՛հ, եսասէր մը չեմ, բայց հարկ է որ քանի
մը տարի քովս պահեմ զայն, հե՛տոս առանձին։ Զի՞
կընար մահուանս սպասել։ Հանգարտեցէ՛ք, Անթի-
կոնէ, ծեր իդիպոսը ատենին պիտի գտնէ իր շիր-
մին նաւերական վայրը։

Ներկայիս, Անթիկոնէ մեր սպասուհիին կ'օգնէ
չողգամ կեղուելու մէջ։ Կ'ըսէ թէ՛ ատիկա գործին
կուգայ, քանդակագործութեան նմանելուն համար։

Սայիս

Ո՞վ պիտի ճանչնար գիրքերու քաղաքը։ Այժմ
ծաղիկներ կան բոյսր կարասիներուն վրայ։ Ժան ի-
բաւունք ունի . սա՛ վարդերը խիստ գեղեցիկ են այս

կապոյտ յաղճաղակիլ անոթին մէջ։ Ամէն օր Թե-
րէզի հետ շուկայ կ'երթայ ան եւ ծաղիկ կը բերէ։
Իրա՛ւ որ, ծաղիկները հրապուրիչ բաներ են։
Հարկ է որ օր մը ծրագիրս իրագործելով՝ կարողու-
թեանս ներածին չափ մեթոտիկ ոգիով երթամ դա-
նոնք ուսումնասիրել, իրենց մէջտեղ, դաշտին մէջ։

Եւ ի՞նչ ընելու է հոս։ Ինչո՞ւ աչքերս լման մը
այրել՝ հին մագաղաթներու վրայ որ ալ արժէքաւոր
բան մը չեն ըսեր ինծի։ Ատենօք կը կարդայի դա-
նոնք, այս հին բնագիրները, մեծասիրտ եռանդով
մը։ Արդեօք ի՞նչ կը յուսայի գտնել իրենց մէջ այն
ատեն։ Բարեպաշտիկ հիմնարկութեան մը թուակա-
նը, պատկերաչէն կամ ընդօրինակող վանականի մը
անունը, հացին, եզի մը կամ արտի մը զինը, վար-
չական կամ դատական օրէնք մը, ասոնք՝ եւ ուրիշ
բան մըն ալ, խորհրդաւոր, անորոշ եւ վսեմ բան մը
որ խանդավառութիւնս կը տաքցնէր։ Բայց վաթ-
սուն տարի փնտնեցի առանց այդ բանը գտնելու։
Անոնք որ ինձմէ աւելի կարժէին, վարպետները, մե-
ծերը, Ֆօրիէլները, Թիէրինները որ այնքան դիւտեր
ըրած են՝ մեռան աշխատանքին մէջ առանց դաւած ըլ-
լալու աս բանը, որ մարմին չունենալով անուն չունի
եւ առանց որոյ սակայն՝ ոչ մէկ իմացական գործի
կը ձեռնարկուի այս հողին վրայ։ Հիմա որ լոկ բա-
նաւորապէս գտնելիքս կը փնտնեմ, ալ բնա՛ւ բան
դաւած չունիմ եւ հաւանական է որ երբէք չպիտի լը-
րացնեմ Սէն Ժերմէն տէ Բրէի արքաներուն պատ-
մութիւնը։

— Գուշակեցէ՛ք, խնամակալ, թէ ի՞նչ կը բերեմ
թաղիկնակիս մէջ։

— Երեւոյթէն դատելով ծաղիկներ են, Ժան։

— Օ՛հ, ո՛հ, ծաղիկ չեն, նայեցէ՛ք։

Կը նայիմ ու կը տեսնեմ պզտիկ դորշ գլուխ մը որ թաշկինակէն դուրս կ'ելլէ: Թաշկինակը կը բացուի, անասունը կը ցատկէ գորդին վրայ, կը թօթուրտի, ախանջ մը կը տնկէ, հաքը միւտը եւ խոհեմօրէն կը գննէ վայրն ու անձերը:

Կողովը թեւին վրայ՝ Թերէզ կը հասնի շնչապառ: Ծածկամտութեան թերութիւնը չունի, բռն կերպով օրիորդը կը յանդիմանէ իր չճանչցած մէկ կատուն տուն բերելուն համար: Ժան, ինքզինքն արդարացնելու համար պատահարը կը պատմէ: Թերէզի հետ դեղարանի մը առջեւէն անցած պահուն կը տեսնէ որ աշկերտ մը ոտքի գորաւոր հարուածով մը դուրս կը նետէ պզտիկ կատուն մը: Կատուն, զարմացած եւ անհանգիստ՝ կը խորհի թէ փողոց մընա՞յն է հակառակ անցորդներուն որ զինք կը հրմշտկեն ու կը վտխոյնեն, թէ կրկին մտնելու է խանութը աչքն առնելով կոշիկի հարուածով մը կրկին դուրս նետուիլը: Ժան կը դատէ որ կացութիւնը տագնապալի է եւ կը հասկնայ անոր տատամիւրը: Կատուն ապուշ երեւոյթ մը ունի, Ժան կը խորհի թէ ինչ Ենելը չգիտնալն է որ անոր այդ երեւոյթը կուտայ: Զայն թեւերուն մէջ կ'առնէ. եւ կատուն ոչ դուրսը եւ ոչ ներսը հանգիստ ըլլալով կը յօժարի օդին մէջ մնալ: Մինչ՝ փայտայանքներով բոլորովին կ'ապահովցնէ զայն, Ժան դեղագործի աշկերտին կ'ըսէ:

— Եթէ աս անասունը չէք սիրեր, պէտք չէ ծեծել, ինծի տալու է:

— Առէ՛ք, կը պատասխանէ յիմարը:

— Ահա՛ւատիկ... կ'աւելցնէ Ժան իրր վերջաւորութիւն:

Եւ բարակ ձայն մը կը հանէ կատուիկին ամէն տեսակ անուշեղէնէր խոստանալու համար:

— Շատ վտիտ է, ըսի, այս ողորմելի անասունը դիտելով, ասկէ դատ, չատ ալ տգեղ է:

Ժան տգեղ չի գտնար զայն, բայց կ'ընդունի որ աւելի քան երբէք ապուշ երեւոյթ մը ունի: Այս անգամ ինչ ընելը չգիտնալը չէ պատճառ, ըստ Ժանի՝ զարմանքն է որ անոր դիմագծութեան կուտայ այս ձախող արտայայտութիւնը: Եթէ ինքզինքնիս անոր տեղը դնենք, կը մտածէ, պիտի ընդունինք որ այս արկածախնդրութենէն բան մը չի հասկցուիր: Խեղճ անասունի քթին կը խնդանք, մինչ ան ծիծաղելի լըջութիւն մը կը պահէ: Ժան կուզէ բազուկներուն մէջ առնել զայն, բայց սեղանին տակ կը պահուրտի եւ անկէ դուրս չ'ելլեր՝ մինչեւ իսկ ի տես պնակ մը լեցուն կաթին:

Քովէն կը հեռանանք. պնակը պարպուած է:

— Ժան, ըսի, ձեր պաշտպանեալը տխուր կերպարանք մ'ունի. բնութեամբ նենգամիտ է. կը մաղթեմ որ դրքերու քաղքին մէջ աւեր չի գործէ, որպէս զի չ'ստիպուինք զայն իր դեղարանը խրկել: Այժմ, իրեն անուն մը տալու է: Զեղի կ'առաջարկեմ որ Տօն Կրի տը Կութիէն կոչէք. բայց թերեւս ասի քիչ մը երկայն ըլլայ: Փիլիւ, Տրօկ կամ Րիսէն աւելի կարճ են եւ իր նախկին վիճակը յիշեցնելու առաւելութիւնն ալ ունին: Ի՞նչ կ'ըսէք:

— Փիլիւ լաւ պիտի յարմարէր, բայց միթէ աղնի՞ք է իրեն տալ դեղահատի անուն մը որ չարունակ յիշեցնէ այն դժբաղդութիւնները որոնցմէ զինք ազատեցինք: Մեր հիւրընկալութիւնը վճարել տալ պիտի ըլլար: Աւելի շնորհալի ըլլանք եւ իրեն տանք սիրուն անուն մը՝ յուսալով որ անոր արժանանայ: Տեսէ՛ք՝ ի՞նչպէս կը նայի մեզի. կը

տեսնէ որ իրմով կ'ղբաղինք: Թշուառ չ'ըլլալէն ի վեր արդէն նուազ ապուշ է: Դժբաղդութիւնը կ'անբանացնէ, չառ լաւ գիտեմ:

— Աղէ՛կ, Ժան, եթէ կ'ուզէք ձեր պաշտպանեալը Աննիբալ կը կոչենք: Այս անունին յարմարութիւնը նախ չ'երեւար ձեզի: Բայց Անկօրա կատուն որ զինք կանխեց զիրքերու քաղաքին մէջ եւ որուն վարժուած էի գաղտնիքներս յայտնել՝ որովհետեւ իմաստուն եւ գաղտնապահ անձ մըն էր, Ամիլիար կը կոչուէր: Բնական է որ այդ անունէն ծնի ասիկա եւ Աննիբալ յաջորդէ Ամիլիարի:

Այս կէտին վրայ համաձայնեցանք:

— Աննիբալ, դոչեց Ժան, հո՛ս եկէք:

Աննիբալ՝ իր խկ անունին արտակարգ բարձրագոյնութենէն սոսկահար՝ զնաց կծկտեցաւ մատենադարանին ներքեւ այնքան նեղ անկիւն մը ո՛ւր առնէտ մ'իսկ չպիտի սեղմէր:

Ահա՛ լաւ կրուած մեծ անուն մը:

Այս օրը աշխատելու տրամադրութիւն ունէի եւ գրչիս ծայրը թաթխած էի թանաքամանին մէջ, երբ դրան զարնուիլը լսեցի: Եթէ երբէք անդործ մէկը կարդալու ըլլայ երեւակայութենէ զուրկ ծերի մը մրոտած այս թերթերը, լաւ մը պիտի խընրի մը հանդէպ աս զանգակի հարուածներուն, որ պատմութեանս մէջ ամէն վայրկեան կը լսուին առանց երբէք ներս մտցնելու նոր անձնաւորութիւն մը եւ կամ պատրաստելու անակնկալ տեսարան մը: Թատրոնին ճիշդ հակառակն է: Պրն. Սգրիպ յարմար առնին՝ ու տիկիներու եւ օրիորդներու ամենամեծ հաճոյքին համար կը բանայ դուռը: Ասի արուեստ է: Աւելի պիտի նախընտրէի

ինքզինքս կախել քան վօտվիլ մը գրել. ոչ թէ կեանքը քամահրելու համար, այլ զուարճանալի բան մը չկրնալ երեւակայելու պատճառով: Հնարե՛լ: Հընարելու համար՝ մարդ ներշնչման գաղտնի աղդեցութիւնը կրած ըլլալու է: Այս ձիրքը վնասակար պիտի ըլլար ինծի: Արդեօք պիտի երեւակայէի՞ք որ՝ Սէն Ժերմէն տը Բրէի արքայարանին պատմութեանս մէջ հնարած ըլլայի որեւէ պզտիկ արեղայ մը: Ի՞նչ պիտի ըսէին երիտասարդ ուսումնականները: Ի՞նչ գայթակղութիւն Դպրոցին մէջ: Գալով Էնսքիթ-իւլին, ոչ բան մը պիտի ըսէր եւ ոչ ալ պիտի խորհէր: Պաշտօնակիցներս, եթէ տակաւին կը տօր մը կը գրեն, ա՛լ բնաւ չեն կարդար: Անոնք փառնիկ կարծիքէն են որ կ'ըսէր. —

Խաղաղ անտարբերութիւն մը

Ամենէն իմաստունն է առաքիմութեանց:

Ամենանուագը ըլլալ՝ ամենալաւը ըլլալու համար, ահա՛ ինչի կը ճգնին առանց իրենց գիտնալուն, այս պուտտայականները: Եթէ իմաստութիւնը աւելի իմաստուն է, կ'երթամ ատիկա իմացնել Հոմի մէջ: Այս բոլո՛րը ըսի Պրն. Ժիլիսի գանգակի հարուածին համար:

Այս երիտասարդը լման մը փոխած է վարուելու կերպերը: Հիմա՝ այնքան լուրջ է, ինչքան թեւեւ էր, այնքան լռիկ՝ ինչքան շատախօս էր առաջ: Ժան այս օրինակին կը հետեւի: Զսպուած սիրոյ փուլին մէջ ենք: Որովհետեւ, ինչքան ալ ծեր ըլլամ, չեմ խաբուիր. այս երկու տղաքը զիրար ուժգին եւ յարատեւ կը սիրեն: Հիմա Ժան բար ուժգին եւ յարատեւ կը սիրեն: Հիմա Ժան իրմէն խոյս կուտայ. երբ ան մատենադարան կը իրմէն խոյս կուտայ. երբ ան քաջուրի: Բայց մինակ եղած

Ժեյիս կը խնդրէ որ իմ կարծիքէս չըլլալուն ներեմ: Կը յայտարարէ որ պատմութիւնը գիտութիւն ոչ եղած է եւ ոչ ալ երբէք պիտի ըլլայ:

— Եւ նախ, կ'ըսէ, ի՞նչ է պատմութիւնը: Անցեալ գէպերու գրուած ներկայացումն է ան: Բայց ի՞նչ է գէպը մը: Միթէ ո՞րեւէ արարք մըն է: Բնա՛ւ երբէք, այլ՝ նշանակելի արարք մըն է: Բայց ի՞նչպէս պատմարանը կրնայ դատել արարքի մը նշանակելի ըլլալն ու չըլլալը: Ըստ կամս կը դատէ, իր ճաշակին եւ քմահաճոյքին, գաղափարին համեմատ, իբր արուեստագէտ վերջապէս, որովհետեւ արարքները իրենց բնութեան բերմամբը չէ որ կը բաժնուին պատմական եւ ոչ պատմական արարքներու: Արդէն արարք մը՝ ծայրայեղօրէն բաղադրեալ բան մըն է: Միթէ պատմարանը արարքներն իրենց բաղադրեալ վիճակի՞ն մէջ պիտի ներկայացնէ: Ո՛ւ, անկարելի է ասիկա: Զանոնք պիտի ներկայացնէ գուրկի դիրենք բաղկացնող մասնայատկութեանց մեծ մասէն, հետեւաբար՝ յապաւում, անդամատում, իրենց եղածէն տարբեր: Գալով արարքներու իրարու մէջ ունեցած յարաբերութեան, չխօսինք այժմասին: Եթէ պատմական ըսուած արարք մը մէջ կը բերուի, ինչ որ հաւանական է մէկ կամ աւելի ոչ պատմական արարքներու միջոցով՝ որոնք իբր այդ անձանօթ կը նկատուին, խնդրեմ ըսէք թէ պատմարանը ի՞նչ միջոց ունի այս արարքներու իրարու մէջ ունեցած կապակցութիւնը վեբ հանելու համար: Այս բոլոր ըսածներուս մէջ ալ, պարոն Պօնար, կ'ենբոլոր ըսածներուս մէջ ալ, պարոն Պօնար, կ'ենթադրեմ որ պատմարանը աչքերուն տակ ունի մեկին թաղրեմ որ պատմարանը աչքերուն տակ ունի մեկին վկայութիւններ, մինչդեռ իսկապէս, անիկա իր վստահութիւնը կ'ընծայէ սա կամ նա վկային՝ մէկը կամ միւրը սիրելուն կամ չսիրելուն պատճառով:

Պատմութիւնը գիտութիւն մը չէ, արուեստ մըն է եւ լոկ երեւակայութեամբ կարելի է անոր մէջ յաջողիլ:

Պրն. Ժեյիս այս պահուս ինծի կը յիշեցնէ երկտասարդ խենթուկ մը որուն օր մը խելքին փչած կերպովը ճառախօսելը տեսայ Լիւքսեմպուրկի պարտէզին մէջ, Մարկրիթ տը Նաւարի արձանին տակ: Եւ ահա՛ իր խօսակցութեան մէկ գարձուածքին՝ քիթ քիթ կը գտնուինք Ուօլթըր Սքօթի հետ, որուն վրայ երիտասարդ քամահրոզս կը նշմարէ հին, թրուպատուրեան եւ ծթած երեսոյթ մը: Իր լոկ բացատրութիւններն են ասոնք:

— Բայց, կ'ըսեմ, Լիւսիի եւ Փերթի աղուոր աղջկան փոռաւոր հօրն ի պաշտպանութիւն տաքնալով, ամբողջ անցեալը կ'ապրի անոր վէպերուն մէջ. պատմութի՛ւն է, գիւցազներդութի՛ւն է աս:

— Հնակարկատութիւն է, կը պատասխանէ Ժեյիս:

Ու պիտի հաւատայի՞ք եթէ ըսեմ թէ այս ցնորած տղան կը պնդէ որ, մարդ ինչքան ալ գիտուն ըլլայ, չի կրնար ճշգրտօրէն երեւակայել մարդոց հինգ կամ տասը դար առաջ ինչպէս ապրիլը, քանի որ մեծ գծուարութիւնով է որ կարելի է անոնց տանն ու տանըհինգ տարի առաջ ինչպէս ապրիլը երեւակայել: Իրեն համար, պատմական բանաստեղծութիւնը, պատմական վէպը, պատմական նկարչութիւնը դարչելիօրէն կեղծ տեսակներ են:

— Բոլոր արուեստներուն մէջ, կ'աւելցնէ, արուեստագէտը լոկ իր հոգին կը նկարէ. անոր գործը, ի՞նչ զգեստ ալ որ կրէ, հոգիով իր ժամանակակիցն է: Ի՞նչ բանի է որ կ'ըմայլինք Աստուածային կառակերպութեան մէջ, եթէ ոչ Տանդէի մեծ

հոգիին, եւ ի՞նչ արտակարգ բան կը ներկայացնեն մեզի Միքէլ-Անճելոյի մարմարները, եթէ ոչ նոյն ինքն Միքէլ-Անճելոն: Արուեստագէտ ըլլալով՝ մարդ լո՛ւն իր կեանքը կուտայ իր ստեղծագործութիւններուն եւ կամ՝ խամաճիկներ կը ձեւէ եւ պատճառաւորուն եւ կը հաղուեցնէ:

Ի՞նչ հակասութիւններ եւ անպատկառութիւն: Բայց երիտասարդէ մը մէջ խիզախութիւնը անհաճոյ չէ ինծի: Ժելիս ոտքի կ'ելլէ եւ կրկին կը նստի. դիտեմ թէ ի՞նչ է զինք զրադեցնողը եւ որո՞ւ կ'ըստէ: Եւ ահա կը խօսի իր շահած հաղար հինգ պատէ: Եւ ահա կը խօսի իր շահած հաղար հինգ հարիւր Փրանքի մասին, որոնց վրայ հարկ է աւելցնել ժառանգած երկու հաղար Փրանքի պղտիկ հասոյթ մը: Չեմ խորուիր այս խոստովանութիւններէն: Գիտեմ որ իր պղտիկ հաշիւները ինծի տալուն պատճառը՝ հաստատուած, կարգ կանոնի տէր, պատճառը՝ հաստատուած մը, մէկ խօսքով՝ զիրք բռնող, հաստատուած մարդ մը, մէկ խօսքով՝ կարգուելու յարմար ըլլալն իմացնել է: Ը. Գ. Բ. Ը. (ինչ որ պէտք էր տպագրուցանել) ինչպէս կ'ըսեն երկրաչափները:

Քսան անգամ ոտքի կ'ելլէ կը նստի: Քսանմէ՛կերորդ անգամ մըն ալ ոտքի կ'ելլէ եւ Ժանը տեսած չըլլալով՝ յուսարեկ կը մեկնի:

Մեկնածին պէս Ժան գիրքերու քաղաքը կը մըտնէ Աննիրադին վրայ հսկելու պատրուակով: Յուսահատ է եւ վշտահար ձայնով մըն է որ կը կանչէ պաշտպանեալը՝ կաթ տալու համար: Տե՛ս սա տըլիւրամած դէմքը, Պօնա՛ր, Բոնապետ, գիտէ՛ք զործդ: Զիրենք բաժնուած պահեցիր, բայց երկուքն ալ նոյն դէմքը ունին եւ երկուքին գիմազներուն ալ նոյն դէմքը ունին եւ կամքիդ հակառակ՝ անոյնութենէն կը տեսնես որ կամքիդ հակառակ՝ անոնք մտածումով միացած են: Գասանարո՛ս, երջա-

նիկ եղիր, Պա՛րթօյօ ուրախացիր: Ահա՛ թէ ի՞նչ ըսել է խնամակալ ըլլալը: Կը տեսնէք զինք, երկու ծունկերը գորգին վրայ եւ Աննիրադի գլուխը ձեռքերուն մէջ:

Այո՛, փայփայէ՛ այդ ապուշ անասունը, իղձա՛ վրան, ողբա՛ վրան: Գիտենք պղտիկ կեղծաւոր, թէ որո՞ւ կերթան ձեր հառաչները եւ ո՞վ է որ ձեզի տրտնջալ կուտայ:

Այսպէս առջեւ նկար մը կազմուած է զոր երկար կը դիտեմ, ետքը մատենագարունիս վրայ ակնարկ մը նետելով:

— Ժան, կ'ըսեմ, այս բոլոր գիրքերը զիս կը ձանձրացնեն, ծախենք գանոնք:

20 Սեպտեմբեր

Լմնցա՛ւ. նշանուցան: Ժելիս որ որք է — Ժանին պէս որ որք է, իր խնդրանքը մատուցանել տրուալ իր բրոֆէսօրներէն մէկուն միջոցաւ, որ՝ ինծի պաշտօնակից, բարձրօրէն գնահատուած է գիտութեանն ու նկարագրին համար: Բայց ի՞նչ սիրոյ լըրարեր, արդա՛ր երկինք: Ա՛րջ մը, ոչ թէ Պիրէնեաններու արջ, այլ արջ գրասենեակի եւ այս երկրորդ տեսակը առաջինէն շատ աւելի վայրագ է:

— Կը սխալի կամ ոչ՝ (ըստ իս կը սխալի) Ժելիս գրամօթիտ չուղեր. ձեր սանր կ'առնէ շաղկիովը: Ըսէ՛ք, այո՛ եւ գործը ընցած կ'ըլլայ: Շո՛ւտ ըրէ՛ք. պիտի ուղէի ձեզի ցուցնել Լօրէնեան երկու երեք բաւական հետաքրքրական դրամներ զորս վստահ եմ թէ չէք ձանձնար:

Ահա տառապէս ինծի ըսածը: Իրեն պատասխանցի որ Ժանին կամքը պիտի ուղէի եւ պղտիկ հաճոյքով մը չէր որ յայտարարեցի թէ սանս գրամօթիտ ունէր:

Դրամօթի՛տը՝ ահա՛: Մատենադարանս է: Հան-
րի եւ ժան շատ հեռու են ատոր կասկածելէ եւ իրո-
ղութիւնն ան է որ՝ զիս ընդհանրապէս եղածէս ա-
ւելի հարուստ կը կարծեն: Ծեր ազահի մը երեւոյթն
ունիմ: Վստահարար շատ ստող երեւոյթ մըն է ա-
սիկա, որ ինծի շատ մը յարգանք մատուցանել
տուաւ: Չկայ մէկը զոր մարդիկ այնքան յարգեն
ինչքան աղտոտ հարուստ մը:

Ժանի կամքը առի, բայց պէտք ունէի՞ պա-
տասխանը իմանալու: Լմեցաւ. նշանուած են:

Ոչ նկարագրիս կը պատշաճի ոչ ալ դէմքիս՝
այս երիտասարդները քննել, ետքը նօթագրելու
համար իրենց խօսքերն ու շոթոթումները:

Noli me tangere. — ինծի մի զւլլըք — գեղեցիկ
սէրեր յատկանշող խօսքն է աս: Պարտականութիւնս
գիտեմ: Ան կը պահանջէ յարգել գաղտնիքը այս ան-
մեղ հոգեիկն որու վրայ կը հսկեմ: Թող զիրար սի-
րեն, այս աղաքները: Իրենց երկար սրտի զեղում-
ներէն, իրենց միամիտ անխոհեմութիւններէն ոչինչ
պիտի նշանակուի տեսրակին մէջ ծեր խնամակա-
լին, որուն հեղինակութիւնը քաղցր եղաւ եւ քիչ
տուեց:

Արդէն, թեւերս իաջածեամ չեմ եւ եթէ անոնք
իրենց գործը ունին, ես ալ իմիններս ունիմ: Ես ինքս
կը պատրաստեմ մատենադարանիս ցանկը՝ աճուր-
կը պատրաստեմ համար: Այնպէս մըն է աս որ զիս
գով ծախելու համար: Թերեւս չափէն աւելի
կը վշտացնէ եւ կ'ըրօցնէ: Թերեւս չափէն աւելի, աչ-
կ'երկարածեմ դայն եւ մտածումիս, ձեռքիս, աչ-
քերուս այնքան ընտանի եղող այս հատորները կը
թղթատեմ հարկ ու օգտակար եղածէն չա'տ աւելի:
Մնաք բարով մըն է աս եւ ամէն ժամանակի մէջ

մարդուն բնութեան մէջ եղած է մնաք բարովները
երկարացնելը:

Արդեօք կրնամ լրել սա խոշոր հատորը առանց
վաղեմի ծառայի մը պարտական յարգանքն ընծա-
լելու անոր: Եւ սա զիրքը որ առողջ վարդապետու-
թեամբը զիս սիրտեց, միթէ պէտք չէ՞ որ վերջին
անգամ մըն ալ ողջագուրեմ իրրեւ վարպետս: Բայց
ամէն անգամ որ կը հանդիպիմ զիս սխալեցնող,
իր սխալ թուականներովը, պարագներովը, սուտե-
րովը եւ հնախօսութեան ուրիշ ժանտախտներովը
զիս վշտահարող հատորի մը. — գնա՛, կ'ըսեմ, դառն
հրճուանքով մը, կորսուէ՛ խա'րերայ, դա'ւաճան,
սո'ւտ վկայ, ինձի'ն հեռու փախչէ՛ — vade retro — եւ
երանի՛ թէ՛ շնորհիւ նենգութեամբ յափշտակուած
համբաւիդ եւ կաշի՛ գեղեցիկ զգեստիդ, անխաւո-
րէն ոսկիով ծածկուած մտնէիր ապակեփեղկը գրա-
սէր լուծալափոխի մը, զոր չպիտի կրնաս հրապու-
րել ինչպէս զիս հրապուրեցիր, քանի որ քեզ երբէ՛ք
չպիտի կարգայ:

Մէկդի դրի, միշտ պահելու համար, ինծի ի
յիշատակ տրուած գիրքերը: Երբ այս շարքին մէջ
կը գնէի ոսկեգօծ առասպելիկն ձեռագիրը, մտածեցի
համբուրել դայն, ի յիշատակ Տիկին Թրերօֆի, որ
հակառակ ընկերական բարձրութեանն ու հարստու-
թիւններուն՝ երախտազէտ դառնեցաւ եւ որ, ինք-
զինքը ինծի շնորհապարտ ցոյց տալու համար իմ
բարեբարութիւն դարձաւ: Ուրեմն՝ պահեստի պաշար
լը ունէի: Այն ատեն է որ ճանչցայ ոճիրը: Գիշեր
ատեն փորձութիւններ կ'ունենայի. արշալոյսին ա-
նոնք անդիմադրելի կը դառնային: Այն ժամանակ,
մինչ ամէն ինչ կը նիրհէր տակաւին տանը մէջ,
կ'ելլէի, կամաց մը սենեակէս դուրս կը նետուէի:

նօգուտ մաղ մ'անգամ ստեղծելը: Իմ կարգին կ'ըսեմ... Եթէ Աստուածաշունչին խօսած շուշանը աւելի ճոխօրէն հաղուած է քան Սողոմոն թաղաւորը, իր բոսորէ պատմութեանը հարանիքի պատմութեան մըն է եւ այս հարուստ զարդարանքը անհրաժեշտ է իր յաւերժական դոյութեան(*):

«Պրօլ, 21 Օգոստոս 1869»

Պրօլ. տունս գեղի փողոցին մէջ վերջինն է՝ անսառ տանող ճամբուն վրայ: Եռանկիւնաձեւ քիւղով տուն մըն է սա՝ որու հերձաքարէ տանիքը աղանիկ կոկորդին պէս արեւին տակ կը ծիածանանայ: Այս տանիքին վրայ տնկուած հողմացոյցը գեղին մէջ ինձ հանդէպ շատ աւելի յարգանք կ'ստեղծէ քան պատմական եւ լեզուական բոլոր աշխատութիւններս: Չկայ լաճ մը որ Պրն. Պօնարի հողմացը չճանչնայ: Ժանդոտած է սն եւ հովին տակ

(*) Պրն. Սիլվեսթր Պօնար չէր դիտեր որ շատ անուանի բնագէտներ նոյն ատեն հետազօտութիւններ կը կատարէին միջատներու եւ բոյսերու ունեցած յարաբերութեանց մասին: Կ'անդիտանար Տարցած յարաբերութեան Միլլէրի աշխատութիւններն ու Սըր Ճօն Լըպօքի գիտողութիւնները:

Դիտելի է որ Պրն. Սիլվեսթր Պօնարի եզրակացութիւնները շատ զգալիօրէն կը մօտենան այս երեք գիտուններու եզրակացութեանց: Թերեւս նուազ օգտակար՝ այլ բաւական հետաքրքրական է դիտնալ թէ՛ Պրն. Պօնարի պէս Սըր Ճօն Լըպօք ալ ծելութեանը բնական դիտութեանց նուիրուած հետաքրքիր մըն է:

խիստ կը ճոնչէ: Երբեմն ամէն ծառայութիւն կը մերժէ Թերէզի պէս, որ մրմուրով թոյլ կուտայ որ երիտասարդ գեղջկուհի մը օգնէ իրեն: Տունը մեծ է, բայց հոն հեշտ կ'ապրիմ: Սենեակս երկու պատուհան ունի եւ առաջին անգամ արեւը կ'ընդունի: Անոր վերեւ կը գտնուի երիտասարդներուն սենեակը: Ժան եւ Հանրի տարին երկու անգամ կուգան հոն բնակիլ:

Փոքրիկ Սիլվեսթրին օրոցքը հոն էր: Սիրուն մանուկ մըն էր, բայց շատ տգոյն: Երբ խոտին վրայ կը խաղար, մայրը մտահոգ ակնարկով մը իրեն կը հետեւէր եւ ամէն վայրկեան վար կը դնէր ասեղը՝ զանի ծունկերուն վրայ առնելու համար: Սեղմ պղտիկը քնանալ չէր ուզեր: Կ'ըսէր թէ քնացած պահուն հեռու, շատ հեռու կ'երթար, հոն՝ ուր մութ էր եւ ուր կը տեսնէր բաներ որ իրեն վախ կուտային եւ զորս տեսնել չէր ուզեր:

Այն ատեն մայրը կը կանչէր զիս, ու կը նստէի օրոցքին մօտ. մատներէս մէկը կը բռնէր փոքրիկ տաքուկ եւ չոր ձեռքին մէջ ու կ'ըսէր:

— Կնքահայր, ինձի պատմութիւն մը պատմէ:

Ամէն տեսակ հեքեաթներ կը շինէի իրեն որ լրջօրէն մտիկ կ'ընէր: Բոլորն ալ զինքը կը հետաքրքրէին, բայց մասնաւորապէս հատ մը կար որով փոքրիկ հոգին սքանչացած էր. կապոյտ քոչուրն էր ան: Երբ կը լոնցնէի, ինձի կ'ըսէր:

— Հեղ մըն ալ, հեղ մըն ալ:

Կը վերսկսէի, եւ փոքրիկ, տգոյն ու երակաւորուած գլուխը կ'իյնար բարձին վրայ:

Բժիշկը՝ մեր բոլոր հարցումներուն կը պատասխանէր:

— Արտակարգ բան մը չունի:

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԳՈՐԾԵՐԸ

ՍՄՍԱՐԸ (Վէպ' Գաղթական Կեանքէ)

ՎԱՐՎԱՌԷ (Վէպ' Ազգային Կեանքէ)

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ԶԳՏՈՒՄՆԵՐԸ

ԴՐՕՇԻՆ ՏԱԿ (Յեղափոխական Դէմքեր)

ՍԷՐԷՆ ԱԼ ԶՕՐԱԽՈՐ (Տաւ)

ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ

— ՀՐԱՏԱՐԱԿԵԼԻ —

ԱՆԱԹՈՒ ՀՐԱՆՍ, ԻՐ ԿԵԱՆՔԸ ԵՒ ԳՈՐԾԵՐԸ

ԺԱՆ ՏԱՐՔԻ ԿԵԱՆՔԸ

(Պատմ. 2 Հատոր Ա. Ֆրանսի, Թարգմ.)

Հեղինակին Հասցէն՝

YERVANT MESSIAIAN

456 Tremont Street

Boston, Mass.

4. B. 18. 11/12/8

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0317331

7726

❧ ԳԻՆ՝ 50 ՍԷՆԹ ❧